

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

1/2007

Coperta I:

1491 (6999) februarie 26, Suceava. Uricul prin care Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei, întărește lui Purice Spătar proprietatea asupra a două sate pe Nistru.

Directori ai Arhivelor Statului din Iași: Gheorghe Asachi (1832-1849; 1857-1858); Vasile Alecsandri (1850-1853); Gheorghe Sion (1855-1856); Teodor Codrescu (1856); Sever Zotta (1912-1935).

Coperta a IV-a:

Mănăstirea Golia, unul din localurile care au găzduit Arhivele Statului din Iași.

ISSN 1453 - 1755

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXXIV VOL. LXXII

Nr. 1/2007

Colegiul de redacție:

Acad. FLORIN CONSTANTINIU	ADRIAN SILVAN-IONESCU
CORNELIU-MIHAIL LUNGU	MARCEL-DUMITRU CIUCĂ
COSTIN FENEȘAN	MARIA IGNAT
IOAN LĂCĂTUȘU	CARMEN DOBROTĂ
TUDOR RĂȚOI	ALINA PAVELESCU
ION PĂTROIU	FELICIA DIACONU
DRAGOȘ ȘESAN	

Redactori:

MARIA IGNAT
LAURA NEAGU

**Culegere și tehnoredactare
computerizată:**

FLORICA BUCUR

SUMAR

ANIVERSĂRI

MARIA IGNAT – Instituția Arhivelor Statului din Moldova la 175 de ani de existență	11
--	----

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

LAURA NICULESCU – Formarea profesională a arhiviștilor. Sisteme, nivele de formare și programe existente în Europa	16
MONICA CINCU – Considerații asupra întocmirii evidenței matricelor sigilare	35

DOCUMENTE

LIDIA BRÂNCEANU – În slujba idealului Marii Uniri. Corespondență Onisifor Ghibu – Pan Halippa.....	39
--	----

ROMÂNIA ÎN ARHIVELE RUSEȘTI

LAURENȚIU CONSTANTINIU – Date noi despre lupta pentru putere și „devierea de dreapta” în conducerea P.M.R.....	50
--	----

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

FLORIN VALERIU MUREȘAN – Fondurile arhivistice ale Blajului și valoarea lor documentară.....	59
--	----

CENTENAR BOGDAN PETRICEICU HASDEU

VIRGILIU Z. TEODORESCU – Monumente de for public dedicate cinstirii lui B. P. Hasdeu	92
---	-----------

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

IOAN LĂCĂTUȘU – Personalități arhivistice: dr. Ioan Ranca	107
MIRELA ȚÎRNĂ – 100 de ani de la nașterea lui Gheorghe Ungureanu	127

STUDII DE ISTORIE

ELENA MUȘAT – Mărturii documentare privind Biserica greco-catolică din Transilvania (sec. al XIX-lea)	129
ION PÂRVU – Salvagardarea învățământului românesc din Dieceza greco-ortodoxă a Caransebeșului în timpul episcopului Nicolae Popea (1889-1908)	141
VIRGIL COMAN – Considerații privind evoluția învățământului în limba națională a meglenoromânilor la începutul secolului al XX-lea	151

CRONICI – RECENZII – INFORMAȚII

RAMONA-CARMEN PĂCURAR – Impresii despre un colocviu și o aniversare	166
BOGDAN ALECA – O monografie a Râmnicului	169
CRISANTA ILIE – Documente noi în fondurile Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale	170
CAMELIA COJOCARU – Publicații străine intrate în Biblioteca documentară a Arhivelor Naționale ale României în anul 2006	172

SOMMAIRE

ANNIVERSAIRES

MARIA IGNAT – L’institution des Archives de l’État de Moldavie à 175 ans d’existence	11
---	----

THEORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

LAURA NICULESCU – La formation professionnelle des archivistes. Systèmes, niveaux et programmes de formation en Europe	16
MONICA CINCU – Considérations sur l’inventoriage des matrices de sceaux	35

DOCUMENTS

LIDIA BRÂNCEANU – Au service de la Grande Union. Correspondance Onisifor Ghibu - Pan Halippa	39
---	----

LA ROUMANIE DANS LES ARCHIVES RUSSES

LAURENȚIU CONSTANTINIU – Nouvelles données sur la lutte pour le pouvoir et la „déviation de droite” dans le Parti Ouvrier Roumain (POR)...	50
---	----

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

FLORIN VALERIU MUREȘAN – Les fonds archivistiques de Blaj et leur valeur documentaire	59
--	----

CENTENAIRE BOGDAN P. HASDEU

VIRILIU Z. TEODORESCU – Monuments publics dédiés à la mémoire de B. P. Hasdeu	92
--	----

AMIS DES ARCHIVES

IOAN LĂCĂTUȘU – Personnalités archivistiques : dr. Ioan Ranca	107
MIRELA TÎRNĂ – 100 ans de la naissance de Gheorghe Ungureanu	127

ETUDES D'HISTOIRE

ELENA MUȘAT – L'activité de l'Église gréco-catholique en Transylvanie au XIX ^{ème} siècle reflétée dans les documents d'archives	129
ION PÂRVU – La sauvegarde de l'enseignement en langue roumaine dans la Diocèse gréco-orthodoxe de Caransebeș durant l'activité de l'évêque Nicolae Popea (1889 - 1908)	141
VIRGIL COMAN – Considérations sur l'évolution de l'enseignement en langue maternelle des Mégléno-roumains au début du XX ^{ème} siècle	151

CHRONIQUES – RÉCENSIONS – INFORMATIONS

CARMEN-RAMONA PĂCURAR – Quelques impressions sur un colloque et une anniversaire	166
BOGDAN ALECA – Une monographie de la ville de Râmnic	169
CRISANTA ILIE – Documents nouveaux dans les collections des Archives Nationales Historiques Centrales	170
CAMELIA COJOCARU – Publications étrangères entrées dans la Bibliothèque documentaire des Archives Nationales de Roumanie en 2006	172

SUMMARY

ANNIVERSARIES

MARIA IGNAT – The Institution of the State Archives in Moldavia after 175 Years of Existence	11
---	----

THEORY AND PRACTICE IN ARCHIVES

LAURA NICULESCU – The Professional Training of the Archivists. European Systems, Training Levels and Programs	16
MONICA CINCU – Considerations around the Setting Up of the Seal Matrix's Evidence	35

DOCUMENTS

LIDIA BRÂNCEANU – Serving the Great Union's Ideal. Correspondence between Onisifor Ghibu and Pan Halippa	39
---	----

ROMANIA IN THE RUSSIAN ARCHIVES

LAURENȚIU CONSTANTINIU – New Data about the Struggle for Power and the “Right Deviation” inside the Leadership of the Romanian Workers' Party	50
--	----

PRESENTING NEW FONDS AND COLLECTIONS

FLORIN VALERIU MUREȘAN – The Archival Fonds of Blaj and their Documentary Value	59
--	----

BOGDAN PETRICEICU HASDEU CENTENARY

VIRILIU Z. TEODORESCU – Public Monuments in the Honor of B. P. Hasdeu	92
---	----

ADMIRERS OF THE ARCHIVES

IOAN LĂCĂTUȘU – Personalities of the Archives: Dr. Ioan Ranca	107
MIRELA ȚÎRNĂ – A Hundred Years since Gheorghe Ungureanu's Birth date	127

STUDIES OF HISTORY

ELENA MUȘAT – Documentary Testimonies regarding the Greek- Catholic Church in Transylvania (the 19 th Century)	129
ION PÂRVU – The Safeguarding of the Romanian Education in the Greek-Orthodox Diocese of Caransebeș in the Times of Bishop Nicolae Popea (1889-1908)	141
VIRGIL COMAN – Considerations regarding the Evolution of the Education in the National Tongue of the Meglenites at the Beginnings of the 20 th Century	151

CHRONICLES – REVIEWS – INFORMATIONS

RAMONA-CARMEN PĂCURAR – Impressions about a Symposium and an Anniversary	166
BOGDAN ALECA – A Monography of Râmnic	169
CRISANTA ILIE – New Documents in the Fonds of the Central Historical National Archives' Fonds	170
CAMELIA COJOCARU – Foreign Publications in the Documentary Library of the National Archives acquired in 2006	172

INHALT

EIN JUBILÄUM

- MARIA IGNAT** – Die Staatsarchive der Moldau im 175. Jahre seit ihrem Bestehen 11

ARCHIVTHEORIE UND -PRAXIS

- LAURA NICULESCU** – Die Fachausbildung der Archivare. Europäische Bildungssysteme und -programme 16
- MONICA CINCU** – Betrachtungen über die Ausarbeitung der Findbücher für Siegelstanzen 35

DOKUMENTE

- LIDIA BRÂNCEANU** – In Diensten der grossen Vereinigung von 1918. Aus dem Briefwechsel zwischen Onisifor Ghibu und Pan Halippa 39

RUMÄNIEN IN DEN RUSSISCHEN ARCHIVEN

- LAURENȚIU CONSTANTINIU** – Neue Daten über den Kampf um die Macht und den „Rechtsdeviationismus“ in der Leitung der Rumänischen Arbeiterpartei 50

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

- FLORIN VALERIU MUREȘAN** – Die Archivbestände aus Blaj und über Blaj und ihr historischer Wert 59

VIRGILIU Z. TEODORESCU – Öffentliche Denkmäler zu Ehren von B. P. Hasdeu	92
---	-----------

SCHÄTZER DER ARCHIVE

IOAN LĂCĂTUȘU – Eine Persönlichkeit aus den rumänischen Archiven: Dr. Ioan Ranca	107
MIRELA TÎRNĂ – 100 Jahre seit der Geburt von Gheorghe Ungureanu ...	127

HISTORISCHE STUDIEN

ELENA MUȘAT – Aus den Dokumentarquellen zur Geschichte der griechisch-katholischen Kirche in Siebenbürgen (19. Jahrhundert)	129
ION PÂRVU – Die Förderung des rumänischen Unterrichtes in der griechisch-orthodoxen Diözese Caransebeș (Karansebesch) durch den Bischof Nicolae Popea (1889-1908)	141
VIRGIL COMAN – Betrachtungen über die Entwicklung des Unterrichtes in der Muttersprache bei den Meglenoromänen zu Beginn des 20. Jahrhunderts	151

CHRONIK–BUCHBESPRECHUNGEN–INFORMATIONEN

RAMONA-CARMEN PĂCURAR – Eindrücke nach einem Kolloquium und einer Jahresfeier	166
BOGDAN ALECA – Eine Monographie über Râmnic	169
CRISANTA ILIE – Neuerwerbungen bei der Direktion der Zentralen Historischen Archive	170
CAMELIA COJOCARU – Bücher und Zeitschriften aus dem Ausland in der Fachbibliothek der Nationalarchive im Jahre 2006	172

Instituția Arhivelor Statului din Moldova la 175 de ani de existență

MARIA IGNAT

Activitatea arhivistică în Moldova a fost reglementată, ca și în cazul Țării Românești, prin *Regulamentele Organice*, Arhiva Statului în Muntenia luând ființă la 1 mai 1831 (la 3 mai 1831 a fost făcută prima depunere de dosare la Arhiva Statului, 13 dosare ale desființatului Divan Săvârșitor), iar în Moldova la 1 ianuarie 1832 (Gheorghe Asachi fiind numit arhivist al statului la aceeași dată, 1 ianuarie 1832).

În *Regulamentul Organic al Moldovei, cuprins în nouă capite* se fac referiri atât la arhiva Înalțului Divan: „Masa arhivelor unde se vor ține toate acturile publice precum anaforale, hrisoave, hațișerifuri, atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei”, cât și la atribuțiile arhivistului: „Arhivarul, în a cărui priveghere se încredințează toate acturile acestea, se va îngriji de a le aduna din orișice parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărâtoare și copiile mărturiilor hotărâtoare date fieștecăruie proprietariu precum se orânduiește la Secția Obșteștei hotărâtoare; iar spre siguranță păstrare a acestei Arhivi și îndemânarea aflării acturilor, va fi în curtea domnească o înadinsă cuviincioasă zidire întru îngrijitoare pază a osăbitului Arhivist al Statului”¹.

În art. 410 din *Regulamentul Organic*, capitolul *Numiri la deosebite publice dregătorii*, se stipulează: „în fieștecare an la încheierea sesiilor Obșteștei Adunări, originalurile sâmilor înfășoșate, precum și alte documenturi să vor depune în Arhiva Statului a căreia alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boier cu însușirile cerșute pentru asămine dregătorie”. Modalitatea numirii Arhivistului Statului este redată în același articol: „ca un depozitar al acturilor publice și dregătorești să va numi de către Domn din doi candidați propuși de către Obșteasca Obicinuită Adunare”. „Boierul cu însușirile cerute” pentru a ocupa „dregătoria” de Arhivist al Statului la Iași a fost Gheorghe Asachi, urmând ca localul pentru Arhive, „o înadinsă, cuviincioasă zidire”, să se construiască mai târziu.

Primele instrucțiuni care reglementau activitatea noii instituții au fost date de Marea Logofeție a Dreptății din Moldova la 26 ianuarie 1832² și cuprind dispoziții referitoare la: modul de depunere și de păstrare a actelor în Arhiva

¹ D.J.A.N. Iași, Colecția *Manuscrise*, Ms. nr. 70 – *Regulamentul organicesc al Moldovei, cuprins în nouă capite*, 1831, art. 366, al. c, f. 133.

² *Ibidem*, *Arhiva de cancelarie*, ds. 38/1832, f. 8.

Statului, întocmirea evidenței acestora, interdicția de a se scoate acte din depozite „fără deosebită pozvolenie a stăpânirii”. Arhivistul avea obligația de a ține două condiți, de intrare și ieșire a corespondenței, urmând ca secretarul să consemneze la zi, într-o altă condică (paladium), toate legiuirile și orânduilele astfel încât „totdeauna să le aibă la îndemână când va cere trebuința”.

În anii următori s-au făcut timide încercări de găsire a unor metode vizând ordonarea și selecționarea materialului intrat în Arhiva Statului din Iași. Astfel, încă în anul 1832 Gheorghe Asachi a găsit „metodul lesnicios” care urma să faciliteze depistarea unui dosar sau a unei condiți: așezarea lor pe „litere” (alfabetic), în funcție de importanța dată unei activități sau de numele proprii apărute în dosarul respectiv³.

În anul 1838, la propunerea Arhivei Statului, Ministerul Justiției aproba „Instrucțiunile pentru chipul cum să se pregătească pe la tribunale actele ce se trimit la Arhiva Statului și cum să se înapoiască Arhivei actele ce se vor trage de la dânsa”, instrucțiuni care au fost trimise spre aplicare tuturor instituțiilor.

O altă reglementare, de data aceasta privind operațiunea de selecționare, a fost emisă în anul 1855 prin Legea „pentru chipul desființării actelor acelor netrebuitoare de la Arhiva Statului”.

Prin restructurarea instituțională a „epocii marilor reforme”, Arhivele Statului din Moldova au fost mutate, la 4 aprilie 1862, de la Ministerul Justiției la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în același timp înființându-se Direcția Generală a Arhivelor Statului, cu sediul în București, iar Arhivele Statului din Iași erau „provizoriu ... Arhivă Sucursală, cu depozite administrative și judecătorești, personalul ei fiind compus din un cap și doi copisti”.

Alte reglementări juridice care s-au răsfrânt asupra activității arhiviștilor ieșeni au fost cele din 4 martie 1865, 4 martie 1869, 11 iulie 1872, pentru ca Legea privind organizarea Arhivelor Statului din anul 1925 să consfințească existența Direcției Generale la București și a patru Direcții Regionale, la Iași, Cluj, Cernăuți și Chișinău. Doi ani mai târziu, Direcția Regională a Arhivelor Statului din Iași s-a transformat în Serviciu, condus de un șef-artivar⁴.

Activitatea de pionierat a Arhivelor ieșene este strâns legată, după cum am menționat, de numele primului ei arhivist, Gheorghe Asachi, personalitate foarte cunoscută în epocă, scriitor, editor de periodice, diplomat, inginer și arhitect. De-a lungul timpului, nume ilustre ale culturii românești (Vasile Alecsandri, Gheorghe Sion, Teodor Codrescu, Sever Zotta), sau personalități locale marcante (Gheorghe Ungureanu, Constantin Turcu) și-au împlinit destinele cu activitatea instituției Arhivelor ieșene.

³ Maricica Ifrim, *Tradiție și actualitate: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași*, în „Dosarele istoriei”, an VI, nr. 4(56), 2001, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

În cei 175 de ani de existență, nenumărate fonduri de arhivă, documente, manuscrise, stampe, fotografii, planuri, hărți, sigilii, strânse de arhiviștii ieșeni, de multe ori în condiții vitrege, și păstrate cu grijă pentru viitorime, au sporit tezaurul arhivistic al Moldovei.

Colecția de *Documente*, care conține cu mult peste 100.000 de piese (cea mai veche fiind din vremea lui Bogdan I, 1364⁵), reunește documente provenind din cancelariile domnitorilor Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu, Ștefan Tomșa, Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir etc., altele referitoare la activitatea unor personalități din domeniul științei, artei, literaturii (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Costache Conachi, Ionică Tăutul, Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Costache Negri, Vasile Alecsandri, Alexandru I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Creangă, Titu Maiorescu, Vasile Conta, Mihai Eminescu, Emil Racoviță, Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, George Enescu, Mihail Sadoveanu, C. I. Parhon, George Călinescu etc.).

O altă colecție, cea de *Manuscrise*, valoroasă atât prin piesele rare pe care le conține, cât și prin vechimea lor (multe dintre ele datând din veacul al XVI-lea), cuprinde 2663 u.a., din perioada 1500-1981⁶, textele acestora fiind scrise în limbile română, engleză, franceză, germană, greacă, latină, polonă, rusă, slavă, armeană și turcă. Alături de manuscrisele de carte veche românească, în colecție se află foarte multe piese de teatru, originale și traduceri, adevărată „mină de aur” pentru istoricii literaturii.

De remarcat între fondurile arhivistice ieșene cele provenite de la instituțiile Moldovei. Astfel, cel al *Vistieriei Moldovei* (1763-1861) cuprinde, printre altele, „«sămile» finanțelor Principatului și condicile de porunci și anaforele, pornite din Cancelaria Vistieriei către ispravnicii ținuturilor pentru încasarea birurilor, executarea havellelor și a altor obligații ale locuitorilor față de stat și de stăpânii de moșii”⁷. În același fond se află *Catagrafiile Moldovei* pe anii 1820, 1832, 1838, 1845 și 1851, întocmite pe ținuturi, cu date despre sate și locuitorii acestora (supuși dărilor sau scutiți).

Fondul *Secretariatul de Stat (1832-1862)* conține corespondența cu Constantinopolul și consulii altor țări, situația supușilor străini, evidența rangurilor boierești, date referitoare la organizarea instituțiilor, administrarea orașelor și ținuturilor, finanțele țării, dezvoltarea învățământului și a culturii (școala, teatrul, muzica); evoluția industriei și a comerțului (intern și extern); probleme sanitare; memorii, referate și proiecte de legi, observații asupra

⁵ Idem, *Patrimoniul arhivistic ieșean*, în *loc. cit.*, p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷ Rodica-Eugenia Anghel, *Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale*, în „Arhiva Românească”, tom II, fasc. 2/1996, p. 137.

aplicării legilor; informații privind viața economică, socială, politică și culturală a Moldovei⁸.

Informații interesante se găsesc în documentele reunite în fondurile *Ministerul de Interne al Moldovei (1831-1862)* și *Ministerul de Justiție (1832-1862)*, acestea oferind date statistice privind producția agricolă, ocupația locuitorilor, împărțirea administrativă a Moldovei, comerțul țării, Revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor, moșiile boierești, răzășești și mănăstirești.

Un alt fond arhivistic, *Epitropia generală a Casei Spitalelor „Sf. Spiridon” din Iași* (cea mai mare și mai veche instituție spitalicească din Moldova), cuprinde informații relative la donațiile primite de la particulari și Domn, la arendă, cumpărături, schimburi și hotărnicii de moșii, dezvoltarea viticulturii, chirii ale caselor și ale dughenelor, activitatea pieței interne, volumul importului și exportului unor mărfuri etc.

Evoluția învățământului din Moldova poate fi urmărită cu ajutorul documentelor existente în fondurile: *Comitetul de inspecțiune școlară (1849-1901)*, *Institutul Politehnic din Iași (1938-1964)*, *Institutul Agronomic „Ion Ionescu de la Brad” (1919-1960)*, *Institutul de Medicină și Farmacie (1879-1957)* și *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” (1860-1944)*.

Deosebit de apreciate de cercetători, pentru valoarea informațiilor pe care le oferă, sunt și fondurile *Miliția pământescă a Moldovei (1830-1862)*, *Primăria municipiului Iași (1832-1950)*, *Comitetul Sănătății (1832-1861)*, *Mitropolia Moldovei (1827-1900)* și *Isprăvnicia ținutului Iași (1831-1862)*.

Nu trebuie uitate *fondurile și colecțiile personale*, care conțin date asupra vieții și activității unor personalități precum: Ioan Antonovici, N. A. Bogdan, prof. univ. Petre Bogdan, prof. Mihai Costăchescu, Arcadie Dugan și Ilie Opaiț-Dugan, George Juvara, episcop Melchisedec, prof.univ.dr. Gr. D. Popa, prof.univ. Neculai Macarovici, prof.univ. Petru Poni, pictor Florica Steriade, Tereza și Eleonora Strătilescu, Ileana D. Sturza, prof. univ. Erast Tarangul, Alexandru Gonța.

Arhivele ieșene s-au străduit să reprezinte, de-a lungul anilor, nu numai un loc de păstrare a documentelor, ci și un locaș de cercetare științifică și de valorificare a unui patrimoniu de cea mai mare importanță pentru istoria Țării Moldovei și a României. Tezaurul documentar al Moldovei a devenit accesibil cercetătorilor, din țară și străinătate, prin editarea unor utile instrumente de informare științifică. Astfel, la Iași a fost publicat, în anul 1947, primul *Îndrumător în Arhivele Statului (Iași)*, căruia i s-au alăturat, până în anul 1970, încă trei volume. De menționat inventarele arhivistice științifice ale fondurilor: *Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832-1862*, *Epitropia Generală a Casei*

⁸ *Ibidem.*

Spitalelor „Sfântul Spiridon” din Iași, 1824-1948, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 1860-1944, precum și edițiile de documente (*Documente privitoare la Anul revoluționar 1848 în Moldova; Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri, 1776-1861*, seria B. Moldova). Lui Gheorghe Ungureanu, de la a cărui naștere s-au scurs 100 de ani, îi datorăm volumul *Figuri de arhiviști români: Gheorghe Asachi (1788-1869)* și tot el a încercat (fără succes, însă), la începutul anului 1943, publicarea periodicului „Arhivele Moldovei”, proiect concretizat peste ani, prin apariția volumelor I-II (1994-1995) și III-IV (1996-1997).

Valorosul patrimoniu documentar pe care-l adăpostește, îl conservă și-l valorifică, printr-o paletă largă de activități, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale ale României îi asigură acestei instituții un loc binemeritat în peisajul științific și cultural al frumosului municipiu moldav.

Résumé

Les Archives de Jassy célèbrent cette année leur 175ème anniversaire : le 1er janvier 1832, le Règlement Organique de la Moldavie (première constitution instituant une administration moderne) consacrait l'existence des Archives de l'État, sous la direction de Gheorghe Asachi, grand militant pour la modernisation et pour les libertés politiques.

L'Union de la Moldavie avec la Valachie en 1859 a été suivie par l'unification dans tous les domaines de l'administration. En 1862 les Archives de Moldavie et de Valachie étaient réunies comme Direction Générale des Archives de l'État.

Le patrimoine archivistique conservé à Jassy a une valeur documentaire inestimable, comprenant des documents de chancellerie émis par les plus importants voïvodes de Moldavie, tels Étienne le Grand, Petru Rareș, Dimitrie Cantemir, des manuscrits des grands chroniqueurs moldoises, les documents de la Trésorerie de la Principauté de Moldavie, du Secrétariat d'État. Également importantes sont les documents qui visent la vie culturelle, économique et sociale dans les différentes étapes de l'évolution institutionnelle de ce principauté roumain avant et après l'unification de l'État roumain.

Formarea profesională a arhiviștilor. Sisteme, nivele de formare și programe existente în Europa

LAURA NICULESCU

Problema formării profesionale a arhiviștilor a prins contur încă din secolul al XIX-lea, când, în cea mai mare parte a țărilor din Europa, arhiviștii aveau o pregătire în domeniul istoriei. În cele mai multe țări, o diplomă de istoric era singura diplomă cerută unui candidat pentru un post de arhivist, iar formarea profesională propriu-zisă intervenea după angajare. Această situație se menține și în prezent, chiar mulți conducători ai serviciilor de arhivă sunt istorici cu un înalt nivel academic, a căror formare profesională de bază nu este propriu-zis arhivistică.

În alte țări (în special în Statele Unite ale Americii), există tendința de a confunda pregătirea de arhivist cu cea de bibliotecar, arhivistica fiind considerată ca o subspecie a biblioteconomiei.

Cu toate acestea, arhivistica, văzută ca disciplină autonomă, s-a impus aproape peste tot, astfel încât în ultimii 30 de ani instituțiile de formare profesională a arhiviștilor s-au înmulțit. În acest sens, putem vorbi despre cursuri ținute în cadrul învățământului universitar sau chiar în cadrul instituțiilor Arhivelor. Varietatea materiilor predate și a metodelor de învățământ este mare, diferind de la un caz la altul, dar nucleul central al învățământului arhivistic este reprezentat de gestiunea arhivelor, ale cărei responsabilități sunt: constituirea dosarelor, ordonarea, inventarierea, selecționarea, conservarea și restaurarea documentelor, operațiuni arhivistice ce constituie „trunchiul comun” al tuturor instituțiilor de învățământ arhivistic din lume, indiferent de statutul lor.

Dar adevărata problemă rămâne specializarea arhiviștilor, în funcție de tipul de arhivă pe care îl au de prelucrat. Așa cum medicii se specializează în funcție de alegerea lor (cardiologie, pediatrie, chirurgie), tot astfel și arhiviștii vor avea nevoie de specializări în arhive bisericești, arhive industriale, arhive audio-vizuale, arhive istorice.

În acest sens, trebuie menționat faptul că în Franța învățământul arhivistic de la Universitatea din Mulhouse are tendința de a forma arhiviști specialiști în arhive municipale (datorită acestui lucru, în prezent mai mult de 40 de arhiviști municipali au o diplomă obținută de la această universitate).

La începutul mileniului trei, se impune redefinirea profesiei de arhivist, într-o societate supusă schimbărilor accelerate și confruntată cu existența noilor suporturi (documentele electronice), ce vor înlocui treptat hârtia tradițională.

Noua „eră a informației”¹ supune toate sectoarele societății noastre unor schimbări rapide. În toate domeniile, specialiștii se confruntă cu problema schimbării, care pare să afecteze foarte mult domeniul arhivistic, unde responsabilitățile și sarcinile lucrătorilor sunt în continuă creștere, depășind uneori capacitățile personalului. Este evident că trebuie găsită o nouă formulă de pregătire profesională a arhiviștilor.

Concepția de arhivist-istoric, de arhivist erudit, a fost predominantă în toate țările europene până la cel de-al Doilea Război Mondial. După 1940, aflusul de acte lipsite de interes istoric, create de administrațiile moderne, l-au obligat pe arhivist să se orienteze spre rolul de *auxiliar al administrației*.

Mulți arhiviști au ales să practice această meserie datorită interesului pentru istorie, confruntându-se deseori cu realități administrative noi, cu tehnologii care nu au nimic în comun cu disciplinele tradiționale pe care le-au studiat și care le sunt cunoscute. Nu este de mirare că, aflați în fața unei mase enorme de documente contemporane *automatizate*, arhiviștii formați în spiritul studiului paleografiei medievale se simt depășiți. Această chestiune ridică problema adaptării profesiei de arhivist la realitățile lumii de azi și de mâine.

În prezent, contrastul între cele două aspecte ale profesiei de arhivist a condus la crearea a două profesii distincte: cea de *records manager*, responsabil cu documentele recente, având o competență pur administrativă; cealaltă, de *arhivist*, responsabil cu actele vechi, orientat spre aspectul istoric. Totuși, în cele mai multe țări, profesia aceasta rămâne unică, arhivistul trebuind să facă față celor două aspecte ale meseriei sale.

Pornind de la o idee din 1974, sprijinită de C.I.A., Federația Internațională de Informare și Documentare (în continuare F.I.I.D.) și Federația Internațională a Asociațiilor de Bibliotecari și Biblioteci (în continuare I.F.L.A.), UNESCO a crescut numărul studiilor și întâlnirilor care vizează stabilirea principiilor directe ale conceptului de armonizare și definirea strategiilor pentru a favoriza implicarea lor. Această mișcare a atins punctul maxim în 1987, când a avut loc colocviul de la Londra organizat de cele patru organisme: UNESCO, C.I.A., I.F.L.A. și F.I.I.D.

La acel moment, a existat consensul propovăduit de UNESCO de a înscrie arhivistica în domeniul științelor informației. Michael Cook, un apărător al armonizării arhivistice, recunoaște limitele acestei mișcări: respectul specificității profesiei, inevitabila rezistență la schimbare și adaptarea necesară condițiilor istorice și social-naționale, toate acestea constituie tot atâtea piedici la aplicarea conceptului de armonizare.

¹ José Bernal Rivas Fernández, *L'archivistique, les archives et les archivistes face aux défis du troisième millénaire*, în „Comma – International Journal on Archives”, nr. 1-2/2001, p. 21.

Celor trei discipline inițiale luate în considerație de UNESCO (administrarea/gestiunea documentelor, tehnologia și studiul utilizatorilor), li s-au adăugat teme precum: păstrarea și conservarea documentelor, analiza lor și metode de cercetare și exploatare a informației.

Dacă majoritatea arhiviștilor tind către un consens în privința unei formări profesionale adecvate, părerile sunt împărțite în ceea ce privește momentul când această formare trebuie să intervină: să existe înaintea angajării sau să fie transmisă și perfecționată în timpul serviciului.

Dezbaterea asupra modului de formare profesională care trebuie urmat, veche de mai multe decenii, rămâne o problemă de actualitate, fără a fi propuse pentru viitor soluții reale. Trebuie preferată o formare de bază în arhivistică sau o bună formare generală, completată de cunoștințe și competențe arhivistice primite prin formarea continuă sau la locul de muncă?

În general, cadrul de formare nu suscită dezbateri, există diferențe de nomenclatură, fiind identificate drept locuri de formare universitățile, școlile asociate administrației publice, instituțiile naționale de arhivă, asociațiile profesionale, organizațiile internaționale și locul de muncă.

Cât privește problema nivelelor de formare (tehnician, multi-profesionist, profesionist), acestea variază și se diferențiază în funcție de realitatea care există între formarea teoretică și formarea practică, prin extinderea formării generale și prin importanța acordată științelor auxiliare. În ceea ce privește ciclul de studii preferat, fiecare țară are practicile ei. De scurt timp, este promovat titlul de licență pentru profesioniști în arhivistică.

După mai multe decenii de eforturi, formarea profesională a arhiviștilor și-a asigurat locul în cadrul universitar în majoritatea statelor europene și nu numai. Se constată o creștere a numărului de programe și de cursuri oferite, adăugându-se așa-numitele „discipline de graniță”, care nu sunt cursuri de arhivistică propriu-zisă, fiind însă foarte necesare într-un mediu aflat într-o permanentă schimbare din cauza diversificării sarcinilor și dezvoltării noilor tehnologii.

Ne propunem, în continuare, să supunem atenției câteva din planurile de învățământ ale unor școli de arhivistică din Europa, începând chiar cu Facultatea de Arhivistică din România, urmărind evidențierea unor aspecte comune și tendințe generale.

ROMÂNIA**1. Facultatea de Arhivistică²**

Perioada de pregătire a arhiviștilor cuprinde 4 ani de studiu, împărțiți în 8 semestre, care însumează 114 săptămâni de pregătire teoretică și 12 săptămâni de pregătire practică în domeniile arhivisticii și paleografiilor. Practic, acest interval se compune din 3.632 ore pentru cursuri și seminarii, în care se studiază 33 de discipline, din care 15 fundamentale (1204 ore), 8 de specialitate (1162 ore), 3 opționale (786 ore). La absolvirea facultății, studenții obțin diploma în specialitatea arhivistică-istorie.

Total ore: 3030

Discipline fundamentale:

- Istoria universală: 12 % (356 ore, din care 224 ore-cursuri și 134 ore-seminarii)
- Istoria românilor: 14 % (430 ore, din care 222 ore-cursuri și 208 ore-seminarii)
- Izvoare istorice și surse de arhive: 1 % (28 ore-cursuri)
- Istoriografia universală și românească: 2 % (60 ore, din care 30 ore-cursuri și 30 ore-seminarii)
- Limba veche românească: 3 % (90 ore, din care 60 ore-cursuri și 30 ore-seminarii)
- Metodica cercetării științifice istorice: 1 % (32 ore, din care 16 ore-cursuri și 16 ore-seminarii)
- Istoria doctrinelor politice și economice: 2 % (56 ore, din care 28 ore-cursuri și 28 ore-seminarii)
- Istoria bisericii: 1 % (30 ore, din care 20 ore-cursuri și 10 ore-seminarii)
- Pregătire fizică: 2 % (60 ore).

Discipline de specialitate:

- Arhivistică: 11 % (320 ore, din care 148 ore-cursuri, 132 ore-seminarii și 40 ore-lucrări practice)
- Informatică arhivistică: 5 % (144 ore, din care 60 ore-cursuri, 44 ore-seminarii și 40 ore lucrări practice)
- Științe auxiliare ale istoriei: 8 % (238 ore, din care 134 ore-cursuri și 194 ore-seminarii)

² Aceste date au fost publicate de Constantin Burac în „Hrisovul - Buletin al Facultății de Arhivistică”, nr. VIII/2002, serie nouă, p. 18-64. Informațiile vizează structura anului universitar înainte de aplicarea în România a sistemului de la Bologna.

- Istoria instituțiilor moderne și contemporane românești: 3 % (92 ore, din care 58 ore-cursuri și 34 ore-seminarii)
- Paleografia româno-chirilică: 7 % (204 ore, din care 104 ore-cursuri, 60 ore-seminarii și 40 ore-lucrări practice)
- Management și legislație arhivistică: 2 % (48 ore, din care 32 ore-cursuri și 16 ore-seminarii)
- Biblioteconomie/muzeografie: 2 % (56 ore, din care 28 ore-cursuri și 28 ore-seminarii).

Discipline opționale:

- Teoria și practica limbilor vechi (slavona, greaca, latina, germana, maghiara și turco-osmana): 10 % (298 ore, din care 180 ore-cursuri și 118 ore-seminarii)
- Paleografie (slavona, greaca, latina, germana, maghiara și turco-osmana): 10 % (308 ore, din care 164 ore-cursuri, 104 ore-seminarii și 40 ore-lucrări practice)
- Limbi moderne (engleza, franceza, germana și rusa): 6 % (180 ore, din care 90 ore-cursuri și 90 ore-seminarii).

Cei mai mulți dintre absolvenții facultății au fost angajați în sistemul Arhivelor Naționale ale României, unde s-au integrat foarte bine, devenind în prezent arhiviști profesioniști și chiar cadre de conducere ale unor direcții județene ale Arhivelor Naționale. O parte dintre aceștia au ales cariera de profesori la facultatea ce i-a format profesional, activând, în același timp, și ca arhiviști.

Trebuie amintit, de asemenea, că, în prezent, o caracteristică a cursurilor arhivistice desfășurate la Facultatea de Arhivistică este axarea pe activități practice desfășurate în timpul seminariilor. Vizitele studenților la serviciile de Arhivă și implicarea lor în diverse activități organizate de Arhivele Naționale sunt frecvente, continuând tradiția inițiată de Dimitre Onciul.

2. Curs - Master în arhivistică

Cursul durează 2 ani/4 semestre, având ca tematică generală *Izvoare Istorice și Arhivistică Contemporană*. Pentru specializarea *Arhivistică Contemporană*, cursul conține următoarele subiecte: Comunitatea Europeană și Arhivele; Arhive electronice; Instituții din perioada modernă și contemporană și arhivele create de acestea; Arhivele partidelor politice; Terminologie arhivistică; Accesul la documentele de arhivă.

FRANȚA³

1. Universitatea „Jean Moulin” din Lyon

Licență în tehnici de arhivă și de documentare – obiectivul urmărit este formarea de arhiviști profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a conservatorilor de documente. Cursul durează în mod normal 1 an sau 2-3 ani (frecvență parțială), având 480 ore (215 ore de conferințe și 265 ore de lucrări practice), fiind echivalentul unui curs universitar de trei ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (30 ore), drept (10 ore), biblioteconomie (40 ore), științele informației (50 ore+80 ore de lucrări practice), limbă (40 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor; gestiunea (administrarea) arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice: 50 ore (citirea și înțelegerea documentelor de arhivă; ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare; vizite la serviciile de arhivă).

Stagiu într-un serviciu de Arhivă: o lună.

2. Université de Haute Alsace din Mulhouse

2.1. Licență în tehnici de arhivă și de documentare – obiectivul urmărit este formarea de arhiviști profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a conservatorilor de documente. Cursul durează 1 an sau 2 ani (frecvență parțială), având 420 ore de studiu și 2 luni de stagiu și fiind echivalentul unui curs universitar de 3 ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: 370 ore – istorie; drept și economie; arheologie și monumente istorice; științele informației; limbă; documentare; istoria artei.

Subiecte arhivistice: 50 ore – doctrina și istoria arhivelor; științe auxiliare (paleografie, diplomatică); gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice: stagiu de 2 luni – (citirea și înțelegerea documentelor de arhivă; ordonarea arhivelor, trierea documentelor și elaborarea instrumentelor

³ Pentru următoarele instituții de formare profesională a arhiviștilor, menționăm că datele au fost regăsite în *Repertoire des Ecoles et des cours de formation professionnelle d'archivistes*, Koblenz, 1992, editat de Consiliul Internațional al Arhivelor, Secția pentru învățământ arhivistic și formarea arhiviștilor.

de cercetare; păstrarea, conservarea și restaurarea documentelor; vizite la serviciile de arhivă).

2.2. Master în arhivistică – obiectivul urmărit este formarea arhiviștilor profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a conservatorilor de documente. Cursul durează 1 an sau 2 ani (frecvență parțială), având 347 ore de studiu și 1-4 luni de stagiu, fiind echivalentul unui curs universitar de 4 ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: 293 ore – istorie; drept și economie; arheologie și monumente istorice; științele informației; biblioteconomie; informatică documentară; limbă; audio-vizual; comunicare.

Subiecte arhivistice: 50 ore – doctrina și istoria arhivelor; științe auxiliare (paleografie, diplomatică); gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice: stagiu 1-4 luni – (citirea și înțelegerea documentelor de arhivă; gestiunea documentelor, trierea și îmbunătățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice; ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare; conservare și restaurare; vizite la serviciile de Arhivă).

2.3. Diplomă de studii superioare specializate în arhivistică – obiectivul urmărit este formarea arhiviștilor profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a conservatorilor de documente. Cursul durează 1 an sau 2 ani (frecvență parțială), având 349 ore de studiu și minimum 3 luni de stagiu și fiind echivalentul unui curs universitar de 5 ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (37 ore); geografie economică (25 ore); drept și economie (37 ore); informatică (75 ore); muzeologie (25 ore); paleografie (25 ore).

Subiecte arhivistice: 125 ore cursuri – doctrina și istoria arhivelor; științe auxiliare (paleografie, diplomatică); gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative; arhivistica întreprinderilor; arhivistica în străinătate.

Lucrări practice: minimum 3 luni de stagiu – (citirea și înțelegerea documentelor de arhivă; gestiunea documentelor, trierea și îmbunătățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice; ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare; conservare și restaurare; vizite la serviciile de Arhivă).

3. École Nationale de Chartes

Specializarea: arhivist-paleograf

Obiectivul cursului este să transmită, prin studierea documentelor, cunoștințele fundamentale, metodele pluridisciplinare și experiența cercetării, indispensabile unui arhivist-paleograf pentru căutarea, înțelegerea, interpretarea, exploatarea și conservarea patrimoniului cultural. Această formare științifică se obține prin frecventarea cursurilor repartizate pe trei ani de studiu, finalizate prin elaborarea unei teze de înalt nivel științific. Arhiviștii-paleografi se pot prezenta apoi la concursul de admitere organizat de l'École Nationale du Patrimoine, pentru a deveni conservatori ai patrimoniului, putând să-și găsească posturi de arhiviști în sectorul privat. Cursul durează 3 ani, fiind echivalentul unui curs universitar de minimum 6 ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: drept și economie (5 ore pe săptămână); arheologie și monumente istorice (3 ore pe săptămână); biblioteconomie; limbă; documentare; istoria artei; literatură.

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (9 ore pe săptămână); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 10 ore pe săptămână).

Lucrări practice: citirea și înțelegerea documentelor de arhivă.

4. École Nationale du Patrimoine

Obiectivul cursului este formarea de arhiviști profesioniști specializați în conservarea patrimoniului. Recrutează prin concurs în mod special elevi de la École Nationale des Chartes, primind și studenți străini. De asemenea, organizează stagii și seminarii de formare continuă. Condiția de admitere este deținerea unei diplome universitare de arhivist-paleograf.

Cursul durează 18 luni, adică 600 ore (450 ore-conferințe și 150 ore-lucrări practice), și 8 luni de stagiu. Este echivalentul unui curs universitar de 7 ani. La finalul cursului se obține diploma de conservator al patrimoniului (specialitatea arhive).

Conținutul cursului:

Subiecte generale: drept și instituții (80 ore); economia patrimoniului (30 ore); gestiunea personalului (30 ore); limbă (30 ore); gestiune financiară (30 ore); obiecte tehnice (70 ore); birotică; informatică documentară; noile suporturi tehnologice; fotografie.

Subiecte arhivistice: gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;

- conservare și restaurare;
- vizite la serviciile de Arhivă.

5. Stagiul tehnic internațional al Arhivelor

În fiecare an, din 1951, Direcția Arhivelor Franței organizează un stagiul tehnic internațional, oferind unui număr de 40 de stagiați un ciclu de cursuri și de vizite, în perioada aprilie-iunie. Stagiul se adresează arhiviștilor care doresc să-și confrunte experiența proprie cu cea franceză și a altor țări care își trimit reprezentanții. Aceste stagii sunt gratuite, iar bursele de studiu pot fi acordate de posturile diplomatice franceze din alte țări, după acceptarea dosarului de către Direcția Arhivelor Franței. Condiția de admitere este deținerea diplomei de arhivist și experiență profesională.

Obiectivul cursului este de a reuni arhiviști profesioniști (care lucrează în sectorul public sau privat), gestionari de documente și elevi de la École Nationale du Patrimoine pentru schimburi profesionale. Durata stagiului este de trei luni (200 ore, dintre care: 150 ore-conferințe și 50 ore lucrări practice, adaptate la nevoile practice exprimate de participanți), la final obținându-se un atestat.

Conținutul cursului:

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor; gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice:

- gestiunea documentelor, trierea și achizițiile de documente;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare;
- vizite la serviciile de Arhivă.

GERMANIA

1. Archivschule Marburg – Lehrgang am Institut für Archivwissenschaft (Ausbildung zum Archivar des höheren Archivdienstes)

Obiectivul cursului este pregătirea înalților funcționari din Arhivă, a arhiviștilor de nivel universitar, care să lucreze în sectorul public sau privat. Condiție de admitere: doctorat în științe juridice sau drept (curs universitar de la 7 la 10 ani).

Cursul durează 2 ani, adică 1400 ore (din care 80 % conferințe și 20 % lucrări practice) și 6 luni de stagiul. Este echivalentul unui curs universitar de 9-11 ani. La finalul cursului se obține diploma de promovare a examenului de stat în arhivistică (Zeugnis über die Archivarische Staatsprüfung).

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (250 ore); drept și economie (50 ore); arheologie și monumente istorice (50 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (100 ore); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 250 ore); arhivistică (250 ore); noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor (50 ore); publicul și serviciile educative (50 ore); drept arhivistic (50 ore).

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor medievale: 4 săptămâni;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare:

4 săptămâni;

- 6 luni de stagiu într-o instituție de Arhivă.

2. Archivschule Marburg – Lehrgang an der Fachhochschule für Archivwesen

Obiectivul cursului este pregătirea înalților funcționari din Arhivă, a înalților arhiviști profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat.

Cursul durează 1,5 ani, adică 1500 ore (din care 90 % conferințe și 10 % lucrări practice). Este echivalentul unui curs universitar de 3 ani. La finalul cursului se obține diploma de promovare a examenului intermediar pentru candidații la funcțiile de arhivari superiori (Zeugnis über die Zwischenprüfung für die Anwärter des gehobenen Archivdienstes).

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (340 ore); drept și economie (72 ore); arheologie și monumente istorice (48 ore); știința informației (62 ore); biblioteconomie (16 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (160 ore); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 80 ore); gestiunea arhivelor curente (32 ore); arhivistică (40 ore); noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor (45 ore); publicul și serviciile educative (12 ore).

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă: 175 ore;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice: 50 ore;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare: 50 ore;
- 1,5 ani – lucrări practice obligatorii pentru examenele finale, ce vor permite accesul în serviciile de Arhive publice.

3. München - Bayerische Archivschule – höherer Archivdienst (Postgraduierten - Ausbildung)

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat. Este un curs de perfecționare pentru

arhivării superioare în vederea obținerii unui titlu academic. Durata sa este de 2,5 ani, adică 30 de luni (din care 20 luni conferințe și 10 luni lucrări practice). Este echivalentul unui curs universitar de 7,5-9,5 ani. La finalul cursului se obține diploma de Archivarassessor.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (672 ore); geografie (24 ore); drept și economie (204 ore); știința informației (36 ore); biblioteconomie (12 ore); tehnici de redactare (12 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (120 ore); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 120 ore); gestiunea arhivelor curente – arhivistică – noile suporturi (230 ore); tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor (48 ore); publicul și serviciile educative (24 ore).

Lucrări practice: 10 luni

- citirea și înțelegerea documentelor de Arhivă;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare.

4. München - Bayerische Archivschule – mittlerer Archivdienst (Berufsausbildung ohne vorheriges Studium oder Abitur)

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a personalului necesar pentru conservare. Este un curs de perfecționare pentru arhivarii cu studii medii, fără alte studii sau bacalaureat. Durata sa este de 2 ani, adică 24 de luni (din care 6 luni-conferințe și 18 luni-lucrări practice). La finalul cursului se obține diploma de Archivarassistent.

Conținutul cursului (6 luni):

Subiecte generale: istorie; geografie; drept și economie; literatură; arheologie și monumente istorice; știința informației; biblioteconomie.

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor; științe auxiliare (paleografie, diplomatică); gestiunea arhivelor curente; arhivistică; noile suporturi; tehnici de reprografie, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și serviciile educative.

Lucrări practice (18 luni):

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare;
- vizite la serviciile de Arhivă.

5. München - Bayerische Beamtenfachhochschule, Fachbereich Archiv – und Bibliothekswesen, Fachrichtung Archivwesen (Oficiul Școlii Superioare din Bayer, Compartimentul Activități de Arhivă și Bibliotecă, Direcția Științe arhivistice) – gehobener Archivdienst – Fachhochschulstudium (Ciclul de studii: arhivar superior) – curs post-universitar

Obiectivul cursului este formarea de arhiviști profesioniști care să lucreze în sectorul public sau privat, formarea gestionarilor de documente și a personalului necesar pentru conservare. Condiția de admitere este deținerea unei diplome universitare de 3 ani. Durata sa este de 3 ani, adică 24 de luni (din care 18 luni-conferințe și 18 luni-lucrări practice). Este echivalentul unui curs universitar de 3 ani, iar la final se obține diploma de Arhivar.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (330 ore); drept și economie (405 ore); știința informației (90 ore); biblioteconomie (32 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (110 ore); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 612 ore); gestiunea arhivelor curente – arhivistică – noile suporturi (246 ore); tehnici de reprografiere, de păstrare și conservare a documentelor (50 ore); publicul și serviciile educative (10 ore).

Lucrări practice (18 luni):

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare.

RUSIA

1. Moscova – Institutul de Istorie și Arhivă din cadrul Universității de Stat de Științe Sociale – obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști care să lucreze în sectorul public și privat, formarea gestionarilor de documente și a personalului necesar pentru conservare, precum și oferirea posibilității de studiere a unui învățământ arhivistic pentru cursanții de la biblioteconomie și știința informației și sensibilizarea istoricilor interesați de arhivistică și problemele arhivistice.

Condiția de admitere este deținerea unei diplome universitare de 5 ani și experiență practică de 6 luni. Durata cursului este de 5 ani, adică 3032 ore (din care 1328 ore-conferințe și 1724 ore-lucrări practice). Este echivalentul unui curs universitar de 5 ani, iar la final se obține diploma de istoric-arhivist.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie (686 ore); drept și economie (70 ore); știința informației (106 ore); geografie istorică (24 ore).

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor (212 ore); științe auxiliare (paleografie, diplomatică: 352 ore); gestiunea arhivelor curente (118 ore); arhivistică (310 ore).

Lucrări practice (208 ore):

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare;
- vizite la serviciile de Arhivă.

2. Sverdlovsk – Departamentul de Probleme arhivistice și Științe auxiliare – Curs teoretic și practic de probleme arhivistice – durata cursului este de 5 ani, adică 7456 ore (din care 8 % sunt dedicate lucrărilor practice).

Conținutul cursului:

Subiecte generale: arheologie și monumente istorice (32 ore); știința informației (106 ore).

Subiecte arhivistice: teorie arhivistică și istoria arhivelor (123 ore); tipologia documentelor de arhivă (paleografie, diplomatică: 264 ore); gestiunea arhivelor (188 ore); tehnici de reproducere, de păstrare și conservare a documentelor (186 ore).

Lucrări practice (208 ore):

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă: 128 ore;
- gestiunea documentelor: 128 ore;
- ordonarea arhivelor și inventarierea documentelor: 128 ore;
- conservare și restaurare: 128 ore.

ITALIA

1. În Italia sunt foarte multe Școli de arhivistică, paleografie și diplomatică: la Bari, Bologna, Bolzano, Cagliari, Florența, Genova, Mantova, Milano, Modena, Napoli, Palermo, Parma, Perugia, Roma, Torino, Trieste, Veneția. Condițiile de admitere la aceste școli sunt diploma de absolvire a unei școli secundare și cunoașterea limbilor italiană și latină. Cursul durează 2 ani, fiind echivalentul unui curs universitar sau post-universitar de 4 ani.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie; drept și economie; știința informației; biblioteconomie.

Subiecte arhivistice: teorie arhivistică și istoria arhivelor; tipologia documentelor de arhivă; disciplinele paleografie, diplomatică, metrologie, cronologie, sigilografie, heraldică; gestiunea și păstrarea documentelor; gestiunea

arhivelor; noile suporturi; tehnici de reproducere, de păstrare și conservare a documentelor.

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- ordonarea arhivelor și inventarierea documentelor.

2. Milano – Școala specială pentru arhiviști și bibliotecari. Universitatea „La Sapienza” din Roma. Curs de diplomă pentru arhiviști

Obiectivul cursului vizează progresul arhivisticii, formarea arhiviștilor profesioniști, sensibilizarea celor interesați de arhivistică și de problemele arhivelor, pregătirea istoricilor pentru metodologia cercetării în Arhive. Durata este de 2 ani, iar la final se obține diploma de arhivist-paleograf.

Conținutul cursului:

Subiecte arhivistice: arhivistică generală; istoria arhivelor; arhivistică specială; diplomatică; drept arhivistic, istoric-juridic în documentele italiene; paleografie latină; istoria instituțiilor în statele italiene.

3. Milano – Institutul de paleografie, arhivistică și biblioteconomie. Facultatea de litere și filozofie – Licență în litere, cu una din opțiunile arhivistică/biblioteconomie

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat, și a gestionarilor de documente. Durata este de 4 ani, fiind echivalentul unui curs universitar de 4 ani, iar la final se obține diploma de licență în litere.

Conținutul cursului:

Subiecte generale: istorie; drept și economie; știința informației; biblioteconomie; limbă; documentare; istoria artei.

Subiecte arhivistice: doctrina și istoria arhivelor; științe auxiliare (paleografie, diplomatică etc.); gestiunea arhivelor curente; arhivistică.

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- vizite la serviciile de Arhivă.

4. Vatican – Școala de arhivistică, paleografie și diplomatică

Organizează următoarele cursuri:

- Curs de paleografie, diplomatică și arhivistică (2 ani);
- Curs de arhivistică (1 an);
- Curs de paleografie greacă (1 an).

Obiectivul acestor cursuri este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat, aducerea unui învățământ arhivistic

pentru studenții de la biblioteconomie/știința informației și sensibilizarea celor interesați (istorici) de problemele de arhivă și de arhivistică.

Conținutul cursului:

Subiecte arhivistice:

- Curs de paleografie, diplomatică și arhivistică: paleografie latină; diplomatică generală; diplomatică pontificală; codicologie; arhivistică.
- Curs de arhivistică: arhivistică generală; arhivistică ecleziastică.
- Curs de paleografie greacă: paleografie greacă; codicologie greacă.

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;
- gestiunea documentelor, trierea și îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;
- ordonarea arhivelor și elaborarea instrumentelor de cercetare;
- conservare și restaurare.

UNGARIA

1. Budapesta – Universitatea „Eötvös Lorand” – Curs de pregătire a arhiviștilor

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat, a gestionarilor de documente și a administratorilor de arhivă; un alt obiectiv este transmiterea de cunoștințe arhivistice și de administrare a arhivelor studenților de la biblioteconomie și științele informației, precum și sensibilizarea celor interesați de arhivistică și de problemele arhivelor. Durata este de 5 ani, fiind echivalentul unui curs universitar de 5 ani, adică 2250 ore (1000 ore-istorie, 1000 ore-alte cursuri și 250 ore-lucrări practice). Limbile de predare sunt maghiara și germana.

Conținutul cursului :

Subiecte generale: istorie (1000 ore); drept și economie (500 ore); știința informației (240 ore); biblioteconomie (20 ore); geografie (120 ore).

Subiecte arhivistice: teorie arhivistică și istoria arhivelor (190 ore); tipologia documentelor de arhivă (paleografie, diplomatică: 120 ore); păstrarea și administrarea documentelor (30 ore); gestiunea arhivelor (24 ore); tehnici de reproducere, de păstrare și conservare a documentelor (48 ore); publicul și activitățile educative (24 ore).

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă: 400 ore;
- gestiunea documentelor, determinarea utilității administrative și a interesului istoric al documentelor, îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice: 24 ore;
- ordonarea arhivelor și inventarierea documentelor: 24 ore;
- conservare și restaurare: 48 ore.

OLANDA**1. Haga – Rijks Archiefschool (RAS) – Școala Națională de Formare a arhiviștilor – Curs de arhiviști (nivel mediu)**

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat. Condiția de admitere este deținerea unei diplome de bacalaureat. Limba de predare este olandeza. Cursul durează 1 an, iar la final se obține diploma de arhivist (nivel mediu).

Cursuri magistrale:

Discipline arhivistice: arhivistică (64 ore); informatică (12 ore); constituirea arhivelor-secolul XX (16 ore); constituirea arhivelor-secolul XIX (16 ore).

Discipline de analiză a documentelor: introducere în paleografie (4 ore); introducere în olandeza veche (4 ore); introducere în cronologie (5 ore); introducere în diplomatică (10 ore); analiza documentelor – științe auxiliare (40 ore).

Discipline istorico-instituționale: istoria Țărilor de Jos și instituțiile Vechiului Regim (36 ore); istoria modernă a Țărilor de Jos (24 ore); istoria instituțiilor religioase (6 ore); istoria instituțiilor de drept (10 ore); metode de cercetare (19 ore).

Discipline juridico-instituționale: introducere în științele dreptului (6 ore); legislație arhivistică (8 ore); instituțiile moderne ale Țărilor de Jos (12 ore); organizațiile particulare (8 ore).

Alte discipline: conservare (8 ore).

2. Haga – Rijks Archiefschool (RAS) – Școala Națională de Formare a arhiviștilor – Curs de arhiviști (nivel superior)

Obiectivul cursului este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat. Condiția de admitere este deținerea unei diplome olandeze de doctorat în istorie sau drept. Limba de predare este olandeza. Cursul durează 1 an, iar la final se obține diploma de arhivist (nivel superior).

Cursuri magistrale:

Discipline arhivistice: arhivistică (64 ore); informatică (10 ore); constituirea arhivelor-secolul XX (16 ore); constituirea arhivelor-secolul XIX (12 ore).

Discipline de analiză a documentelor: introducere în paleografie (4 ore); introducere în olandeza veche (4 ore); introducere în cronologie (5 ore); introducere în diplomatică (19 ore); analiza documentelor – științe auxiliare (40 ore).

Discipline istorico-instituționale: istoria instituțiilor religioase (16 ore); istoria instituțiilor de drept (10 ore); metode de cercetare arhivistică (19 ore).

Discipline juridico-instituționale: introducere în științele dreptului (6 ore); legislație arhivistică (8 ore); administrație publică (8 ore); organizațiile particulare (8 ore); știința organizării (6 ore); gestiune-management (18 ore).

Alte discipline: conservare.

3. Haga – Rijks Archiefschool (RAS) – Școala Națională de Formare a arhiviștilor – Alte cursuri: școala mai organizează și alte cursuri, destinate arhiviștilor de nivel mediu (cu diplomă de bacalaureat) care au deja un loc de muncă:

- Curs de asistent în arhivistică (6 luni), destinat lucrătorilor de la depozite și de la sala de studiu;
- Gestiunea arhivelor moderne (6 luni);
- Arhivele medievale (6 luni);
- Selecționarea documentelor (1 săptămână);
- Metodologia constituirii dosarelor (1 săptămână).

ANGLIA

1. Cursurile arhivistice ținute în Anglia oferă specializarea în administrația arhivelor: University of Wales, Departament of History, University College of Wales, School of Library, Archive and Information Studies, Society of Archivists, University of Liverpool, Department of History, Course for Master of Archive Administration – Diplomă în administrația arhivelor

Obiectivul cursurilor este formarea arhiviștilor profesioniști, care să lucreze în sectorul public sau privat. Cursurile durează 1 an sau maxim 2 ani (frecvență parțială).

Conținutul cursurilor:

Subiecte generale: istorie; istorie administrativă; drept și economie; știința informației; documente moderne și managementul informației; management; aplicații pe computer.

Subiecte arhivistice: teorie arhivistică și istoria arhivelor; administrația arhivelor; tipologia documentelor de arhivă (paleografie, diplomatică); păstrarea și administrarea documentelor; gestiunea arhivelor; noile suporturi arhivistice; tehnici de reproducere, de păstrare și conservare a documentelor; publicul și activitățile educative; istoria dreptului.

Lucrări practice:

- citirea și înțelegerea documentelor de arhivă;

– gestiunea documentelor, determinarea utilității administrative și a interesului istoric al documentelor, îmbogățirea fondurilor și colecțiilor arhivistice;

- ordonarea arhivelor și inventarierea documentelor;
- conservare și restaurare;
- vizite la serviciile de Arhivă.

Concluzii

Ofertele de formare inițială existente în Europa pot fi grupate astfel, în funcție de diferitele tradiții:

1. tradiția istorică, bazată pe predarea științelor auxiliare ale istoriei (de exemplu, École Nationale des Chartes, care eliberează absolvenților diploma de arhivist-paleograf; universitățile franceze: Universitatea din Lyon III „Jean Moulin”, Facultatea de Litere – diplomă de studii superioare specializate „în istorie și în meseria de arhivist”; Universitatea din Angers de Litere și Științe umaniste – diplomă de studii superioare specializate „în istorie și în meseria de arhivist”; Universitatea din Haute Alsace, de Litere și Științe umaniste – diplomă de studii superioare specializate în „tehnicile de arhivă și documentare”; Școlile de arhivistică, paleografie și diplomatică italiene);

2. tradiția care privilegiază „multifuncționalitatea” arhivisticii, ceea ce implică faptul că fiecare student beneficiază de o formare profesională de bază, permițându-i să lucreze atât în arhive statice, cât și în arhive dinamice (curente). Acest tip de formare profesională oferă o viziune omogenă și destul de comună⁴, permițându-i absolventului să se specializeze în funcție de dorințele sale sau de cerințele locului de muncă (de exemplu, Facultatea de Arhivistică din România);

3. tradiția profesională, bazată pe studiul practicilor și dezvoltării normelor arhivistice (de exemplu, formarea la locul de muncă, „sur le tas”, dobândită în cadrul serviciului de Arhivă, și perfecționarea continuă la locul de muncă);

4. tradiția administrativă, care se concentrează în principal pe însușirea mecanismelor de gestiune: ne referim aici la formarea de *records manageri*, cei care gestionează dosare de arhivă; această tradiție plasează arhivistica în ansamblul științelor informației (Anglia);

⁴ Jules Verhelst, Frank Scheelings, *La formation archivistique “traditionnelle” en Europe*, în “Archivum : The Profile of the Archivist : Promotion of Awareness”, vol. XLV/2000, p. 2.

5. Întâlnim, de asemenea, o tradiție a unei specializări în domeniul arhivelor în cadrul unor instituții de învățământ dedicate altor specialități (biblioteci)⁵.

Fiecare țară, în funcție de tradițiile administrative, de sistemele de învățământ superior deja existente, de resursele de care dispune, încearcă prin diverse soluții să dezvolte formarea inițială în domeniul arhivisticii, cu mai mult sau mai puțin succes.

Concluzionând, putem spune că arhivistica, văzută ca „disciplină academică”⁶, înregistrează un real progres, după cum o demonstrează creșterea importanță a numărului de programe în acest domeniu după anul 1980. În majoritatea țărilor europene, știința istoriei a fost și rămâne un cadru de referință în organizarea programelor de învățământ arhivistic, pentru că, pentru cei mai mulți, a face arhivistică înseamnă a gândi în cadrul spațiului istoric, „*penser à terme*”⁷, iar a gândi istoric răspunde unei nevoi culturale și arhivistice.

Résumé

La formation en archivistique est assez diversifiée au niveau européen, les exemples cités provenant de la France, de l'Allemagne, de la Russie, de l'Italie, de l'Hongrie, des Pays Bas et de l'Angleterre. En Roumanie, l'enseignement archivistique au niveau universitaire a repris sa tradition en 1994, et depuis 2002 ayant initié un masterat.

Les conclusions de l'étude visent une classification des traditions de la formation en archivistique : une qui favorise la formation dans le domaine de l'histoire ; une qui favorise le coté « pluridisciplinaire » de l'archivistique ; la formation « sur le tas » et la formation continue durant toute la carrière professionnelle ; la tradition administrative, situant l'archivistique parmi les sciences de l'information ; une tradition des cours d'archivistique dans des institutions d'enseignement dédiés aux autres spécialités (par exemple, bibliothèques). Les perspectives de l'archivistique comme discipline universitaire ne peuvent pas ignorer le progrès des sciences de l'information et les cours d'archivistique doivent se soumettre au rythme de chaque société.

⁵ M. Ellis, A. Greening, *Archival training in 2002: between a rock and a hard place?*, în "Journal of the Society of archivists", vol. 23, nr. 2, octombrie 2002, p. 197.

⁶ Carol Couture, Jocelyne Martineau, *La formation en archivistique et le profile de l'archiviste contemporain*, în "Archivum : The Profile of the Archivist : Promotion of Awareness", vol. XLV/2000, p. 32.

⁷ *Ibidem*.

Considerații asupra întocmirii evidenței matricelor sigilare

MONICA CINCU

Matricele sigilare, obiectele cu ajutorul cărora se efectuează sigilarea actelor, reprezintă izvoare istorice aparte, amprentele rămase în urma aplicării acestora reflectând o multitudine de aspecte ale vieții economice, sociale, politice, culturale etc., fiind certificatul de garanție ale autenticității și integrității documentelor, chiar a confidențialității corespondenței, transmițând totodată un anumit mesaj legat de locul și rolul posesorului în societate. În vorbirea curentă, pentru matrice sigilare se folosește și termenul de sigiliu.

„Conservarea tiparelor sigilare înlătură îndoielile asupra unor impresiuni sigilare slab imprimate, studierea lor permite totodată identificarea cu mai multă siguranță a emitenților de documente”¹. Deși au o strânsă legătură cu documentele, matricele sigilare prin specificul lor constituie mărturii speciale ale vremurilor trecute și prezente, demne de luat în seamă, căci ele reprezintă, nu în ultimul rând, puterea de simbolizare a generațiilor respective.

Pornind de la importanța matricelor sigilare ca izvoare istorice deosebite, putem afirma că introducerea lor în cercetare este necesară, iar una din condițiile realizării acestui lucru este întocmirea evidenței acestora. Operațiunea ridică însă o serie de probleme, deoarece trebuie avut în vedere că aceasta se aplică atât în cazul matricelor sigilare aflate deja în păstrarea Arhivelor Naționale, și care, dintr-un motiv sau altul, nu sunt încă luate în totalitate în evidență, precum și celor care conform legislației în vigoare după scoaterea din uz se depun la A.N. Abordând aceste două aspecte putem afirma că, pe de o parte, în ciuda vicisitudinilor vremii, o serie de matrice sigilare folosite odinioară s-au păstrat, fiind constituite în colecții, iar că, pe de altă parte, în societatea actuală aflată într-o continuă schimbare, în care structurile instituționale se modifică și numărul posesorilor de sigiliu variază în funcție de ansamblul condițiilor în care aceștia își desfășoară activitatea, tot mai multe sigilii sunt scoase din uz.

Referitor la primul aspect al problemei și anume la matricele sigilare constituite deja în colecții, așa cum este și cea de la D.J.A.N. Brașov, putem menționa că, în baza prevederilor art. 35 din *Normele tehnice* privind desfășurarea activităților în A.N. aprobate de Directorul General prin Ordinul nr. 227 din 8 iunie 1996, acestea se iau în evidență în inventarul model anexa nr. 6, completarea rubricilor făcându-se conform indicațiilor date pe versoul anexei. Analizând rubricile acestui inventar, putem face câteva observații și anume:

Rubrica 2 – Data preluării și denumirea organizației sau numele persoanei de la care s-a preluat matricea. Această rubrică nu poate fi întotdeauna completată deoarece

¹ Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 7.

există cazuri în care, pentru o parte a matricelor sigilare aflate deja în păstrarea A.N. și preluate cu foarte mulți ani în urmă de la diferiți posesori, persoane fizice sau juridice, nu s-au păstrat actele de predare-primire sau predările de documente la A.N. au însumat uneori, fără mențiuni speciale, și unele matrice sigilare care erau păstrate lângă dosarele instituției de la care proveneau. Unele matrice sigilare au atașat un număr care constituie o trimitere la un anume document din fondurile aflate în păstrarea A.N., demonstrând astfel faptul că o dată cu actele scrise s-au preluat și matrice sigilare aparținând diferitelor instituții.

Rubrica 7 – Legenda. În formularul tipizat, rubrica este mult prea îngustă ca dimensiune, având în vedere destinația sa și anume reproducerea textului din exergă, în continuare textul întregit (dacă este cazul), iar în cazul textelor în limbi străine și traducerea în limba română, între paranteze.

Considerăm, de asemenea, oportună introducerea în inventar a unei rubrici speciale pentru reproducerea în tuș a matricelor sigilare atunci când acest lucru este posibil. În felul acesta, deși conform *Normelor tehnice*, concomitent cu inventarierea, matricele sigilare se fișează tematic, iar pe fișă matricea sigilară este reprodușă prin imprimare sau aplicare în ceară, s-ar realiza o mai bună privire de ansamblu asupra fiecărei matrice sigilare cuprinsă în inventar.

Fișa model anexa nr. 1 din *Normele tehnice*, folosită în fișarea tematică a matricelor sigilare, nu ține cont de faptul că acestea reprezintă izvoare istorice cu caracteristici speciale, care nu se înscriu într-un tipar obișnuit. Această fișă ar trebui să cuprindă fie numai denumirea posesorului, locul în care acesta și-a desfășurat activitatea, anul confecționării (dacă este cazul), nr. de inventar (cota) și reproducerea matricei sigilare prin imprimare sau prin aplicarea în ceară, fie pe lângă toate acestea și date privitoare la material, formă și dimensiuni, descrierea câmpului și transcrierea legendei. În primul caz, fișele ar reprezenta mai mult un instrument de evidență eficient în procesul de regăsire tematică a matricelor sigilare cuprinse în inventar, iar în al doilea caz ar deveni într-o oarecare măsură și un instrument de informare științifică, dublând însă informațiile din inventar.

La D.J.A.N. Brașov s-a întocmit într-o formă primară (în ciornă) și chiar s-a experimentat un indice al colecției de matrice sigilare. În cadrul acestui indice matricele sigilare cuprinse în inventarul colecției sunt grupate alfabetic în 12 mari categorii în funcție de domeniul de activitate al posesorului și anume:

1. Matrice sigilare ale instituțiilor și întreprinderilor administrative: Comunitatea centumvirală din Brașov, Forul dominal Bran pentru cele șapte sate, Magistratul orașului Brașov, Oficiul pieței Brașov, Primării comunale, Sfaturi populare din numeroase localități ale fostei regiuni Brașov, vecinătățile din Brașov etc.

2. Matrice sigilare ale instituțiilor de cult: Biserica evanghelică din Blumăna, Biserica evanghelică maghiară etc.

3. Matrice sigilare ale instituțiilor culturale, inclusiv cele de învățământ: Arhiva istorică a Municipiului Brașov, Arhivele Statului – Direcția regională Brașov, Comisia școlii de agricultură din Brașov, Institutul politehnic Brașov, Masa studenților „Virgil

Onișu” de la Liceul „Andrei Șaguna” Brașov, Reuniunea femeilor române greco-ortodoxe din Făgăraș etc.

4. Matrice sigilare ale instituțiilor și întreprinderilor economice: Breasla cuțitarilor din Brașov, Camera de Comerț și Industrie – circumscripția Brașov, Fabrica de țigle și materiale de construcții Feldioara, I.A.R. Regia Autonomă Industria Aeronautică Română, Nitratronia S.A.R., Oficiul economic orășenesc, Oficiul silvic superior din Brașov etc.

5. Matrice sigilare ale instituțiilor financiar-bancare: Banca de stat a R.P.R. – Sucursala regională Brașov, Casa orășenească de impozit Brașov, Percepția impozitului pe băuturi din Brașov etc.

6. Matrice sigilare ale instituțiilor juridice: Arbitrajul de stat, Colegiul avocaților Făgăraș, Scaunul orfanal al orașului Brașov, Tribunalul orașului Brașov etc.

7. Matrice sigilare ale instituțiilor cu caracter militar și de ordine publică: Direcția poliției orașului Brașov, Compania de jandarmi Brașov – secția Codlea, Oficiul de încartiruire din Brașov etc.

8. Matrice sigilare ale partidelor politice.

9. Matrice sigilare ale persoanelor particulare.

10. Matrice sigilare ale instituțiilor de poștă și telecomunicații: agenții și oficii poștale.

11. Matrice sigilare ale instituțiilor sanitare: Carantina Brașov, Inspectoratul sanitar al regiunii Brașov, Spitalul unificat nr. 2 oraș Brașov etc.

12. Matrice sigilare ale instituțiilor sociale și de muncă: Asociația de pensie a funcționarilor orășenești și comunali din Brașov, Camera de muncă Brașov, Societatea generală de asigurare „Transilvania”, Uniunea pentru ajutorarea membrilor capelei orașului Brașov etc.

În cadrul fiecărei categorii, posesorii matricelor sigilare respective au fost ordonați alfabetic, trecându-se bineînțeles în dreptul lor cota corespunzătoare din inventar. Acest indice introdus într-o aplicație informatică ar putea fi completat pe tot parcursul desfășurării operațiunii de inventariere a matricelor sigilare și reprezintă un instrument util pentru regăsirea acestora.

De asemenea, și referitor la al doilea aspect al problemei, la evidența matricelor sigilare scoase din uz și care, conform prevederilor art. 13 litera e din Legea nr. 16/1996, se depun la A.N., sunt necesare câteva precizări. Conform legislației în vigoare se depun la A.N. matricele sigilare confecționate din metal având înscrise toate însemnele legale și denumirea completă a unității, după scoaterea lor din uz. La creatorii de documente, evidența matricelor sigilare, respectiv, a sigiliilor și ștampilelor, cum sunt denumite generic, se ține într-un registru ale cărui rubrici nu sunt întotdeauna în conformitate cu modelul din anexa nr. 7 a Legii nr. 16/1996. În vederea depunerii la A.N. a matricelor sigilare cu valoare documentar-istorică scoase din uz, creatorul de documente întocmește inventare pe foi volante, întâlnindu-se și în acest caz aceeași tendință de a nu se respecta întru totul modelul mai sus menționat, dar care în marea lor majoritate cuprind

reproducerile prin imprimare în tuș a matricelor sigilare respective, ceea ce nu este prevăzut în inventar. Aceste inventare au o caracteristică aparte, ele cuprinzând, în genere, destul de puține piese, uneori doar una sau două. După preluare, inventarele se înscriu în registrul inventarelor, iar matricele sigilare în inventarul colecției de matrice sigilare, în ordinea preluării lor.² Considerate documente în sensul prevederilor Legii Arhivelor Naționale, matricele sigilare³ fac parte de fapt din fondul arhivistic al posesorului respectiv, existând însă situații în care se predau la A.N. matrice sigilare scoase din uz, dar nu și acte de la creatorul respectiv de documente. Odată ajunse în păstrarea A.N., matricele sigilare sunt grupate într-o colecție, conform definiției, fără a se ține seama de proveniența lor și care, la rândul ei, are o evidență aparte. În felul acesta, evidența se dublează, ca și în cazul registrelor de stare civilă preluate de la oficiile de stare civilă ale primăriilor și care fac parte din fondul arhivistic al primăriilor respective, dar după depunerea lor la A.N. devin u.a. în cadrul unei colecții. Dacă, contrar *Normelor tehnice*, matricele sigilare s-ar prelua numai pe bază de proces-verbal de predare-preluare, am avea doar dovada numărului de tipare sigilare depuse la A.N., neputându-se însă realiza confruntarea inventarelor cu u.a.

Problema care se pune în primul rând este aceea a cotei pe care matricele sigilare o primesc: o dată în inventarul de preluare și o dată în inventarul colecției. Poate soluția ar fi ca aceste inventare, pe baza cărora la predare-primire s-a făcut confruntarea cu u.a. (matrice sigilare), să îndeplinească doar un rol de gestiune, iar inventarul colecției de matrice sigilare să reprezinte un adevărat instrument de informare științifică. De asemenea, ar fi util ca, în registrul inventarelor, în dreptul inventarelor de preluare, să se facă trimitere la inventarul colecției de matrice sigilare.

În concluzie, întocmirea evidenței matricelor sigilare ridică o serie de probleme ce vor trebui rezolvate în viitor, printr-o legislație corespunzătoare și norme de lucru care să acorde matricelor sigilare importanța cuvenită și să ofere generațiilor următoare șansa de a se bucura de aceste izvoare istorice deosebite.

Résumé

Les matrices de sceaux sont une catégorie particulière de témoignages historiques qui ne peuvent être ni conservées ni enregistrées de la même manière que les documents en papier. L'auteur propose l'enregistrement des matrices non seulement dans l'inventaire du versement, mais aussi dans un inventaire de la collection des matrices de sceaux et de cachets, celui-ci devenant ainsi l'instrument plus détaillé de recherche.

² *Normele tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, București, 1996, art. 35, p. 27.

³ Legea nr. 16/1996 (Legea Arhivelor Naționale), art. 2.

În slujba idealului Marii Uniri. Corespondență Onisifor Ghibu – Pan Halippa

LIDIA BRÂNCEANU

În fondul *Pan Halippa*, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, se păstrează un număr de 11 scrisori adresate de marele pedagog, om de cultură și patriot Onisifor Ghibu, fruntașului politic basarabean Pan Halippa, în perioada 1918-1967.

Nu considerăm necesar să prezentăm aici date bio-bibliografice privind cele două personalități, dat fiind faptul că după lungii ani de tăcere din perioada comunistă, numele și opera lor au fost repuse de curând în circuitul de valori al istoriei culturale. De aceea, ne limităm aici doar la punctarea principalelor aspecte și informații noi, pe care documentele publicate acum le ridică. Nu am găsit, din păcate, în bogatul fond *Onisifor Ghibu* de la Arhivele Naționale, suficiente scrisori de la Pan Halippa, pentru a putea dispune de întregul schimb epistolar. De aceea, observațiile noastre se referă, prin forța lucrurilor, în special la emitent și mai puțin la destinatarul scrisorilor.

Legăturile stabilite în perioada 1917-1918 între cei doi militanți pentru Unire s-au păstrat până la sfârșitul vieții lor, cu toate diferențele, accentuate, de vederi dintre ei pe plan intern. Această profundă colaborare, care a durat peste o jumătate de secol, face cinste amândurora. Pan Halippa a apelat la Onisifor Ghibu pentru a colabora la revista pe care a fondat-o în Basarabia, iar Onisifor Ghibu i-a solicitat colaborarea la „Societatea de mâine” de la Cluj. Halippa a apelat la O. Ghibu pentru ajutorarea refugiaților de peste Nistru, după Primul Război Mondial, iar Ghibu pentru a-l sprijini pe fiul fostului lor tovarăș de luptă, Andrei Murafa. Scrisorile se constituie, în plus, ca mărturii pentru confirmarea strădaniilor lui O. Ghibu, depuse în întreaga perioadă interbelică, în direcția găsirii formulelor care să poată duce la unirea forțelor românești din Basarabia, foarte dezbinată din cauza apartenenței lor la diferitele partide politice din acea vreme. Nereușind, prin articolele publicate în presă și prin scrisorile adresate prietenilor săi basarabeni, să-i determine să pună efectiv în practică dezideratul de Unire, O. Ghibu a mers mai departe, preluând sarcina de a organiza „Astra”, în Basarabia, în jurul căreia a izbutit să strângă, practic, toate forțele active, politice și culturale.

Scrisoarea prin care O. Ghibu îi cere lui Pan Halippa, în 1936, să se pronunțe în legătură cu serialul de articole calomnioase apărute împotriva lui în officiosul Partidului Național-Țărănesc din Basarabia, al cărui președinte era Halippa, se constituie într-un document deosebit de interesant. După cum se poate constata din conceptul de răspuns întocmit de acesta, Halippa, aflat între ciocan și nicovală, și-a

declinat răspunderea pentru apariția articolelor respective (care au avut drept urmare un proces îndelungat de presă, soldat cu severa condamnare a autorului lor, pentru calomnie), luând măsuri pentru ca ele să înceteze. Scrisoarea lui Ghibu și cioma de răspuns a lui Halippa constituie două piese semnificative în acest dosar, al cărui substrat a fost unul politic regional. Republicarea celor două articole din „Universul” semnate O. Ghibu (menționate de noi în notă la scrisoarea respectivă) ar fi utilă, deoarece ele evidențiază în plus starea de spirit din Basarabia interbelică.

Scrisorile se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 1-17.

1. 1918 august 4, Chișinău. *Onisifor Ghibu îi face cunoscută lui Pan Halippa activitatea desfășurată de gazeta „România Nouă” în favoarea învățătorilor basarabeni; îi exprimă bucuria de a-și fi „făcut datoria față de Basarabia”.*

Iubite Domnule Ministru,

Conform promisiunii, vă trimit știrile pe care le-am publicat în gazetă relativ la uneltirile rusești în Basarabia¹. Nu sunt tocmai multe, dar unele din ele sunt destul de elocvente. În gazetă sunt însemnate cu creion albastru.

Profit de ocazia de a vă face și o rugămintă. Noi, gazeta „România Nouă”², am făcut pentru cursurile de învățători mari sacrificii, anume timp de două luni de zile am trimis gazeta tuturor învățătorilor de la cursurile din întreaga Basarabie (peste 1500 de inși) și toată vremea am publicat lucrări din istorie și literatură anume pentru ei, deoarece cărți n-aveam³.

¹ E vorba de articolul *Fiți de pază*, din nr. 134, din 4 august 1918 al ziarului „România Nouă”.

² Ziarului „România Nouă”, scos de O. Ghibu la Chișinău, la 24.01.1918, prin transformarea în cotidian a săptămânalului său „Ardealul”. purta subtitlul „Organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor”. A fost cea mai viguroasă publicație unionistă din Basarabia. La sfârșitul lunii aprilie 1918, presiunea germană exercitată prin Guvernul Marghiloman a dus la rechiziționarea tipografiei în care își tipărea ziarul, pe care o adusese el însuși și care era unica tipografie cu caractere latine. După o întrerupere de o lună, timp în care au apărut numai două numere în litere rusești, la 6 iunie 1918 ziarul a reapărut în caractere latine într-o nouă tipografie pe care O. Ghibu a reușit s-o aducă din țară, publicația apărând regulat până după Marea Adunare de la Alba Iulia, din 1 Decembrie, după care Ghibu a fost rechemat în Transilvania pentru a conduce opera de reorganizare a întregului învățământ din provincia unită cu țara. Scrisoarea este adresată lui Pan Halippa în calitatea acestuia de reprezentant al Basarabiei în Guvernul român de la Iași.

³ Referire la prelegerile lui O. Ghibu în care a abordat teme din istoria literaturii române, susținute în fața învățătorilor și publicate între 6 iunie și 23 iulie 1918 (numerele 87-124 ale ziarului).

Cum învățătorii au luptat toată vremea cu mari greutăți financiare, ei n-au plătit foaia. Eu le-am trimis-o, totuși, mulțumit că ei o citesc și că astfel străbate între învățători presa românească. Dar pe noi gazeta ne-a costat mulți bani, și cum noi nu suntem ajutați pe nici o cale de nimeni în propaganda noastră, banii necesari pentru ea i-am împrumutat. Pentru a-i scoate cumva ne-am adresat printr-un apel publicului. Un exemplar din acest apel îmi iau voie a vi-l trimite Dvs., cu rugămintea de a-i aduce la cunoștință Guvernului central, care poate că se va simți dator să sprijinească, cumva, propaganda noastră în mijlocul învățătorimei. Un al doilea exemplar vi-l trimit pentru a-l lăsa să circule printre Domnii deputați și senatori care cred că se vor simți îndemnați a subscrie câte o sumă oarecare pentru un asemenea scop⁴.

Eu am mângâierea că mi-am făcut datoria față de Basarabia și aș fi foarte fericit dacă aș vedea că și Basarabia apreciază munca noastră. În speranța că Dumnezeuastră ne veți da concursul necesar, pentru a putea continua opera aceasta, vă salut cu deosebită stimă, al Dvs. devotat,

Dr. Onisifor Ghibu,
directorul ziarului „România Nouă”

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 1-2.

2. 1922 octombrie 18, Cluj. Onisifor Ghibu îi scrie lui Pan Halippa despre activitatea pe care trebuie să o desfășoare „Liga culturală” pentru sprijinirea „acelor români care nu au nici un apărător nicăieri”.

Iubite amice,

Am primit, încă astă-vară, o adresă din partea Comitetului pentru ajutorarea refugiaților transnistrieni, al cărui președinte ești D-ta, cu rugarea de a înființa aici o serie sau un comitet analog.

⁴ Nu am găsit nici în fondul *Pan Halippa*, nici în fondul *Onisifor Ghibu* mențiuni privind obținerea unei subvenții pentru ziar, care era, de altfel, rău văzut de organele administrației progermane, din cauza atitudinii sale politice ostile acesteia. Dată fiind situația financiară deosebit de grea a ziarului, O. Ghibu a întreprins, în perioada imediat următoare, o călătorie de câteva săptămâni pe la oierii răspândiți în Crimeea, originari din satele Mărginimii Sibiului, pentru a obține subvenții de la aceștia. Datorită sprijinului primit – referitor la care s-au publicat date concrete mai târziu – ziarul și-a putut continua activitatea până imediat după 1 Decembrie 1918.

În cursul verii, oamenii fiind duși de pe aici, nu am putut lua nici o măsură. Vorbind acum cu unii prieteni de ai mei, dâșii mi-au comunicat că nu sunt de părere că un astfel de comitet ar avea vreun rost. Lumea este sătulă de mulțimea de comitete și paracomitete, care înghit o mulțime de bani, de timp și de energie, fără ca să dea aproape nimic în schimb. Afară de aceea, pentru problema ajutorării fraților de peste Nistru, în special, nu este nevoie de un comitet special, câtă vreme în țara noastră este o Societate care se ocupă de românii din afară de Regat, și anume „Liga culturală”.

Dacă această societate, pentru moment, nu se mai îngrijește de soarta altor români, n-avem decât s-o sesizăm în acest sens.

Mai mult decât atât, să cerem categoric Ligii ca să-și împlinească datoria față de acei români care nu au nici un apărător nicăieri.

Oamenii de pe aici care au aceste păreri zic că Liga trebuie să se organizeze și în noile provincii.

Acesta este, în principiu, și punctul meu de vedere.

Dacă, totuși, D-ta ai crede că trebuie numaidecât să facem aici un Comitet anume pentru transnistrieni⁵, atunci te rog comunică-mi câteva date cu privire la ei și anume: câți refugiați sunt în Basarabia; după naționalități; unde sunt plasați moldovenii și ce cheltuieli reclamă susținerea lor; de ce vârstă sunt cei mai mulți; câți sunt de vârstă școlară și la ce școli sunt plasați; ce fonduri aveți și ce necesități? Ce-am putea face noi pentru plasarea prin școală a tinerilor etc.

După primirea lămuririlor D-tale, vom vedea apoi ce se va putea face.

În acest caz, ca unul care am avut fericirea, ca și D-ta, de a cunoaște pe transnistrieni la ei acasă, voi face tot ce voi putea pentru alinarea suferințelor lor.

D-ta ce mai faci? M-aș bucura dacă aș putea avea știri bune de la D-ta.

Cu toată dragostea, al D-tale
Onisifor Ghibu

Casa învățătorilor

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 3-4.

⁵ Problema românilor din stânga Nistrului l-a preocupat pe O. Ghibu din primul moment al așezării sale, în martie 1917, în Basarabia și până la moartea lui. Așa se explică apelul adresat lui Pan Halippa prin această scrisoare. Cu privire la părerea lui O. Ghibu privind datoria „Ligii Culturale” de a se ocupa de problema tuturor românilor din afara granițelor țării, a se vedea: O. Ghibu, *Două așezăminte naționale: „Liga Culturală” și „Asociațiunea”*, în „Adevărul”, nr. 12125, din 06.08.1923.

3. 1925 mai 25, Cluj. *Onisifor Ghibu îi face cunoscut lui Pan Halippa că o delegație de ardeleni, formată din V. Goldiș, S. Pușcariu, I. Lupaș, T. Brediceanu, I. Lepădat, va sosi la Chișinău pentru colaborare pe tărâm cultural.*

Dragă Dle Halippa,

Îți dau de știre că în ziua de 6 iunie vom veni la Chișinău, în numele „Astrei”, câțiva delegați, pentru a ne sfătui cu privire la o colaborare pe teren cultural⁶. Te rog, ia contact cu I.P.S. Gurie, căruia i-am scris pe larg, de asemenea cu dl. Negrescu, căruia i-am scris despre un concert pe care-l va da nevastă-mea, în beneficiul Universității Populare, al cărei președinte este⁷.

Din delegație fac parte: dl Goldiș, mitropolitul Bălan, O. Goga, Sextil Pușcariu, I. Lupaș, Tiberiu Brediceanu, Ion Lepădat, H. P. Petrescu și eu.

Faceți acolo ce credeți pentru ca din această întâlnire să poată ieși cât mai mult bine pentru Basarabia.

Noi nu venim cu nici o ambiție, ci numai cu dorința frățească de a vă fi spre folos – dacă veți vrea .

În așteptarea revederii, te salut cu drag,

Al Dtale, O. Ghibu

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 7.

4. 1932 februarie 16, Cluj. *Onisifor Ghibu îi comunică lui Pan Halippa că îi va scrie articole pentru viitoarea revistă pe care o va scoate.*

Carte poștală adresată

⁶ Amănunte cu privire la vizita și la convorbirile fruntașilor „Astrei” ardeleni la Chișinău și la cele stabilite cu intelectualii basarabeni în vederea organizării unei activități culturale comune, independente de apartenența la partidele politice, pot fi găsite în: O. Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean*, Chișinău, 1927, și *Ardealul în Basarabia*, Cluj, 1928.

⁷ Veturia Ghibu, soția profesorului, a fost muziciană și cântăreață de lieduri. Concertul, cuprinzând piese de muzică clasică și românească, a avut loc la Teatrul Național din Chișinău, în seara de 7 iunie 1925. Pentru amănunte privind viața și activitatea, vezi: Veturia Ghibu, *Amintiri despre George Enescu – corespondență muzicală*, Cuvânt înainte. Tabel cronologic, note și comentarii de Mihai O. Ghibu, București, Editura Albatros, 2000.

D-sale D-lui Pan Halippa
 Jerconscaia Ulița, 15
 Chișinău, str. Iașilor 15

Iubite amice Halippa,

Mă bucur de hotărârea ce ai luat, de a scoate o revistă⁸ culturală și literară care să lege prezentul de trecut și să întărească viitorul. Mă asociez cu D-ta la întreprinderea D-tale și, în măsura modestelor mele puteri, o voi sprijini-o și cu scrisoarea mea.

Te rog să avizezi data când va apărea primul număr, pentru ca să știu când să-ți trimit contribuția mea.

Cu cele mai bune urări de veche prietenie,

Al D-tale, O. Ghibu

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 12.

5. 1933 septembrie 12, Cluj. *Onisifor Ghibu îi solicită lui Pan Halippa sprijin pentru fiul unuia dintre prietenii comuni, din „marile vremuri care le-au pregătit pe cele de astăzi”.*

Dragă Pantelimon Nicolaevici,

Nu te-am inoportunat niciodată de când ești ministru, cu nici un fel de rugăminți, dar acum o fac și anume în interesul fiului unui prieten comun al nostru din marile vremuri care le-au pregătit pe cele de astăzi.

Zilele acestea am primit o scrisoare înduioșătoare de la Doamna preoteasă Murafa, soția regretatului părinte Andrei⁹, prin care mă roagă să mă interesez de fiul dânzei, absolvent și licențiat în Drept, și să-i găsesc un post în magistratură.

Cum eu nu am prea mulți prieteni printre cei ce dețin puterea, n-aș putea face nimic pentru a ajuta pe fiul prietenului și colaboratorului nostru de

⁸ „Viața Basarabiei” – revistă lunară apărută la Chișinău la 1 ianuarie 1932, director Pan Halippa.

⁹ Andrei Murafa, preot, a făcut parte din pleiada fondatorilor Partidului Național Moldovenesc și a fost unul din cei mai activi militanți naționali din anii 1917-1918.

odinioară, m-am gândit însă să-ți scriu D-tale aceste rânduri și să te rog să faci tot ce poți pentru el.

Ești acolo, la îndemâna oamenilor, și ești în situația de a face atâta lucru. Cred că această mică rugămintă pe care ți-o fac nu va rămâne fără efect. Îți mulțumesc dinainte pentru ceea ce sunt încredințat că vei face. Al D-tale, cu multe salutări,

O. Ghibu

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 10.

6. 1936 noiembrie 19, Cluj. *Onisifor Ghibu îi trimite lui Pan Halippa articolul său apărut în „Universul”; răspunsul acestuia.*

Dragă Domnule Halippa,

Deodată cu aceste puține rânduri îți trimit articolul meu¹⁰ din „Universul” de astăzi, lăsând la aprecierea D-tale să dai orice curs vei voi cererii pe care am formulat-o la sfârșitul lui.

În speranța că atitudinea D-tale îmi va permite să-ți păstrez și de aici încolo aceleași sentimente pe care le cunoști de nu mai puțin de 20 de ani, te rog să fii atât de bun ca în cazul că răspunsul D-tale ar apărea în „Viața Basarabiei” să dispui să mi se trimită și mie numărul respectiv din gazetă.

Al D-tale, O. Ghibu
str. Oct. Goga 7

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 13.

¹⁰ Articolul anexat la scrisoare, apărut în „Universul” din 19.11.1936 sub titlul *Noi note despre Basarabia de astăzi*, era o reacție a autorului la o serie de atacuri anonime apărute în „Viața Basarabiei”, oficiosul Partidului Național Țărănesc din Basarabia, al cărui președinte era Pan Halippa. Atacurile respective, deosebit de violente, au fost urmarea publicării în „Universul” din 13-14.11.1936, sub titlul *Note despre Basarabia de astăzi*, a unei părți din raportul adresat de O. Ghibu Ministerului Învățământului pe marginea constatărilor făcute cu prilejul examenului de bacalaureat din iunie 1936 de la Chișinău, prezidat de el. În articolul pe care-l trimite lui Pan Halippa, autorul declară că nu va răspunde atacurilor anonime, dar că, dacă Pan Halippa, care a aprobat tipărirea articolelor în gazeta sa, ia răspunderea pentru ele și-și însușește cuprinsul lor printr-o declarație semnată de d-sa sau dă numele adevăratului autor, „mă oblig să răspund punct cu punct la tot ce cuprind ele”.

Dragă Domnule Ghibu¹¹,

Am primit scrisoarea D-tale și alăturatul articol din „Universul” 19.11.1936.

Te lămuresc pe loc. Afirmatia D-tale că „Viața Basarabiei” apare sub redacția mea este gratuită. Asemenea-i gratuită afirmația că eu am aprobat tipărirea unor articole împotriva D-tale în gazeta „Viața Basarabiei”, pe care, iarăși gratuit, o crezi a mea. Nu-i a mea, e a partidului și apare sub direcția dlui profesor I. Zaborovschi. Autorul acelor articole mi-a spus chiar astăzi că „niciodată” n-a crezut să se ascundă numaidecât sub anonim și așteaptă cu plăcere răspunsul D-tale, în fond pentru a urma mai departe lupta cu Consiliul împotriva D-tale care judeci stările din Basarabia din vârful unui condei prea fugar. Eu unul n-am fost consultat nici de D-ta, nici de oponentul D-tale atunci când ați început să discutați așa-zisele stări din Basarabia. D-ta în „Universul”, oponentul D-tale în „Viața Basarabiei”. De aceea acum este prea târziu să mă invitați să prezidez eu această discuție pe care tot D-ta de pe acum o numești „figănie peste orice margini”. Eu unul sunt împotriva violențelor de limbaj, ori de unde ar veni și prefer „să rămân cel vechi, de acum 20 de ani, cu atitudini ireproșabile”, cum zici D-ta, cu prea multe – cum aș zice eu – năcazuri de ale mele, ca să mă mai amestec în ale altora.

Al D-tale, Pan Halippa

7. 1941 martie 29, Sibiu. Onisifor Ghibu îi trimite lui Pan Halippa un articol pentru „Viața Basarabiei”.

Dragă Domnule Halippa,

Conform promisiunii. Îți trimit articolul alăturat pentru „Viața Basarabiei”. Deși scris de mașină, îl am numai în acest exemplar, așa că în cazul

¹¹ Pe verso-ul scrisorii primite de la O. Ghibu, Pan Halippa a scris conceptul răspunsului pe care l-a dat (sau a intenționat să-l dea). Plecând de la faptul că ziarul „Viața Basarabiei” nu era al lui, ci al partidului și că nu el îl conducea, îi comunică lui O. Ghibu că nu vrea să fie amestecat în disputa respectivă. Nici despre acest schimb de scrisori, nici despre cel de-al doilea articol din „Universul” nu se face nici o mențiune în „Viața Basarabiei”. A urmat un proces de presă, în care autorul articolelor injurioase din acel ziar, ziaristul Vladimir Neaga, a fost condamnat la un an închisoare pentru calomnie.

că nu s-ar putea publica, te rog să mi-l înapoezi așa cum ți l-am trimis¹². Poate că ar fi de folos să se publice și fotografia Congresului de la Tiraspol și facsimilele documentelor anunțate în articol, dar asta ar necesita oarecari cheltuieli pe care nu știu dacă revista le-ar putea suporta.

Aș dori ca articolul să se extragă și aparte, în vreo sută de exemplare, iar revista ar suporta cheltuielile acestea.

Al D-tale, O. Ghibu
Sibiu, str. Dr. I. Rațiu 5

<adăugat de Pan Halippa>
„I s-a răspuns la 31 martie”.

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 14.

8. 1941 aprilie 4, Sibiu. *Onisifor Ghibu îl anunță pe Pan Halippa de articolul trimis pentru „Moldova Nouă”; îi va trimite un articol și pentru „Viața Basarabiei”.*

Dragă Domnule Halippa,

Dacă „Moldova Nouă” își reia apariția, aș fi mai bucuros ca articolul meu să se tipărească în numărul din aprilie al acesteia.

Pentru „Viața Basarabiei” voi trimite altceva. În ce privește datarea articolului meu, ea este întru totul reală. În iunie 1940 l-am scris. Dar dacă acolo nu doriți o dată, poate fi lăsată la o parte; eu n-am nimic împotriva.

Faceți, în acest punct, cum credeți că e mai bine pentru cauză.

Al D-tale, O. Ghibu

<carte poștală>
D-lui Pan Halippa
București, str. A. Donici nr. 32.

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 15.

¹² Articolul intitulat *Cu gândul la românii de peste Nistru* a apărut în revista „Viața Basarabiei”, nr. 5, din mai 1941, p. 337-352, precum și în „Moldova Nouă”, din Iași, nr. 1-5/1941, acesta din urmă având și rezumate în limbile germană și italiană.

9. 1967 octombrie 26, Sibiu. *Onisifor Ghibu îi solicită sprijinul lui Pan Halippa, care a reușit să ajute o serie de confrăți basarabeni să poată „respira cât de cât în vremurile acestea”.*

Iubite prietene,

Am dispărut de atâta vreme de pe orizont, fără să mai dau vreun semn de viață.

Sper să pot veni în luna noiembrie din nou la București, cu care prilej ne vom vedea și vom mai sta de vorbă.

Deocamdată vin la D-ta cu o rugămintă pe care te rog să te faci forte ca s-o împlinești.

Știu că ai ajutat pe o serie întreagă de confrăți basarabeni să ajungă să mai poată respira cât de cât în vremurile acestea grele pentru ei. Iată încă un caz pentru care mă simt dator să intervin pe lângă D-ta.

Aducătoarea acestor rânduri, doamna Teodora Chemale, sora tovarășului nostru de luptă de la 1917, fostă elevă a mea în acel an la Chișinău, are nevoie să fie ajutată de cineva pentru a-și redobândi apartamentul ei, care i-a fost naționalizat în contradicție cu legile în vigoare, înainte cu vreo 10 ani, cu puțin după moartea soțului ei.

I s-a lăsat, ca simplă chiriașă, o singură cameră mare a cărei chirie, după noul proiect de lege, s-ar urca la 400-500 lei lunar, ori dânsa are o pensie de 650 lei și ar trebui să moară de foame în împrejurări ca cele în fața cărora se găsește pusă foarte multă lume prin noile dispoziții.

Te rog foarte stăruitor intervină *până sus de tot* ca să i se facă dreptate, în schimbul căreia dânsa ar putea face cauzei naționale anumite servicii prețioase oferind anumite documente istorice prețioase din greul an 1917, pe care le are în legătură cu momente cruciale din acele vremi, în care fratele ei, după cum cred că-ți vei aduce aminte, a deținut situații dintre cele mai grele, mai întâi ca delegat la conferința naționalităților din Rusia, care a avut loc la Kiev, cu care prilej a ținut un discurs de cea mai mare îndrăzneală și importanță, intrat în istorie. Apoi ca președinte al Partidului Național Moldovenesc în momentele de mare criză, când acesta era pe punctul de a-și da duhul și, în sfârșit, în calitatea de ministru de finanțe al Republicii Democratice Moldovenești dintre 24 ianuarie – 27 martie 1918, când, grație, în mare parte, priceperii lui în materie de finanțe, tânăra republică a putut să se mențină până în momentul Unirii ei cu România.

Dacă eu aș avea la București legăturile pe care le ai D-ta, nu m-aș lăsa până nu aș vedea dreptatea deplin împlinită în această chestiune.

În împrejurările date fac apel la D-ta să-ți pui în cumpănă toată autoritatea, pentru ca dreptatea să se facă. Doamna Chemale îți va pune la

dispoziție dosarul cu toate actele necesare, de care să te servești, și-ți va arăta și documentele de acum 50 de ani de care dispune.

Nu-mi pot închipui că cererea dănei, pe care o sprijinesc și eu din tot sufletul, să nu fie îmbrățișată cu înțelegerea cuvenită.

Așa ceva ar echivala cu o veritabilă barbarie.

Încheind, te rog să transmiți dnei Mas (?) și lui Maer dimpreună cu familia lui respectuoasele mele închinăciuni de la al D-tale vechi și nestrămutat prieten¹³.

D.A.N.I.C., fond *Pan Halippa*, dosar 873/1918-1967, f. 16-17.

Résumé

Onisifor Ghibu et Pan Halippa font partie de la génération des militants roumains qui, à la fin de la première guerre mondiale, ont contribué à la réalisation de l'Union de la Bessarabie avec la Roumanie. Malgré leur implication plutôt dans la vie politique (Pan Halippa était le président du Parti National Paysan de Bessarabie) ou plutôt dans la vie culturelle (O. Ghibu fut l'animateur de l'association ASTRA en Bessarabie, autour de laquelle il a organisé la plupart des forces politiques et culturelles), les lettres font preuve du fait que l'amitié liée dans un contexte politique si important avait transgressé les différences politiques. Onisifor Ghibu a demandé à Pan Halippa de collaborer avec la revue « La société de demain » (parue à Cluj), Halippa lui demandant, à son tour, d'aider les réfugiés de l'autre côté du Dniestr.

En 1936, Onisifor Ghibu est le sujet de quelques articles très durs dans le journal du Parti National Paysan de Bessarabie. Il écrit à son ami, président du parti, qui décline sa responsabilité. La suite est un proces, à la fin duquel le journaliste est condamné en justice pour calomnie.

¹³ Intervenția avea o motivație nemărturisită: autorul se gândise, la un moment dat, să se mute la București, unde avea însă nevoie de un spațiu suficient pentru vasta lui bibliotecă și arhivă. În cazul în care ar fi obținut, cu ajutorul lui Pan Halippa, eliberarea apartamentului în chestiune, i se promisese că se va putea muta acolo. Proiectul n-a fost, însă, realizat.

Date noi despre lupta pentru putere și „devierea de dreapta” în conducerea PMR

LAURENȚIU CONSTANTINIU

Documentul pe care îl supunem atenției cercetătorilor interesați de studierea, în general, a regimului comunist și, în special, a luptei pentru putere din interiorul Partidului Muncitoresc Român (PMR) provine din Arhivele sovietice și este, în opinia noastră, de o deosebită importanță.

În primul rând, însemnătatea sa este dată de faptul că documentul aduce ample informații noi despre desfășurarea – în cadrul luptei pentru putere de la vârful PMR – a așa-numitei „devieri de dreapta”, ai cărei purtători erau unii dintre membrii de vază ai conducerii de partid de la acea vreme. Din document reiese că persoanele cele mai vizate de acuzația de „deviere de dreapta” sunt ministrul Finanțelor, Vasile Luca, și ministrul Afacerilor Interne, Teohari Georgescu, conduita celui din urmă fiind, în opinia lui Gheorghiu-Dej, „mult mai periculoasă” decât conduita antipartinică a lui Vasile Luca. Gheorghiu-Dej face un adevărat rechizitoriu la adresa lui Teohari Georgescu, care, în lumina evenimentelor ulterioare, apare ca un preludiu la căderea sa (la Plenara CC al PMR, din 26-27 mai 1952).

În al doilea rând, documentul este valoros pentru faptul că, în două rânduri, Gheorghiu-Dej îl roagă pe interlocutorul său, generalul-maior sovietic N.I. Riaposov, să nu „spună nimic lui Bodnăraș” despre această discuție. Este pentru prima dată când suspiciunea lui Dej față de Bodnăraș apare atât de clar exprimată. Aflase, oare, între timp, liderul român despre denunțul făcut de Bodnăraș, și înaintat de loțiitorul Comisiei Aliate de Control, I.Z. Susaikov, lui M.A. Suslov, la data de 10 iunie 1947¹, care îl pune pe Gheorghiu-Dej într-o lumină atât de defavorabilă, încât generalul sovietic a încercat, în nota însoțitoare, să reducă din gravitatea acuzațiilor? Deocamdată nu avem nici o

¹ *Dokladnaia zapiska I.Z. Susaikova v ŢK VKP(b) M.A. Suslovu i informația cilena ŢK KPR E. Bodnăraș, o položenii v rukovodstve kompartii Rumîinii/Raportul lui I.Z. Susaikov către CC al PC(b)US și M.A. Suslov și informațiile membrului CC al PCR, E. Bodnăraș, despre situația din conducerea Partidului Comunist Român, în Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov, 1944-1953/Europa de Est în documentele arhivelor rusești, 1944-1953, tom I, 1944-1948, sub redacția T. V. Volokitina, T. M. Islamov, G. P. Muraško, A.F. Noskova și L.A. Rogovaia, Moscova-Novosibirsk, Ed. Sibirskii hronograf, 1997, pp. 636-641.*

informație în această privință, însă documentul prezentat mai jos arată limpede că relația Dej-Bodnăraș nu era, nici de departe, una de încredere.

Raportul adjunctului consilierului militar principal pentru probleme politice, general-maior N. I. Riaposov, către S. M. Ștemenko, despre conversația cu Gh. Gheorghiu-Dej²

București, 18 aprilie 1952

Către șeful Statului Major General al Armatei Sovietice,
general de armată, tov. Ștemenko S.M.

Vă prezint raportul cu privire la problemele ridicate de către secretarul general al CC al Partidului Muncitoresc Român, tovarășul Gheorghiu-Dej, în cursul conversației personale avute cu mine, la 15 aprilie 1952.

Anexă: Menționată în textul de 11 pagini.

Adjunctul Consilierului militar principal pe probleme politice,
Erou al Uniunii Sovietice,
General-maior Riaposov

18 aprilie 1952
Nr. 00277

Strict secret

Șefului Direcției Politice Principale a Armatei Sovietice,
general-colonel Kuznețov F. F.

Vă raportează despre problemele ridicate de către secretarul general al CC al Partidului Muncitoresc Român, tov. Gheorghiu-Dej, în cadrul conversației personale avute cu mine la 15 aprilie 1952.

La 15 aprilie a.c., secretarul CC al PMR, tov. Chișinevschi, m-a invitat să-l pun la curent cu situația activității politice și de partid din armata română. La câteva minute de la începerea conversației noastre, tov. G. Dej, secretarul general al CC al PMR, a intrat în cabinetul tov. Chișinevschi și, după expunerea

² La 24 aprilie 1952, ministrul Forțelor Armate ale URSS, A. M. Vasilievski, și S. M. Ștemenko au trimis lui Molotov o copie a raportului lui Riaposov, despre „unele persoane din conducerea Partidului Muncitoresc Român și comportamentul lor” (RGASPI, fond 82, op. 2, dosar 1306, f. 58)

privind situația activității politice și de partid, tov. G. Dej a arătat că în scopul unei mai concrete conduceri din partea CC a activității Direcției Principale Politice, Secretariatul CC l-a împrumutat pe tov. Chișinevschi; totodată, G. Dej a atras atenția asupra necesității intensificării pe mai departe a activității politice și de partid în cadrul forțelor armate ale RPR. Mai departe, adresându-mi-se, G. Dej mi-a spus că dorește să-mi aducă la cunoștință ultimele hotărâri ale CC al PMR:

1. Despre eliberarea din funcție a comandantului Apărării Antiaeriene ale țării, degradarea și excluderea din armată a membrului CC, general-maior Doncea, pentru comportament antisovietic, naționalist și protoitoist; pentru înșelarea CC și pentru tănuirea căsătoriei cu o cetățeană sovietică; pentru comportament crud față de soție și copii; pentru folosirea poziției sale de serviciu în scopuri interesate personale (fapt deseori arătat în rapoartele noastre).

Tov. Dej a arătat că CC al PMR a luat toate măsurile pentru ca tov. Doncea să fie pus la punct, însă acest Doncea nu a înțeles, și este clar că nu a dorit să înțeleagă, continuând să se înconjoare de oameni îndoielnici din punct de vedere politic, ignorând interesele statului, disciplina de partid și indicațiile consilierilor militari sovietici, neperfecționându-se și greșind grav în activitatea sa practică. Pentru un astfel de comportament, membrii CC al PMR și Secretariatul CC l-au eliberat pe Doncea din funcție și l-au degradat, prin decizia din 12 aprilie, propunându-i ministrului Forțelor Armate să-l excludă pe Doncea din rândurile armatei, iar problema apartenenței sale politice a fost dată spre a fi examinată de către Comisia Centrală de Control.

Tov. Gheorghiu-Dej a afirmat apoi că apariția oportunistului de dreapta în rândurile PMR constă în faptul că Vasile Luca — secretarul CC al PMR — și alții, în loc să îndeplinească politica partidului privind consolidarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare prin lupta neîntreruptă împotriva chiaburilor, au alunecat pe panta indulgențelor și a cedărilor sistematice față de elementele capitaliste de la sate; ei subapreciază forța dușmanilor de clasă și pericolul infiltrării colhozurilor cu elemente chiaburești. În cuvântările sale, V. Luca s-a orientat spre așa-numitele „elemente cheie” de la sat, altfel spus categoriile înstărite ale țărănimii.

În loc să lupte hotărât împotriva chiaburilor, care, la sfârșitul anului 1951, au refuzat să dea statului pâinea, fapt care a provocat serioase dificultăți în activitatea de aprovizionare a muncitorilor și funcționarilor, V. Luca a continuat să afirme că, în România, nu există chiaburi, ci doar țărani-lucrători. Fiind adjunct al Consiliului de Miniștri și ministrul Finanțelor, V. Luca a dat Ministerul Finanțelor și Banca de Stat în mâinile elementelor dușmănoase: A. Vijoli, A. Iacob, Modoran ș.a.

Aceste elemente dușmănoase au încercat să-l opună pe V. Luca conducerii partidului, Luca însuși, de fapt, izolând Ministerul Finanțelor de partid. Astfel, în

perioada 1949-1951, au fost scutiți ilegal de impozitul agricol 1.200.000 de gospodării țărănești. Acest impozit agricol este stabilit pe baza veniturilor minime, în special, ale țăranilor săraci. Numărul gospodăriilor chiaburești a fost micșorat artificial. Dacă în 1949 existau 150.000 de gospodării chiaburești, care reprezentau 5,5% din totalul gospodăriilor țărănești, în timp ce, de fapt, procentul lor era de 7-10%, la stabilirea obligațiilor privind cotele și impozitul agricol, au fost impozitate doar 50-60 de mii (de gospodării – n. trad.), adică 2,5%.

Angajându-se pe calea cedărilor față de elementele chiaburești, Ministerul Finanțelor a stabilit prețuri mari la produsele agricole și prețuri considerabil scăzute la mărfurile industriale.

Toate acestea au dus la neîndeplinirea planului privind colectările și achizițiile de stat, permițând speculanților și chiaburilor să ridice prețurile la piață și să se împotrivească măsurilor economice ale statului.

Deseori, în articolele și cuvântările sale publice, Vasile Luca și-a făcut cunoscute vederile antipartinice privind politica partidului despre alianța dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare, despre problema schimbului dintre sat și oraș, despre rolul cooperăției ca regulator al prețurilor de piață. Vasile Luca a adoptat aceste poziții încă din anul 1947, insistând asupra necesității revizuirii raporturilor care apăruseră între salariu și prețurile mărfurilor industriale și la produsele agricole; neîntâlnind nici o rezistență hotărâtă, [Vasile Luca] a promovat în activitatea sa practică o linie favorabilă elementelor capitaliste.

În politica națională a partidului, V. Luca a pretins crearea Republicii Autonome Naționale Maghiare în cadrul Republicii Populare Române, afirmând că „unitatea națională este mai puternică decât diferențele de clasă“.

Condamnând manifestarea devierii de dreapta în partid, Plenara CC al PMR a numit o comisie de cercetare a activității lui V. Luca la Ministerul Finanțelor și Cooperăției, ordonând acestei comisii să efectueze un control al aparatului Ministerului Finanțelor, Băncii de Stat și Cooperăției³.

Mai departe, continuând discuția, tov. Gheorghiu-Dej a făcut cunoscută poziția adoptată în Biroul Politic, la Plenara CC și după Plenară, în aceeași problemă, a secretarului CC al PMR și ministru al Afacerilor Interne, Teohari Georgescu. Totodată, Gheorghiu-Dej a spus că el consideră comportamentul lui Teohari mult mai periculos decât cel al lui V. Luca.

După Plenară, unde a fost condamnată linia oportunistă de dreapta promovată de către Luca în problema alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare și a consolidării politicii de îngrădire și eliminare a

³ Raportul comisiei conduse de către A. Moghioroș a fost analizat la 26 mai 1952 și aprobat la ședința Biroului Politic al CC al PMR (*Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov, 1944-1953 gg.*, T. II, 1949-1953, pp. 744-746).

elementelor capitaliste de la sate⁴, Teohari Georgescu și-a exprimat decizia despre scrisoarea închisă a CC către toate organizațiile și membrii de partid, făcând diverse adnotări și semne de întrebare; [el] a venit la mine și mi-a adus la cunoștință dezacordul său față de acest document, chiar dacă la Plenara CC a votat în favoarea lui. Printre altele, în Biroul Politic și la Plenara CC, Teohari s-a comportat neserios, nu a făcut evaluări politice privind comportamentul lui Luca, a încercat să se eschiveze de la aceasta prin glume și replici. După această comunicare, Gheorghiu-Dej a adunat Secretariatul CC pentru a analiza cele aduse la cunoștință de către Teohari. În Secretariatul CC, Teohari s-a pronunțat în favoarea lui V. Luca, s-a comportat agresiv, acuzându-i pe membrii CC de conduită incorectă.

În decurs de cinci ore și jumătate, Teohari nu și-a recunoscut greșelile sale. Tov. Gheorghiu-Dej a evaluat comportamentul lui Teohari ca fiind mult mai periculos decât conduita antipartinică deschisă a lui V. Luca.

Potrivit evaluării tov. Dej, tactica ofensivă a lui Teohari în cadrul Secretariatului CC nu este ceva nou; ea reprezintă tentativa de a sonda unitatea și tăria CC al PMR după Plenară, precum și modalitatea de a crea un bloc. Totodată, Gheorghiu-Dej a arătat că concentrarea puterii în mâinile lui Teohari – în calitate de adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri, care se ocupă de organele consiliilor populare, în calitate de ministru al Afacerilor Interne, căruia i se supun organele represive, cele ale Securității statului și Miliția, în calitate de secretar al CC, care se ocupă de cadrele de conducere din partid – nu este normală și a făcut cunoscute motivele pentru ca Teohari să fie eliberat din funcția de ministru al Afacerilor Interne.

Totodată, tov. Gheorghiu-Dej a explicat penetrarea excesivă a organelor Securității statului de către elementele străine, ca urmare a activității slabe a acestor organe în domeniul luptei împotriva dușmanilor, și a dat un exemplu. În țările de democrație populară, au fost descoperite importante cuiburi de spioni, la noi, a observat el, organele Securității statului, pe parcursul câtorva ani, nu au reușit să ducă la bun sfârșit procesele în care sunt implicați astfel de inamici nenorociți ca Pătrășcanu, adjunctul secretarului CC, Foriș⁵, T. Petrescu și alții. Deoarece martorii în procesele lor „au dispărut sau murit“ din cauze de neînțeles, se poate – a spus tov. G. Dej – ca din această cauză Teohari să rămână în funcția de ministru al Afacerilor Interne.

La aceasta, tov. G. Dej a adăugat că, atunci când Miron Constantinescu, membru al Biroului Politic, i-a făcut lui Teohari observație, în Secretariatul CC,

⁴ Este vorba despre Plenara CC al PMR din 28 februarie-1 martie 1952.

⁵ Ștefan Foriș, secretar al CC al partidului, a fost arestat sub învinuirea de legături cu Siguranța română și asasinat în primăvara anului 1946.

cu privire la activitatea nesatisfăcătoare a organelor Securității statului în problema demascării dușmanilor poporului și a penetrării aparatului de stat [de către elementele dușmănoase], în special ale organelor Ministerului Afacerilor Interne, Teohari i-a răspuns că trebuie să se uite mai mult în instituția sa și să nu se neliniștească în privința organelor Securității statului. La aceasta, M. Constantinescu, pe bună dreptate, i-a răspuns: penetrarea Comisiei de Stat a Planificării este consecința activității deficitare a organelor Securității statului; după aceasta, M. Constantinescu și alții au plecat la sărbătorirea celei de-a 7-a aniversări a Eliberării Ungariei. Folosindu-se de absența lui M. Constantinescu, Teohari, făcând uz de funcția sa, a deschis – fără aprobarea CC – câteva seifuri din birourile de la Comisia de Stat a Planificării, și a sustras din ele un șir de documente în scopul – după cum a spus G. Dej – compromiterii lui M. Constantinescu în fața CC.

În încheiere, G. Dej a întrebat dacă mai poate fi el sigur că, într-o astfel de situație, oamenii din subordinea lui Teohari nu vor deschide mâine seifurile lui și ale altor membri ai CC al PMR.

G. Dej mi-a spus că, în cel mai scurt timp, el va fi la Moscova, unde se va sfătui pe marginea tuturor acestor probleme, iar după aceea va adopta măsurile și deciziile corespunzătoare, rugându-mă să nu spun nimic lui Bodnăraș despre această conversație.

În rapoartele noastre trimestriale anterioare, am arătat în repetate rânduri că activitatea și comportamentul lui Teohari Georgescu stârnesc dubii în următoarele situații:

1. Până în acest moment, în România nu a fost organizat nici un proces politic, cât de cât important, împotriva dușmanilor poporului, dacă se ia în considerare că din cele 26 de misiuni diplomatice din România, 19 sunt ale statelor imperialiste.

Astfel, afacerea Pătrășcanu și a fostului adjunct al secretarului CC, Foriș, dușmani evidenți, sunt târăgănite de câțiva ani, din varii motive, iar martorii au dispărut sau „murit“, din cauze de neînțeles în condiții enigmatice.

2. Fostul președinte al Tribunalului militar și șef al închisorilor politice din România, din perioada lui Antonescu, actualul general Petrescu, care, la vremea sa, i-a judecat pe toți conducătorii de astăzi ai Partidului Muncitoresc Român, este și astăzi președintele Tribunalului militar și prezidează toate procesele politice.

În 1951, la recomandarea noastră insistentă, prin decizia CC al PMR, a fost exclus din rândurile armatei (generalul Petrescu – n. trad.), însă la insistențele lui Teohari a fost din nou repus în funcție și transferat în organele Securității statului.

3. În 1950, cu sprijinul consilierilor noștri, au fost elaborate noi principii de procedură judiciară, un nou cod de procedură penală, în conformitate cu Constituția RPR. Cu toate acestea, documentele continuă să se afle la Teohari, fără ca el să facă nimic.

Mai mult decât atât, persoane care au fost arestate din diverse motive sunt trimise, fără nici un fel de anchetă penală și din dispoziția personală a ministrului de Interne, Teohari, în lagăre de reeducare prin muncă și în alte închisori.

4. Atrage atenția și penetrarea organelor care se află în subordinea lui Teohari, în calitate de ministru al Afacerilor Interne, de către elemente dușmănoase. E edificator faptul că mult timp, adjunctul lui Teohari pe probleme militare (din Ministerul Afacerilor Interne), a fost criminalul de război, generalul-locotenent Dragonescu, fost șef al lagărelor pentru prizonieri sovietici din România. Mulți dintre ei (prizonierii sovietici – n. trad.) au fost uciși cu cruzime, cu aprobarea lui. După aceea, deși a fost exclus din rândurile PMR, generalul Dragonescu, la insistențele lui Teohari, continuă să lucreze în organele Ministerului Afacerilor Interne, având o altă funcție.

5. Cu privire la penetrarea organelor (de către elementele dușmănoase – n. trad.) Ministerului Afacerilor Interne stă mărturie faptul că ancheta judiciară în afacerea celor 75 de lucrători ai Ministerului Afacerilor Interne, care, folosindu-se de protecția lui Teohari, acesta, la rândul său, făcând uz de situația sa, au jefuit statul prin utilizarea creditelor și a resurselor de stat planificate, înființând ateliere meșteșugărești, ferme și altele asemănătoare, a căror producție au introdus-o pe piață.

6. În București există Institutul pentru probleme sanitare și bacteriologice „Cantașuzino“. Potrivit afirmațiilor specialiștilor noștri – tov. Alekseenko I. P. și Pavlov P.V. –, acest institut cultivă, fără ca să fie nevoie, tot felul de culturi bacteriologice de ciumă și holeră.

Ei explică cultivarea acestor culturi bacteriologice de holeră prin necesitatea de a produce un vaccin împotriva holerei.

Institutul și, într-o mai mare măsură, aceste culturi bacteriologice periculoase se află în mâinile profesorului Mihăiești, care, potrivit afirmației tov. Alekseenko, se află în strânse legături cu Misiunea americană și Consulatul britanic; de asemenea, el este înconjurat de 15 escroci, printre ei aflându-se fostul medic personal al lui Antonescu, Temiș, colonei din suita fostului rege Mihai și alții. Încă din aprilie 1951, tov. Alekseenko i-a raportat lui Teohari, în calitate de ministru al Afacerilor Interne, despre situația din acest institut și, în prezența adjunctului lui Teohari pentru problemele securității statului, tov. Pintilie, i-a povestit pe larg despre pericolul care-l reprezintă pentru țară – în cazul înrăutățirii situației – faptul că aceste culturi bacteriologice de ciumă și holeră se află în mâinile escrocilor. Ministrul Afacerilor Interne, Teohari, a

răspuns că la noi există, câteodată, manifestări stângiste, concretizate în persecuția, fără motiv, a vechilor specialiști. „El este academician, om de știință de vază și bun organizator“, a spus Teohari. Potrivit opiniei tov. Pavlov, care lucrează la acest institut în calitate de consilier, Mihăiești nu este un om de știință, și mai este și un slab organizator.

În conversația sa cu tov. Alekseenko, Teohari l-a întrebat nu cumva spionajul imperialist este interesat de acest institut? La aceasta, tov. Alekseenko a răspuns că el este convins de faptul că ei sunt foarte interesați de un astfel de institut din București, dacă ținem cont de faptul că au acordat o atenție deosebită unui laborator bacteriologic din Cehoslovacia, nu foarte mare și neperformant; mai mult decât atât, ministrul Sănătății, tov. Merzo, și alții au început și ei să repete fraza lui Teohari, potrivit căreia există manifestări de stângism în legătură cu vechii specialiști.

Adjunctul ministrului Controlului de Stat, tov. Vanda Nikolski, într-o convorbire cu tovarășii noștri pe marginea acestei probleme, a comunicat că lor (Controlului de Stat) li se spune de la Ministerul Afacerilor Interne să nu ne amestecăm în nici un fel în acest institut, împiedicând, astfel, investigațiile pe marginea afacerilor din institut.

7. Într-o conversație personală avută cu mine, ministrul Controlului de Stat, tov. Borilă, a spus că la noi, în România, vigilența este foarte scăzută. Aceasta se exprimă prin faptul că, în pofida poziției strategice avantajoase pe care o are România – ea se învecinează cu Uniunea Sovietică și are graniță comună cu Iugoslavia titoistă –, a importanțelor investiții de capital făcute în trecut de statele imperialiste și a bogățiilor naturale ale României, până în acest moment nu au fost descoperite cuiburi de spioni și de diversioniști ale serviciilor de spionaj imperialiste, deși noi zilnic simțim în munca noastră activitatea subversivă. De asemenea, tov. Borilă a spus: „Oare imperialiștii se interesează mai puțin de România decât de Bulgaria, unde, deși nu au astfel de interese, demascarea elementelor contrarevoluționare a pus în lumină ampla lor activitate subversivă în Bulgaria?“.

Informându-vă despre aceasta, consider că discuția sinceră dintre tov. G. Dej și mine, de-a lungul a câtorva ore și în prezența tov. Chișinevschi, pe care l-a rugat să traducă cuvintele care el nu le poate exprima bine în limba rusă, această discuție a fost provocată de nevoia tov. G. Dej de a-și verifica ideile – despre aspectele nesănătoase care au apărut în ultima perioadă în conducerea Partidului Muncitoresc Român – și de a le împărtăși unui cetățean sovietic.

Mai mult decât atât, eu cred că tov. G. Dej a avut în vedere faptul că prezenta discuție va fi adusă la cunoștința CC al PC(b)US. În încheiere, tov. G. Dej a spus că informațiile cu privire la comportamentul secretarului CC al PMR, Teohari, încă nu le-a adus la cunoștința membrilor Biroului Politic al CC al

PMR⁶, deoarece acolo sunt și social-democrați, și a rugat să nu i se spună nimic ministrului Forțelor Armate, Bodnăraș.

Adjunctul consilierului principal pentru probleme militare,
Erou al Uniunii Sovietice
General-maior Riaposov

Rosiiskii gosudarstvennii arhiv soțialno-politiceskoi istorii (RGASPI), fond 82, opis 2, dosar 1306, f. 59-70 (copie autentică)

Documentul a fost publicat în *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope, 1944-1953. Dokumenti/Factorul sovietic în Europa de Est, 1944-1953. Documente*, T. II, 1949-1953, sub redacția T. V. Volokitina, G. P. Murașko, O. V. Naumov, A. F. Noskova, T. V. Țarevskaia, Moscova, ROSSPEN, 2002, pp. 612-620.

Résumé

La série « La Roumanie dans les Archives russes » continue avec un document publié en 2002 en langue russe et traduit ici en roumain pour la première fois. Il s'agit d'une discussion entre le secrétaire général du Parti Ouvrier Roumain, Gheorghe Gheorghiu-Dej, et le général Riapossov, adjoint du conseiller militaire soviétique pour les problèmes politiques, concernant la lutte pour le pouvoir dans le POR dans une période où la pression stalinienne attendait son comble dans tous les partis du camp socialiste : 1952. Chaque parti communiste chassait des « déviations » à punir. Le POR chassait ses « déviateurs de droite » identifiés au plus haut niveau du parti : Ana Pauker, Vasile Luca et Teohari Georgescu.

Le document révèle aussi le manque de confiance de Gheorghiu-Dej en Emil Bodnăraș, qui avait été vu longtemps comme un des ses proches.

⁶ La Plenara CC al PMR din 26-27 mai 1952, problema Georgescu a fost analizată împreună cu „greșelile” lui V. Luca și A. Pauker. Georgescu a fost exclus din componența Biroului Politic și din Secretariatul CC, demis din posturile de adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Interne. Se preconiza folosirea lui la munca de jos, în Transilvania.

Fondurile arhivistice ale Blajului și valoarea lor documentară

FLORIN VALERIU MUREȘAN

În abordarea unei astfel de teme, pentru a nu ne rezuma la o simplă prezentare elogioasă și compilată a informațiilor deja cunoscute, ne-am propus, în primul rând, să începem cu un istoric al instituțiilor creatoare și o prezentare minimală a stadiului, etapelor inventarierii și a conținutului fondurilor importante, după care vom încerca să reliefăm, foarte pe scurt, perioadele istorice sau domeniile vieții românilor ce pot fi descoperite sau aprofundate în urma analizei informației documentare existente în aceste fonduri.

Vom continua cu o analiză de amănunt a gradului în care cercetătorii ce frecventează sala de studiu a Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale sunt interesați de cunoașterea conținutului acestor fonduri din perspectiva temelor și subiectelor abordate și vom încerca să surprindem, în funcție de evoluția numerică a cercetătorilor care au solicitat documente din fondurile Blajului, în ce măsură acest interes a crescut sau a scăzut în perioada 1995-2005.

În loc de concluzie, pentru a cuantifica interesul în timp al cercetătorilor față de aceste fonduri, vom compara numărul de documente solicitate din fondurile Blajului cu numărul de documente solicitate din fondul *Episcopia greco-catolică Gherla* – care este și în momentul de față cel mai frecventat fond ecleziastic românesc pentru reconstituirea epocii moderne în Transilvania.

Înainte de a prezenta fondurile blăjene, trebuie spus că începuturile Arhivei Blajului se prelungesc până în secolul al XVII-lea, confundându-se cu viața Mitropoliei ortodoxe a Ardealului, apoi cu cea a Episcopiei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș. Sediul acesteia din urmă a fost stabilit inițial la Alba Iulia, iar primul episcop a fost Atanasie Anghel (1698-1713)¹. Întrucât Carol VI a început construirea zidului cetății de la Alba Iulia (1713), au fost dărâmate multe case, printre care și edificiul Episcopiei greco-catolice și biserica ctitorită de Mihai Viteazul. În urma acestor acțiuni, împăratul a înzestrat Biserica Unită cu bunurile de la Sâmbăta de Jos și Gherla (1715), iar sediul episcopiei a fost mutat la Făgăraș

¹ Până la 1855, capii Bisericii Unite din Transilvania erau episcopi, cu excepția lui Atanasie Anghel, care a rămas în istorie cu titlul de mitropolit. Prin Decretul imperial din 25 octombrie 1855, întărit de bula din 1853 a papei Pius IX, Alexandru Șterca Șuluțiu devine primul mitropolit unit. Mitropolia avea trei dieceze sufragane cu trei episcopii: la Oradea Mare, la Gherla și la Lugoj. Dr. Ioan Rațiu, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1911, p. 10.

pentru a fi în apropierea moșiei de la Sâmbăta. Aici, la Făgăraș, și-au avut scaunul episcopal Ioan baron Giurgiu de Pataki (1715-1727) și Ioan Inochentie baron Micu Klein de Sad (1727-1737), acesta din urmă obținând schimbarea domeniilor de la Sâmbăta de Jos și Gherla cu cel de la Blaj (1737)². Din acel moment, Blajul va deveni centrul cultural al românismului greco-catolic ardelean. Acum se poate vorbi de preocuparea sistematică la Blaj de organizare a arhivei și, paralel, a cancelariei episcopale, care se transformă, de fapt, într-o cancelarie politică în susținerea mișcării naționale a românilor inițiate de episcopul Micu Klein.

După forțarea acestuia de a părăsi reședința episcopală se va renunța la activitatea politică petiționară, dar nu la programul cultural stabilit de formare a unei intelectualități românești, lupta deschisă fiind înlocuită de urmașul lui Klein la scaunul episcopal – Petru Pavel Aron baron de Bistra – cu o stăruitoare activitate în domeniul învățământului și al tipăririi de carte românească.

Primele instituții de învățământ din Blaj au fost deschise în 1754 de noul episcop și au funcționat ca o *școală de obște* (ce în 1779 va deveni Școală Normală³), o *școală latinească* (ce din 1850 se va numi Gimnaziul Superior, ca urmare a organizării după modelul gimnaziilor austriece⁴) și o *școală preoțească* (în 1756 aceasta va deveni Seminarul Mănăstirii Sfânta Treime sau Seminarul Crăiesc⁵). Ulterior, în 1760, se înființează al doilea seminar (Seminarul Diecezan), care apoi, din lipsă de fonduri, s-a unit cu primul, în 1781⁶.

Pe lângă instituțiile de învățământ menționate mai apar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Institutul Pedagogic (1865), Școala de fete (1864), Școala

² Prima atestare a Blajului este din 1271 (Vila Herbord). Localitatea a intrat de-a lungul timpului în proprietatea mai multor nobili printre care Blasiu Cserei (de aici vine denumirea localității), Bagdi Georgius, Bethlen Gabor, cancelarul Pechy, Haller Peter, Bethlen Peter, Haller Gabor, iar din 1664 intră în posesia soției lui Apafy Mihály I, Bornemisza Anna. Apafy Mihály II pierde, după abdicarea sa, Blajul în favoarea Erarului ce va rămâne administrator al moșiei până în 1738, anul intrării în proprietatea Episcopiei unite române din Transilvania. *Ibidem*, p. 7-9.

³ Inițial, Școala Normală a avut o clasă, din 1782 două clase, iar din 1784 trei clase. *Ibidem*, p. 47.

⁴ La început școala latinească avea două clase, din 1757 trei clase, iar din 1772 cinci clase, fiind organizată după modelul gimnaziilor catolice din Ungaria și Transilvania. După reorganizarea sa, în 1850, conform modelului gimnaziilor austriece, limba latină începe să fie înlocuită cu limba română. De asemenea, în 1830, conducerea școlii nu mai era asigurată de călugării basilitani, ci în frunte este numit un canonic pe post de director. *Ibidem*, p. 39.

⁵ *Ibidem*, p. 28.

⁶ *Ibidem*.

pentru învățăceii de meserii și negustorie (1889), dar și Azilul de copii (1894), Internatul de băieți (1892), cel de fete (1892) și Internatul Preparandial (1897)⁷.

Bazele bibliotecii au fost puse de Inochentie Micu Klein în 1747, când a înființat Ordinul „Sf. Vasile cel Mare” și când a pus piatra de temelie pentru Mănăstirea Sfânta Treime. Atunci primii călugări și-au propus să organizeze o bibliotecă ce se va numi ulterior Biblioteca călugărilor bazilitanii⁸.

În 1754, o dată cu deschiderea celei de-a doua mănăstiri (Bunavestire)⁹, Petru Pavel Aron (1752-1764) a înființat o nouă bibliotecă avându-l în frunte pe Grigore Maior, cu rolul de a servi școala preoțească¹⁰. Ulterior, după apariția celorlalte instituții de învățământ, alături de Biblioteca Bazilitanilor și de Biblioteca Seminarului Teologic, au luat ființă mai multe biblioteci precum: Biblioteca Arhidiecezană, Biblioteca Gimnaziului, Biblioteca Teologilor, Biblioteca Tinerimii Gimnaziale și Biblioteca Institutului Pedagogic.

Pe lângă arhiva metropolitană și biblioteci, pentru susținerea vieții culturale a românilor au existat la Blaj un muzeu de istorie naturală¹¹, societăți culturale¹² și societăți religioase¹³, iar în domeniul corporatist, societăți cooperatiste¹⁴, reuniuni umanitare¹⁵, fonduri și fundații cu diferite scopuri bisericesti și culturale¹⁶.

⁷ *Ibidem*, p. 42-64.

⁸ Primii trei călugări ai Ordinului erau Silvestru Caliani, Grigore Maior și Gherontie Cotorea, de o erudiție deosebită, cunoscând patru-cinci limbi. Aceștia formau la acea vreme consistoriul episcopului și mai aveau atribuțiile de a predica în biserica catedralei, de a traduce cărțile bisericesti, de a compune manuale școlare și de a preda elevilor. Livia Ardelean, *Fondul documentar al Bibliotecii Centrale Blaj*, în „Din istoria Arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj”, coordonatori Ioan Drăgan și Ioan Dordea, Colecția „Din publicațiile Arhivelor Statului Cluj”, nr. 11, p. 96.

⁹ Dr. Ioan Rațiu, *op. cit.*, p. 16.

¹⁰ Școala se va transforma în Seminarul Mănăstirii Sfânta Treime (Teologic). *Ibidem*, p. 28.

¹¹ *Ibidem*, p. 72.

¹² Casina Română (din 1862), Reuniunea Femeilor Române (1890), Reuniunea Învățătorilor (din 1896), Societatea de lectură „Inochentie Micu Klein” (din 1864), Societatea Meseriașilor (din 1903). *Ibidem*, p. 77-78.

¹³ Reuniunea de Misiuni Sfinte (din 1906), Reuniunea Mariană a Teologilor (din 1905), Reuniunea Mariană a Studenților de la Gimnaziu (din 1909). *Ibidem*, p. 82.

¹⁴ Societatea pe acțiuni „Patria” (din 1886), Societatea comercială pe acțiuni „Consum” (din 1892), Asociația economico-comercială „Plugarul” (din 1910) organizată după modelul întovărășirilor din Germania, Societatea industrială pe acțiuni „Vulcan” (din 1911). *Ibidem*, p. 79-80.

¹⁵ Reuniunea Pompierilor Voluntari (din 1884), Reuniunea de Înzmormântare (din 1904). *Ibidem*, p. 81.

¹⁶ Fondul Metropolitan, Fondul Bazilitan, Fondul Seminarial, Fondul Bobian, Fondul Șuluțan, Fondul Vancean, Fondul Viduo-orfanal, Fondul Preoților Deficienți,

Inițial, cărturarii blăjeni au manifestat interes doar pentru inventarierea cărților din bibliotecă, documentele fiind păstrate un timp îndelungat fără a exista un repertoriu al lor¹⁷ – prima mare inventariere a întregului material documentar fiind începută abia între anii 1860-1865 de către Ioan Micu Moldovan.

Pentru fondurile ce aparțineau Bibliotecii călugărilor bazilitani și Bibliotecii Gimnaziale au fost realizate trei cataloage (mobil, alfabetic, inventar), iar pentru fondul personal (care cuprindea peste 23.000 piese) s-a realizat o ordonare alfabetică a corespondenței după emitenți, locul de origine al acestora și cronologic¹⁸. Pentru fondurile care astăzi se numesc fonduri personale s-au folosit cataloage proprii.

Organizarea și catalogarea materialelor rămase neinventariate au fost continuate de Zenovie Pâclișanu, după numirea acestuia ca bibliotecar în 1916, și de către Alexandru Lupeanu Melin, după 1924. În 1944, Nicolae Comșa a publicat un catalog al manuscriselor românești din Biblioteca Centrală de la Blaj¹⁹.

Fondul de Pensie, Fondul Scolastic, Fondul Catedralei, Fondul Tipografiei, Fondul Simu, Fondul Internatului de băieți. *Ibidem*, p. 73-74.

¹⁷ Primul inventar scris al bibliotecii a fost realizat de episcopul Inochentie Micu Klein în 1747, cuprinzând 283 titluri de cărți, fără a fi incluse și documentele instituției ce patronează biblioteca. Pentru regăsirea cărților, călugării bazilitani au întocmit un registru inventar care ținea loc de catalog și topograf, cărțile fiind redată în ordinea formatului (*in folio, in octavo, in duodecima*). Celei de a doua bibliotecii de la Blaj, Biblioteca Mănăstirii Sfânta Treime, i s-a întocmit primul inventar în 1774, fără a fi incluse în acesta documente.

După ce a luat ființă gimnaziul superior sub forma unui institut teologic de rang universitar (1830) și după ce în fruntea acestuia a fost numit director un canonic, bibliotecile Blajului au suferit o nouă organizare, ocazie cu care, între 1834-1935, s-a întocmit un nou catalog ce cuprindea 14 teme mari. În urma evenimentelor de la 1848, când o mare parte a bibliotecii a fost distrusă sau strămutată în Ungaria, s-a înființat, la 1850, Biblioteca Gimnazială, iar în 1853 toate bibliotecile blăjene au fost unite în Biblioteca Arhidiecezană, care, din 1912, se va numi Biblioteca Centrală. Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoria Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860*, în „Biblioteca și cercetarea”, IX, 1985, Cluj-Napoca, p. 234-265.

¹⁸ Doina Curticean, *Ioan Micu Moldovan – bibliotecar. Contribuții documentare*, în „Biblioteca și cercetarea”, VII, 1983, Cluj-Napoca, p. 100-112.

¹⁹ Aflăm că în bibliotecile de la Blaj au existat peste 1000 de manuscrise, dintre care 320 românești și peste 400 latinești. Dintre cele 320 manuscrise românești 20 sunt din secolul al XVII-lea (6,25%) și câte 150 din secolele XVIII și XIX (46,87%). Printre aceste manuscrise putem aminti o *Cazanie* din 1672 a lui Oprea Pop Munteanu, o copie a *Inceputurilor învățăturilor bunului credincios Io Neagoe Voevodul Țării Ungrovlahiei, carele au învățat pre fiu său Theodosie Vodă...* (1696), *Letopisețul Țării Românești* al lui Ștefan Logofăt, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* a lui Todor Corbea Ioasaf (cca 1700), *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, al lui Dimitrie Cantemir (N. Comșa

În ceea ce privește modul de organizare și funcționare a Bibliotecii Centrale trebuie menționat că această instituție a funcționat în cea mai mare parte a timpului ca o bibliotecă având circuit închis, inițial doar ca un depozit de carte și manuscrise. Începând cu anul 1923 se observă o deschidere a sa către vizitatori, iar din 1943 Nicolae Comșa a afișat pe ușa bibliotecii programul de vizitare. Tot din perioada interbelică datează și primele regulamente scrise de funcționare a bibliotecii (1926 și 1936)²⁰.

În timpul celui de al Doilea Război Mondial fondul documentar și de carte al bibliotecii a fost împărțit și depozitat în diferite locuri pentru a fi ferit de distrugerii. În 1944, ca urmare a ordinului nr. 49355 din 24 noiembrie, au fost interzise sau arse o serie de cărți sau hărți referitoare la granițele României Mari, la mișcarea națională, unitatea statală sau mișcarea legionară²¹.

În 1950, fondurile Bibliotecii Centrale de la Blaj au ajuns la Filiala Cluj a Bibliotecii Academiei, de unde, în urma Decretului 472/1971 (republicat în 1974), materialul documentar a ajuns la Filiala Cluj a Arhivelor Statului.

La Filiala Cluj a Bibliotecii Academiei au fost reconstituite fonduri documentare ale unor personalități, ale unor instituții, sau colecții de documente, precum: *Biblioteca Centrală Blaj*, *Colecția de documente Blaj*²², *Tipografia Blaj*²³, *Cancelaria Metropolitană*²⁴, *Capitulul Metropolitan Blaj*²⁵, *Domeniul Capitulului*

a considerat că este originalul adus de la Viena la Blaj în 1730), o copie a *Letopisetului...* lui Nicolae Costin (1765), o *Istorie a Țării Românești...*, a lui Radu Lupescu (1729), o copie din 1824 a *Istoriei Țării Rumânești politicească și geograficească din starea ei cea veche până în anul 1744*, *Pentecostar al dascălului Ștefan din Dragomirești din Moldova* (1740), *Apologia bisericii răsăritene a lui Chirstea dascălul* (1771), *Despre schismaticia grecilor*, partea II, și *Despre articulusurile celea de price scrise în 1746*, de Gerontie Cotorea, scrierile lui Samuil Micu: *Biblia în traducere* (1790), *Evangheliile* (1780), *Logica, etica și poetica* (Viena, 1781), *Logica* (Blaj, 1790), *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* (1800), *Legile sașilor din Ardeal*, a lui Simeon Balomir (Sebeș, 1794), Alexandru Șterca Șuluțiu, *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni* (1860), Ioan Micu Moldovan, *Geografia Ardealului pentru școalele populare*, scrisă de I. M. Profesoriu gimn., aprobată de comisiunea școlastică arhiepiscopalească, 1866, 27 foi, 21x16 cm; Dr. I. Rațiu, *Scurtă privire istorică asupra poeziei române până la Alecsandri*. Conferință ținută în 13 decembrie 1908 în sala Casinei Române din Blaj pentru Reuniunea Meseriașilor români, 23 p., 25x18 cm etc. Vezi N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, Tip. Lumina, Miron Roșu, 1944, 230 p., în seria „Bibliotheca Bibliologica”, nr. 18, apărută sub îngrijirea lui Ioachim Crăciun.

²⁰ Livia Ardelean, *op. cit.*, p. 101.

²¹ Vezi *Biblioteca Centrală Blaj*, Acte administrative, nr. 18, 20.

²² Ambele fonduri au fost inventariate la D.J.A.N. Cluj până în 1994.

²³ Fond neinventariat.

²⁴ Fond neinventariat.

*Metropolitan, Consistoriul Metropolitan*²⁶, *Pretura Blaj*²⁷, fondurile personale *George Barițiu*²⁸, *Timotei Cipariu*²⁹, *Ioan Micu Moldovan*³⁰, *Simion Bărnuțiu*³¹,

²⁵ Capitlul Metropolitan Blaj a fost înființat la 1 iulie 1807 de către episcopul Ioan Bob și avea 7 membri cu rol de sfetnici ai episcopului. Inițial, acești sfetnici au fost călugări din cele două mănăstiri din Blaj. Pe lângă atribuțiile preluate de la Consistoriul episcopului (de a preda elevilor, de a predica în biserica catedrală, de a face manuale, de a traduce cărți religioase), membrii Capitlului trebuiau să facă și vizitațiuni canonice sau să asculte mărturisirile credincioșilor. În timpul episcopului Vancea atribuțiile lor se lărgesc, primind sarcini de funcționari bisericești, asesori consistoriali, asesori ai diferitelor comisii, administratori ai fundațiilor bisericești, revizori ai averilor bisericești și școlilor din arhidieceză. Dr. Ioan Rațiu, *op. cit.*, p. 22. Fondul a fost inventariat la D.J.A.N. Cluj și este disponibil la sala de studiu a direcției. La fel și fondul *Domeniul Capitlului Metropolitan*, ce a fost înregistrat în RGA și inventariat separat.

²⁶ Fondul a fost ordonat și inventariat la D.J.A.N. Cluj. Așa cum am menționat, consistoriul episcopului era format din călugării Mănăstirii Sfânta Treime cu atribuții de a sfătui episcopul, de a predica în biserica catedralei, de a traduce cărțile bisericești, de a compune manuale școlare și de a preda elevilor. Dr. Ioan Rațiu, *op. cit.*, p. 16.

²⁷ Fond neinventariat.

²⁸ Fondul *George Barițiu* este un fond relativ mic, de doar 790 u.a., ce au fost grupate de Ioana Botezan în patru capitole: Acte personale (documente referitoare la biografia, activitatea politică, științifică, publicistică sau ca membru al Academiei Române, al Astei sau ca director al fabricii de hârtie din Zărnești) corespondență (primită și trimisă), manuscrise și varia. La sfârșitul catalogului, autoarea a organizat un indice de nume și locuri și o corespondență a cotelor vechi cu cele noi. Ioana Botezan, *George Barițiu. Catalog*, Cluj-Napoca, 1974, Academia R.S.R. – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, seria „Arhive Personale”, nr. 3, 204 p.

²⁹ Profesor și director al Liceului din Blaj, Timotei Cipariu a fost un cărturar român erudit din secolul al XIX-lea. Ca director al Tipografiei din Blaj, Timotei Cipariu putea să controleze asigurarea cu cărți de uz bisericesc a tuturor parohiilor ce aparțineau diecezei Episcopiei de Blaj, precum și a tuturor școlilor pe care le patrona, fiind și autor de manuale de gramatică a limbii române, gramatică a limbii latine sau de filozofie. S-a implicat în activitatea politică și națională din Transilvania, fiind unul din cei 10 secretari ai celei de a doua Adunări de la Blaj, din 15-17 mai 1848, și a făcut parte din delegația românească ce a plecat la Viena pentru drepturile românilor. De asemenea, a fost unul din membrii fondatori ai Societății Academice din București, înființată în 1867, care va deveni ulterior Academia Română. Ioana Botezan, *Arhiva Personală Timotei Cipariu. Catalog*, București, 1982, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Arhivelor Statului Cluj, Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, 520 p.

³⁰ Fiind cel mai mare fond personal provenit de la Blaj, vastul material documentar al fondului de 20.000 u.a. a fost prelucrat, putând fi consultat sub forma catalogului de arhivă, în patru volume, pe trei teme mari: acte personale, corespondență, manuscrise. Actele personale (ce formează volumul I), la rândul lor, au fost împărțite în opt părți (acte de referință biografică, acte cu privire la administrarea bunurilor personale, acte

*Dimitrie Moldovan*³², *Victor Mihalyi de Apșa*³³, *Iacob Popa*³⁴, *Anderco de Homorod*³⁵, *Isidor Marcu*³⁶, *Ioan Rațiu*³⁷, *Augustin Bunea*³⁸, *Ștefan Manciu*³⁹,

administrativ-eceziastice, acte referitoare la activitatea politică, la cea științifică, școlară, didactică, tipografică și bancară) la care se adaugă un indice general și unul cronologic. Ioana Botezan, *Ioan Micu Moldovan, vol. I. Acte personale. Catalog*, Cluj-Napoca, 1993, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, 424 p.

De asemenea, corespondența pe care a primit-o de-a lungul timpului (1858-1915) Ioan Micu Moldovan a fost împărțită în două volume: Ioana Botezan, *Ioan Micu Moldovan, vol. II. Corespondența primită (A-L). Catalog*, Cluj-Napoca, 1998, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, 370 p.; vol. III. *Corespondența primită (M-Z). Catalog*, Cluj-Napoca, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, 388 p.

În cadrul corespondenței se remarcă o pondere destul de mare a scrisorilor cu caracter economic (circa 10%), a căror prezență este explicabilă prin rolul pe care l-a îndeplinit Ioan Micu Moldovan ca întemeietor și om de încredere al Băncii „Albina” din Sibiu, Blaj sau din alte centre. Totuși ponderea cea mai importantă a scrisorilor este ocupată de corespondența cu conținut cultural referitoare la școli, asociații culturale, activitatea științifică sau eceziastică (datorită funcției pe care Ioan Micu Moldovan a avut-o în Capitlul Metropolitan Blaj). Nu trebuie uitată nici corespondența ce reflectă implicarea acestuia în mișcarea națională a românilor.

Ultimul volum al cataloagelor de documente provenite de la Ioan Micu Moldovan conține regeste și semnalări de documente, precum și însemnări sau extrase din ziare, reviste sau lucrări care au prezentat interes pentru activitatea științifică desfășurată de cărturarul blăjean. Regestele documentelor cu nr. 17153-17239 demonstrează că una din preocupările de seamă în activitatea științifică a lui Ioan Micu Moldovan a fost istoria, atât cea universală cât și cea a românilor. De altfel el a elaborat și un manual de Istoria Transilvaniei, apărut în mai multe ediții. Ioana Botezan, *Ioan Micu Moldovan, vol. IV. Manuscrise. Catalog*, Cluj-Napoca, 2002, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, Asociația bibliotecarilor, 178 p.

³¹ Numele lui Simion Bărnuțiu este bine cunoscut în istoriografia noastră, impunându-se ca unul dintre principalii ideologi și conducători ai Revoluției de la 1848-1849. Documentele din fond reflectă viața personală și activitatea politică, didactică (el fiind profesor de istorie universală la Liceul din Blaj, între 1832-1833, și profesor de filozofie și drept la Universitatea din Iași, între 1855-1863) sau științifică a lui Bărnuțiu după revoluție. Ioana Botezan, *Arhiva personală Simion Bărnuțiu. Registrul catalog*, Cluj, 1972, Academia RSR – filiala Cluj. Biblioteca, Serviciul „Colecții Speciale”, seria „Arhive personale”, nr. 7, p. I-III.

³² Născut la Deva în 1811, Dimitrie Moldovan, după școala primară și gimnaziu, va absolvi Politehnica și Montanistica la Viena și Schemnitz. Întors de la studii, va conduce până în 1848 exploatarea de aur a familiei, iar în 1848 va ajunge jude suprem al comitatului Hunedoara. În această calitate va reprezenta interesele poporului român la Adunarea de pe Câmpul Libertății din Blaj, fapt pentru care va fi nevoit să se refugieze până după sfârșitul revoluției. După 1848, ascensiunea sa ca funcționar va continua, ajungând, în 1849, adjunct al comisarului districtual al Comandamentului militar și civil

din Alba Iulia, în 1855, membru referent al comisiei pentru elaborarea proiectului de reprezentanță a Transilvaniei în Dieta de la Viena, în 1861, secretar și, în 1863, consilier la Cancelaria Aulică din Viena. De pe această poziție, Dimitrie Moldovan a continuat să apere interesele românilor ardeleni prezentând situația precară în care se aflau aceștia comparativ cu celelalte națiuni din Transilvania. Ca funcționar, a participat la măsurările cadastrale din 1852 și a avut o contribuție importantă la construirea de căi ferate în principat. Arhiva personală, ordonată și inventariată la Biblioteca Academiei RSR, respectă principiul cronologic reflectând toate aceste etape din viața lui Dimitrie Moldovan. Elena Stepan, *Dimitrie Moldovan. Catalog*, Cluj-Napoca, 1974, Academia RSR – filiala Cluj-Napoca. Biblioteca, seria „Arhive personale”, nr. 8, 72 p.

³³ Cele 1488 u.a. ale fondului personal *Victor Mihalyi de Apșa* au fost ordonate tematic de d-na Maria Ursuțiu în: acte personale, corespondență (primită și trimisă), manuscrise, varia și diplome, la care se adaugă un indice de nume de persoane. Maria Ursuțiu, *Arhiva Victor Mihalyi de Apșa. Catalog*, Academia RSR – filiala Cluj. Biblioteca, Serviciul „Colecții Speciale”, seria „Arhive personale”, nr. 7, Cluj, 1972, 122 p.

³⁴ Personalitate a Blajului mai puțin cunoscută. Absolvent al studiilor teologice din Blaj și al Facultății de Drept de la Budapesta, s-a afirmat, între 1901-1924, în viața ecleziastică și politico-administrativă a țării la Blaj, Făgăraș, Iași și București. Ca vicar al Făgărașului, în timpul Primului Război Mondial, și-a oferit serviciile armatei române. În această ipostază a activat, în Rusia, printre prizonierii români ardeleni, în intenția de a-i recruta în armata României. Reîntors la Iași, în noiembrie 1918, a servit ca preot militar, cu gradul de căpitan, în cadrul Corpului de voluntari „Avram Iancu”. Tocmai de aceea documentele personale și corespondența referitoare la evenimentele din timpul războiului și perioada premergătoare Unirii de la 1918 sunt importante prin informația inedită pe care o conțin. Ioana Botezan, *Iacob Popa. Catalog*, Cluj-Napoca, 1978, Academia RSR – filiala Cluj-Napoca. Biblioteca, seria „Arhive personale”, p. I-V.

³⁵ Alexie Anderco de Homorod provine dintr-o familie de preoți și a fost, la rândul său, protopop al tractului Vișeu. A fost o fire erudită consumându-și o parte din timp și din avere citind și achiziționând cărți, ziare și reviste. Materialul documentar al fondului provine de la casa părintească din Borșa și acoperă, ca timp, mijlocul secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului XX. Arhiva familiei este grupată în trei fonduri: fondul familial, fondul *Alexie Anderco* (cea mai impozantă figură a familiei, bursier în Italia, de la care ne-au rămas șapte volume de jurnale personale și o corespondență vastă) și fondul *Artemie Anderco*. Maria Ursuțiu, *Arhiva Anderco de Homorod. Catalog*, Cluj, 1971, Academia RSR – filiala Cluj. Biblioteca, seria „Arhive familiale”, nr. 1, p. I-IV.

³⁶ Isidor Marcu se trage dintr-o familie de agricultori din Alba. Va începe școala la Alba Iulia, dar o va termina la Blaj, în 1884, după care va obține doctoratul în științele teologice (1888) la Viena. S-a întors la Blaj, unde a fost numit profesor de teologie morală și pastorală și de pedagogie. Va avea și alte funcții printre care bibliotecar arhidiecezan, secretar mitropolitan, iar în 1901 a fost ales membru în Capitlul bobian. A publicat mai multe lucrări de teologie pastorală, didactică pastorală sau catehism pentru gimnaziu. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului. 1754-1948*, cuvânt înainte de Ion Brad, București, Editura Demiurg, 1994, p. 117.

*Vasile Suci*⁴⁰, *Eftimie Murgu*⁴¹, *A. C. Domșa*⁴², *Elie Dăianu*⁴³, *Ioan Vancea*⁴⁴, *Alexandru Șterca Șuluțiu*⁴⁵, *Vasile Precup*⁴⁶, *David Urs de Marginea*⁴⁷, *Atanasie*

Fondul, ce conține 31 de u.a., a fost recent inventariat la D.J.A.N. Cluj.

³⁷ Ioan Rațiu a făcut studii în Cluj și Gratz. Înainte de terminarea studiilor, în 1895, a fost numit profesor la preparandia din Blaj, unde a funcționat până la 1900, când a trecut la liceu, unde a rămas până la moarte, în 1917. *Ibidem*, p. 127.

³⁸ Augustin Bunea a fost unul dintre cei mai reprezentativi dascăli ai Blajului. Doctor în teologie (Roma) a fost angajat funcționar la Cancelaria metropolitană, profesor de dogmă la seminarul teologic și de religie la liceul din Blaj. În 1888 ajunge secretar mitropolitan, protonotar consistorial, notar al directoriului șuluțan. În 1891 a fost numit protopop onorariu, în 1892 camerar papal, iar în 1895 membru al capitolului bobian. Era un bun orator și istoric al religiei. *Ibidem*, p. 115.

³⁹ Ștefan Manciulea a absolvit liceul și seminarul teologic din Blaj, apoi cursurile Facultății de Litere din București. A fost profesor la Arad și la liceul din Blaj (profesor de geografie), apoi (1938-1942) inspector școlar, iar din 1 ianuarie 1943 conferențiar la Facultatea de Științe din Cluj (geografie regională). S-a ocupat și de istoria românilor din Transilvania, publicând mai multe studii, articole sau cărți. A fost colaborator al Institutului de Istorie Națională din Cluj, membru al Societății de Geografie din România, director al Bibliotecii Centrale Blaj, membru al Astei etc. A fost condamnat ca dușman al poporului și închis după desființarea bisericii greco-catolice (1948-1964). *Ibidem*, p. 167.

⁴⁰ Vasile Suci (1873-1935) se trage dintr-o familie de agricultori dintr-un sat din județul Făgăraș. Studiile le-a făcut la Făgăraș și Blaj, iar teologia și studiile filosofice la Roma, unde, de fapt, și obține cele două doctorate – în teologie și filozofie. După ce s-a întors la Blaj a fost numit spiritual în seminarul teologic și catehet la preparandie, apoi va fi trecut la catedra de teologie dogmatică și de religie. A fost membru în capitolul bobian, rector la internatul vancean și vicepreședinte al Astei, iar în 1919 a fost proclamat președinte al Consiliului Național la Blaj și ales mitropolit. *Ibidem*, p. 129.

⁴¹ Fond neinventariat.

⁴² Aurel C. Domșa s-a născut la Blaj unde a făcut studiile primare, secundare și teologice. A fost funcționar la Cancelaria metropolitană, apoi contabil la Casa Centrală Arhidiecezană. A fost paroh, apoi protopop la Blaj. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *op. cit.*, p. 126.

⁴³ Elie Dăianu a fost profesor la Blaj, director la gazeta „Dezrobirea”, membru în comitetul de redacție al „Tribunei”, președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția Transilvania, președinte al Asociației Refugiaților din Alba Iulia, deputat și senator (1920-1921, 1924-1925), membru al Comisiei Despăgubirilor de Război (1926-1929), arhivar istoric al municipiului Cluj și protopop al Clujului. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *op. cit.*, p. 126.

⁴⁴ Ioan Vancea a fost, din 1865, episcop al diecezei greco-catolice Gherla, iar din 1868, mitropolit. A desfășurat o intensă activitate pe tărâm ecleziastic. Fondul, în cantitate de 0,14 m.l. a fost ordonat la D.J.A.N. Cluj.

⁴⁵ Alexandru Șterca Șuluțiu a fost unul dintre cei mai reprezentativi cărturari transilvăneni de la mijlocul secolului al XIX-lea, care s-a dedicat luptei pentru emancipare

*Anghel*⁴⁸, *Alexandru Lupeanu-Melin*⁴⁹, *Arhive personale de la A la V*⁵⁰, *Anul 1848*⁵¹, *Anul 1918*⁵², *Partidul Național Român*.

socială și națională a românilor din monarhia habsburgică într-una dintre cele mai frământate epoci. Inițial, arhiva personală Al. Șterca Șuluțiu a cuprins un număr mult mai mare de documente, față de cele 254 regestate în catalogul realizat la Biblioteca Academiei. O mare parte a corespondenței sale a fost publicată de George Barițiu în *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, p. 504-625, a cărei soartă nu este cunoscută. Fondul păstrează aceeași structură ca a celorlalte fonduri ordonate la Biblioteca Academiei Române: acte personale, corespondență, manuscrise, varia. Ioana Botezan, Ioan Gabor, *Alexandru Șterca Șuluțiu. Catalog*, Cluj-Napoca, 1977, Academia RSR – Filiala Cluj-Napoca. Biblioteca, seria „Arhive personale”, 86 p.

⁴⁶ Documentele acestui fond au fost donate Bibliotecii Centrale din Blaj de către profesorul năsăudean Emil Precup, în condițiile în care Gavril Precup din Piatra a fost profesor la Blaj și a avut un rol important în perioada imediat următoare Primului Război Mondial, când a fost numit, în 1919, de către Consiliul Dirigent, în funcția de consilier ministerial al Resortului de Culte și Instrucțiune Publică, iar apoi ajunge director al învățământului secundar pentru Transilvania. Fondul a fost inventariat la Biblioteca Academiei Române din Cluj. Elena Stepan, *Arhiva familiei Precup. Catalog*, Cluj-Napoca, 1971, Academia RSR – Filiala Cluj, Biblioteca – Arhiva istorică, seria „Arhive familiale”, nr. 2, 26 p.

⁴⁷ Fond neinventariat.

⁴⁸ Fond neinventariat.

⁴⁹ Modul de reordonare al fondului este prezentat în prefața inventarului de Lucia Șerdan. Lucia Șerdan, *Fond personal Alexandru Lupeanu-Melin*, Filiala Arhivelor Statului Cluj, Cluj-Napoca, 1983.

Despre activitatea și personalitatea acestui cărturar (a fost bibliotecar arhidiecezan la Blaj și a activat în societățile Astra și Petru Maior) se poate vedea: Alexandru Lupeanu-Melin, *Biblioteca Centrală Blaj*, în „Blajul. O istorie în texte”, ediție îngrijită și note de Teodor Seiceanu și Ion Buzași, București, Editura Demiurg, 146 p.

⁵⁰ Fond neinventariat.

⁵¹ Colecția este mică, însumând doar 179 documente, majoritatea fiind apeluri, proclamații, înștiințări sub formă de imprimare semnate, în principal, de frunzații românilor. Fondul a fost ordonat la Biblioteca Academiei RSR – filiala Cluj. Elena Stepan, *Anul 1848. Registru*, Cluj-Napoca, 1971, Academia RSR – filiala Cluj. Biblioteca, Serviciul „Colecții Speciale”, seria „Colecții de documente”, nr. 2, p. 1-3.

⁵² Cele 1039 de documente ce alcătuiesc această colecție reflectă perioada de la sfârșitul Primului Război Mondial, ce coincide pentru românii ardeleni cu intensificarea luptei social-politice de înfăptuire a unirii cu România. Materialul documentar se referă la activitatea depusă de Consiliul Național Român din Blaj pentru comitatul Alba de Jos și de Consiliul Național Român din Reghin pentru comitatul Mureș-Turda. Ioana Botezan, *Anul 1918. Catalog*, Cluj-Napoca, 1972, Academia RSR – filiala Cluj. Biblioteca, Serviciul „Colecții Speciale”, seria „Colecții de documente”, nr. 1, p. 1-3.

Toate aceste fonduri sunt incomplete deoarece ultimul bibliotecar, Ștefan Manciulea, a ascuns în 1948 o cantitate mare de material documentar, din care doar o parte a fost recuperat de Securitatea Statului și predat la Filiala Cluj a Arhivelor, unde, în 1994, a fost reintegrat la fondurile de proveniență⁵³.

Colecția de documente Blaj (1522 u.a.), ordonată și inventariată la D.J.A.N. Cluj, este cea mai solicitată la sala de studiu. În Colecție, alături de copiile diplomelor leopoldine din 1698 și 1701 sau mărturiile referitoare la unirea religioasă din Transilvania (confirmări de către Curtea vieneză ale drepturilor românilor uniți⁵⁴, acte referitoare la obligațiile românilor uniți față de fisc sau alte instituții⁵⁵, documente referitoare la cult⁵⁶ sau la starea unirii religioase⁵⁷, cele

⁵³ Livia Ardelean, *op. cit.*, p. 103.

⁵⁴ Este vorba de confirmarea din 1708 (?), semnată de împăratul Iosif I, a privilegiilor românilor, grecilor și rutenilor uniți obținute sub Leopold; decretul semnat de Carol VI în 1732 referitor la românii uniți din Transilvania și confirmarea din 1738 a privilegiilor bisericii și episcopiei greco-catolice române; decretele semnate de Maria Tereza în martie 1748, mai 1752, noiembrie 1754 referitoare la Biserica Unită, jurisdicția și dreptul acesteia de a aduna censul; copia decretului emis de Leopold II cu privire la folosirea tuturor drepturilor civile și religioase de către români.

⁵⁵ De exemplu, sunt acte referitoare la obligațiile românilor către biserica din Alba Iulia în timpul mitropolitului Atanasie Anghel (1698-1727), precum și contractul din septembrie 1736 încheiat între Inochentie Micu Klein, ca reprezentant al Episcopiei greco-catolice din Transilvania, și Fiscul regesc cu privire la obligațiile materiale ale Fiscului față de Biserica Unită și a Bisericii Unite față de Fisc, hotărârea Consiliului Regesc Locumtenențial referitoare la obligațiile bisericilor greco-catolice și ortodoxe din Transilvania.

⁵⁶ În acest sens, foarte interesante sunt actele anchetei, desfășurată între 1764-1766, referitoare la icoana lăcrămoare de la Mănăstirea Nicula, lista sărbătorilor religioase legale de rang I și II, dar și acte ale soboarelor parohiale și episcopale sau acte ce reflectă activitatea Consistoriului de la Blaj.

⁵⁷ Mărturiile de acest gen sunt dovezi ale lipsei solidarității unirii religioase, cel puțin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Sunt o serie de documente referitoare la încercarea de întărire a poziției unirii, în special după cele două momente de criză (Visarion Sarai și Sofronie din Cioara). Astfel de mărturii sunt actele sinoadelor din 1728-1730, rescriptele imperiale din 1749 prin care se cere anchetarea și contracararea tulburărilor schismatice provocate de călugări și preoți veniți din Moldova sau Muntenia, dările de seamă din 1750 și din 1752 referitoare la starea eparhiilor și a protopopiatelor unite din Ardeal, acte referitoare la tulburările schismatice din 1754-1755, 1758-1759, inclusiv cercetările referitoare la legăturile dintre aceste tulburări și activitatea călugărilor din Muntenia și Moldova (este consemnată participarea a doi călugări din Muntenia la soborul cel mare de la Blaj din 1759), jurămintele de credință ale preoților față de unirea religioasă și scrisorile de prezentare a stării protopopiatelor sau parohiilor în 1758-1759, documente referitoare la tulburările religioase și sociale în timpul mișcării lui Sofronie

referitoare la drepturile sau modul de numire a preoților⁵⁸, la jurisdicția sau alegerea episcopilor, administrarea bunurilor și averii bisericii greco-catolice din Transilvania⁵⁹, lista mănăstirilor și stipularea obligațiilor călugărilor⁶⁰ etc.), sunt și documente care reflectă, de multe ori în amănunt, viața socială⁶¹, economică⁶², culturală⁶³ și națională⁶⁴ a românilor ardeleni, putând contribui esențial la

(1760-1761) și mărturisirile de credință ale preoților care s-au întors la unire (1762-1767), înțelegerea episcopului Petru Pavel Aron cu generalul baron Bucow referitoare la modul de tratare a tulburărilor sociale, memoriul adresat Mariei Tereza de către Atanasie Rednic în februarie 1769 cu privire la situația unirii religioase și a regimentelor de graniță (memoriu reluat în 1773), dări de seamă referitoare la starea unirii religioase pe domeniul Zlatnei (1773), decretul de toleranță din 8 noiembrie 1781 și copii ale patentei lui Iosif II referitoare la uniți, consemnarea unei răzvrătiri la mănăstirea din Ciunga (1783).

⁵⁸ Sunt consemnate: dreptul preoților la porție canonică (1740, 1759, 1781, 1804), hirotoniri de preoți și numărul preoților uniți (1752, 1757-1763, 1772, 1782), cuantumul contribuției ordinare a preoților (1752), dreptul la casă parohială și contribuția preoților (1755), cuantumul contribuției anuale a preoților români neuniți (1772), scutirile de dări ale preoților uniți aprobate de Maria Tereza în 1759.

⁵⁹ Printre aceste acte putem aminti pe cele referitoare la modul de administrare a domeniilor bisericii unite din Blaj și Cut, modul de arendare a pământurilor bisericii (1829), modul de colectare și de administrare a censului catedralic (1747-1751) sau consemnarea cheltuielilor bisericii catedralei din Blaj (1783-1785), proiectul de buget pentru Biserica Unită (1736), planul de reparare a mănăstirii și catedralei din Blaj (1787).

⁶⁰ Interesantă este darea de seamă de după mișcarea lui Sofronie (1761) despre mănăstirile din Transilvania.

⁶¹ Copia decretului lui Iosif II cu privire la măsurile urbariale luate (1785) sau documente și însemnări despre Răscoala lui Horea.

⁶² De amintit ar fi copiile decretelor imperiale cu privire la comerț în general (1766) și la comerțul cu vitele (1782) sau copia ordonanței imperiale prin care se acorda libertate negustorilor din Imperiu de a comercializa produsele lor în Imperiu Otoman.

⁶³ Dincolo de manuscrisele, fotografiile, obiectele de muzeu pe care această colecție le cuprinde, sunt suficient de multe documente care se referă la înființarea în Transilvania a școlilor pentru români, pornind de la decretul Mariei Tereza din 1746 referitor la dreptul fiilor de iobagi români de a frecventa școala, continuând apoi cu actul deschiderii școlii din Blaj (1754) și cu scrisori și informații referitoare la materiile de învățământ (1759) sau la regimul școlar al românilor uniți din Transilvania (1756, 1758, 1766, 1769, 1772); copia decretului din 1781 referitor la porțiile canonice ale dascălilor, copia decretului din 1782 cu privire la dreptul românilor de a-și ridica școli normale; scrisoarea guvernatorului Transilvaniei adresată episcopului greco-catolic referitoare la școlile triviale și normale, la salariile învățătorilor și modul de funcționare a școlilor sătești.

⁶⁴ Este vorba de memorii, petiții sau scrisori prin care se cereau drepturi pentru națiunea română din Ardeal. Putem aminti: hotărârea sinodului ortodox din 1761 din Alba Iulia prin care se cerea egalitatea preoților ortodocși cu cei greco-catolici, scrisoarea din 1825 referitoare la necesitatea recunoașterii drepturilor și privilegiilor ilirice și pentru

reconstituirea vieții românești transilvănene, în special din secolul al XVIII-lea⁶⁵. Mai mult de jumătate dintre aceste documente au fost redactate în limba latină (56,84%) și doar 19,85% sunt scrise în românește (cu litere chirilice sau latine). Urmează apoi documentele elaborate în limba maghiară (14,22%), germană (6,63%), italiană (1,76%), rusă, arabă (1,13%) sau franceză (0,06%), la care se adaugă fotografiile (0,27%) și sigiliile (0,06%).

Spre deosebire de această clasificare a documentelor colecției în funcție de limba documentelor, se constată că în fondul *Biblioteca Centrală Blaj* (327 u.a.) cele mai multe documente au fost scrise în română sau sunt inventare de publicații (49,23%), după care urmează documentele elaborate în germană (15,90%), latină (14,98%), maghiară (7,95%), hărțile (7,33%) sau actele școlare (5,81%), documentele slavone (1,22%), cele scrise în limba franceză (0,91%), italiană (0,61%) și engleză (0,30%). Inventarul fondului a fost realizat la D.J.A.N. Cluj și a fost structurat în 14 capitole tematice⁶⁶: acte și inventare originale ale Bibliotecii Centrale din Blaj⁶⁷, acte bisericești⁶⁸, diplome ale episcopilor și canonicilor⁶⁹, acte ale episcopiei din Lugoj și ale episcopiei din Gherla (printre care și actele de înființare ale acestora), necrologuri, acte ale episcopilor greco-

națiunea română, cererea din 1834 în numele națiunii române de a se respecta drepturile românilor promise prin unire, propunerile lui Ștefan Pop de a se obține o sporire a drepturilor românilor uniți la nivelul bisericii catolice.

Alături de aceste petiții cu caracter național putem aminti și o serie de documente ce reflectă unitatea spiritului național. În acest sens stau mărturie documentele care atestă participarea unei delegații de români ardeleni la serbările de la Putna în 1870, existând chiar și o scrisoare autografă cu semnătura lui Mihai Eminescu, în calitate de membru al comitetului de organizare, prin care este invitată delegația de la Blaj.

⁶⁵ 52,16% din documentele Colecției Blaj sunt documente editate în secolul al XVIII-lea, 44,74% sunt din secolul al XIX-lea și 3,09% sunt nedatate.

⁶⁶ A nu se confunda cu cele 14 teme din inventarul inițial al bibliotecii.

⁶⁷ În acest prim capitol de inventar sunt incluse inventarele sau cataloagele publicațiilor ce au aparținut Bibliotecii Centrale, bibliotecii lui Al. Șterca Șulupiu, bibliotecii Ioan Vancea, bibliotecii Petru Maior, indice ale dosarelor și manuscriselor din Biblioteca Centrală, acte administrative, registre de intrare-ieșire.

⁶⁸ Între actele bisericești putem aminti copia diplomei de unire din 1698, acte ale parohiei greco-catolice din Sibiu, memoriul credincioșilor greco-catolici din dieceza Gherlei către episcopul Ioan Szabo, jurnalul participării la sinodul ecumenic de la Roma din 8 decembrie 1869, protestul congresului bisericesc împotriva înființării episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdudorog (1912), proclamația bisericii privind reîntregirea de la 1948.

⁶⁹ Este vorba atât de diplome de numire în funcția de episcop (Ioan Inochentie Micu Klein–1730, Grigore Maior–1753, Atanasie Rednic–1765, Ioan Lemeny–1833, Valeriu Traian Frențiu–1908), cât și de diplome școlare de absolvire sau de invitația semnată de Horthy Miklos adresată episcopului Iuliu Hossu de a participa la Dieta din 1940.

catolici (Petru Pavel Aron, Ioan Bob, Samuil Micu Klein, Petru Maior⁷⁰, Atanasie Rednic, Gheorghe Șincai), manuscrise, petiții, memorii, cereri adresate autorităților, hărți, acte școlare, corespondență și acte personale, articole de geografie, fotografii, stampe, copii, fragmente din ziare și reviste, alte genuri de documente⁷¹.

Celelalte fonduri instituționale provenite de la Blaj sunt mult mai reduse cantitativ, iar categoriile de documente cuprinse în inventar reflectă activitatea instituțiilor respective. Fondul *Capitulul Metropolitan Blaj* (153 u.a.) este organizat pe trei părți, începând cu fundații și fonduri pe baza cărora s-a înființat capitulul bobian (documente create între 1768-1907)⁷², continuând apoi cu fundația bobiană⁷³ și terminând cu partea a treia, unde avem documente cu valoare juridică (hotărâri, contracte, licitații), financiară (chitanțe, socoteli, adevărințe, documente justificative de percepere a impozitelor, taxelor și plăților), protocoale ale ședințelor capitolului (1856-1910), documente ale altor 4 fonduri și 36 fundații⁷⁴. Separat de acest fond a fost inventariat fondul *Domeniul Capitulului Metropolitan Blaj* (45 u.a.) în care se regăsesc, după cum era de așteptat, documente cu caracter administrativ-financiar⁷⁵.

⁷⁰ Printre actele păstrate de la Petru Maior sunt și memoriul ofițerilor de graniță, de la Năsăud, redactat de acesta, sau testamentul în original al cărturarului blăjean.

⁷¹ În acest capitol sunt incluse: inventarul Muzeului de Arheologie din Blaj, lista abonaților la ziare, indicele dosarelor din Biblioteca Centrală, enciclici papale.

⁷² În total sunt trei fonduri (fondul bazilitan, fondul religios și fondul bobian) și 29 de fundații.

⁷³ Această a doua parte a inventarului cuprinde documente create între 1802-1861 referitoare la constituirea fundației bobiene și repartizarea fondurilor acesteia, la dispozițiile generale privind administrarea fondurilor și fundațiilor din Transilvania, la sursele de venituri ale clerului diecezei greco-catolice, la socoteli și alte documente financiare.

⁷⁴ Între aceste documente există și un fragment din statutul de funcționare a fondurilor Capitulului, un istoric al fondurilor și fundațiilor transilvănene și un inventar al documentelor și fondurilor fundației arhidiecezane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș.

⁷⁵ Pentru exemplificare putem aminti, pe lângă documentele referitoare la colectarea contribuțiilor de pe domeniul episcopal de la Beiuș, documentele administrativ-financiare ale Domeniului Capitulului Metropolitan sau ale moșiilor aparținătoare Capitulului, documentele administrativ-financiare ale Exactoratului Arhidiecezan, ale Casei Centrale, ale Provizoratului, ale Casieriei Administrației Centrale și ale Economatului Domeniului Capitulului Metropolitan.

Nu pot fi trecute cu vederea nici documentele referitoare la inventarierea materialelor necesare construirii Capitulului Metropolitan Blaj sau reparării caselor Capitulului ori cele referitoare la proiectul de despăgubire urbană după numărul caselor, de la jumătatea secolului al XIX-lea (1746-1747), sau cele referitoare la activitatea comisiei de reformă agrară din 1921 (1921-1929).

Mult mai mic decât acestea este fondul *Consistoriul Metropolitan Blaj* (31 u.a.). Documentele reflectă atât funcțiile și activitatea directă a Consistoriului⁷⁶ cât și cea indirectă⁷⁷, în perioada 1831-1947.

În ceea ce privește fondurile familiale, trebuie menționat că majoritatea celor care au fost ordonate și inventariate la Biblioteca din Cluj a Academiei au păstrat o structură pe capitole aproape identică, urmărindu-se, cronologic, în funcție de prezența sau nu a documentelor tematic structurate: biografia personalității creatoare de fond, administrarea bunurilor personale, activitatea politică, științifică, ecleziastică, didactică, tipografică, culturală, națională, bancară a persoanei în cauză, corespondența acesteia, inventarierea manuscriselor și, la sfârșit, un capitol de diverse (varia).

Ordonarea și inventarierea fondurilor personale sau familiale care au fost preluate la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale fără inventare s-a făcut potrivit prevederilor Normelor tehnice în vigoare.

În ansamblul ei, Arhiva de la Blaj rămâne una dintre cele mai însemnate arhive privitoare la istoria românilor din Transilvania pentru secolele XVIII și XIX. Cele mai vechi documente sunt legate, așa cum am arătat, de Mitropolia Ardealului. Arhiva a ajuns în cele din urmă la Blaj în timpul lui Ioan Inochentie Micu Klein, dar surprinzător, din vremea lui se păstrează relativ puține documente, deși activitatea politică de cancelarie era în plină desfășurare. Totuși, materialul documentar din această epocă, atât cât s-a păstrat, ne oferă o informație valoroasă pentru înțelegerea începuturilor luptei de emancipare națională.

Documentele din Colecție sunt interesante și pentru alte capitole ale vieții politice și culturale a românilor ardeleni. Se păstrează, astfel, o corespondență relativ bogată din care se poate surprinde, de exemplu, efortul Habsburgilor de a păstra uniția, în condițiile amplificării mișcărilor de restaurare a ortodoxiei din timpul lui Visarion Sarai și a lui Sofronie din Cioara⁷⁸ sau corespondența purtată de Episcopia din Blaj cu Roma sau Viena pe tema trimeriei la studii a tinerilor români. Tot aici pot fi amintite actele din timpul lui Inochentie Micu și al lui

⁷⁶ Există, de exemplu, o listă a membrilor Consistoriului în perioada 1831-1902, procese-verbale ale ședințelor Consistoriului între anii 1856-1869, documente administrativ-financiare (1835-1924) și inventare ale bunurilor mobile sau imobile ale Consistoriului (1870).

⁷⁷ Este vorba de documentele referitoare la activitatea școlară, publicistică sau petiționară.

⁷⁸ Multe din aceste documente se referă la mișcările care au avut loc chiar pe domeniul episcopal al Blajului sau pe cel de la Cut, aparținător seminarului episcopal. Cronologic documentele acestea acoperă o perioadă îndelungată, care se prelungește până în timpul episcopului Atanasie Rednic.

Atanasie Rednic referitoare la problema atât de spinoasă și mult dezbătută a teologului catolic în biserica greco-catolică.

De asemenea, Arhiva Blajului ne furnizează date despre mișcarea *Supplexului* sau despre acțiunile următoare, despre activitățile cultural-politice ale reprezentanților Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior) ori despre legăturile și activitatea noii generații pașoptiste, reprezentată de Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu, Eftimie Murgu, care vine cu noi orizonturi de acțiune influențate de sensibilități europene diferite de cele ale iluminismului. Preocupările școlare și acțiunile culturale sunt subordonate ideilor noi, ce urmează să schimbe orientarea de până acum a culturii românești. Se tinde la un nou învățământ, așezat pe alte baze cu un conținut precumpănitor laic. Sunt notabile acum frecvențele legături cu țările române extracarpatice, piața de carte din Transilvania fiind stăpânită de comerțul de acest gen și de legăturile intense venite dinspre București și Iași.

Pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea impresionează corespondența personală cu conținut cultural sau politic. Revoluția de la 1848-1849, absolutismul, regimul liberal și dualismul sunt descoperite printr-un apreciabil număr de documente, scrisori sau acte personale venite de la Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu Ilarian, George Barițiu, Ioan Rațiu, Iacob Mureșianu, Ion Micu Moldovan, Timotei Cipariu sau alte personalități, fără de care nu vom înțelege aproape nimic și nu vom putea simți pulsul istoriei românilor din acea perioadă, inclusiv momentul Pronunțamentului de la Blaj.

La fel, pentru anul 1918, documentele ne oferă informații semnificative despre rolul jucat de Blaj în momente de mare responsabilitate. Arhiva păstrată contribuie la înțelegerea evenimentelor care au dus în cele din urmă la Unirea de la Alba Iulia, documentele furnizând date importante despre mișcările social-politice din lumea satelor ardelene, despre constituirea Comitetului Național la Blaj și Reghin, despre organizarea gărzilor naționale.

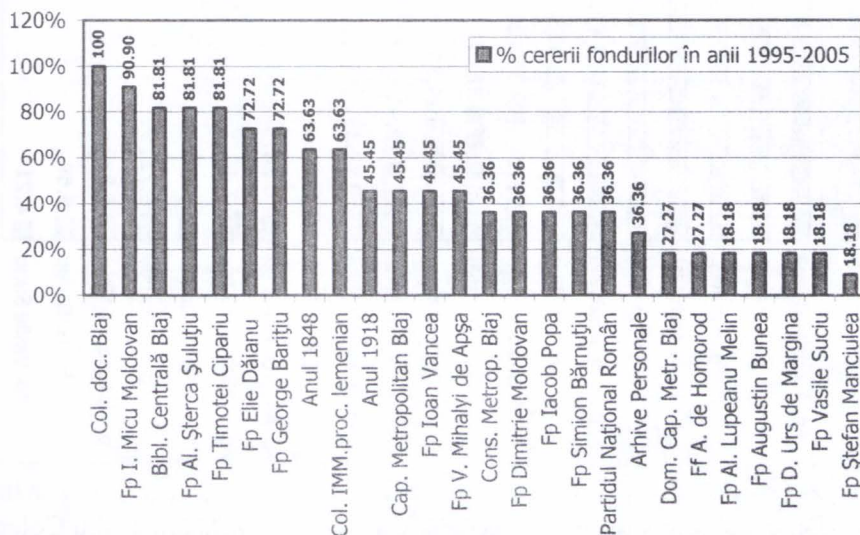
În fine, informațiile din fondurile Blajului pot contribui la descoperirea epocii contemporane, în special în ceea ce privește istoria învățământului, a jurnalismului românesc, a culturii, în general. Interesul se dimensionează, în acest caz, în funcție de locul pe care Blajul îl va ocupa în peisajul cultural românesc de după 1918, când ierarhia centrelor de cultură va fi alta.

Pornind de la această prezentare generală a constituirii, ordonării, inventarierii și importanței fondurilor provenite de la Blaj, ar fi interesant de surprins gradul în care cercetătorii sunt interesați de studierea lor, cu alte cuvinte trebuie văzut dacă aceste fonduri sunt solicitate la sala de studiu a D.J.A.N. Cluj și în ce măsură.

Am supus spre analiză intervalul de timp 1995-2005, având ca dată de debut anul inventarierii și punerii în circuitul științific a *Colecției de documente Blaj*.

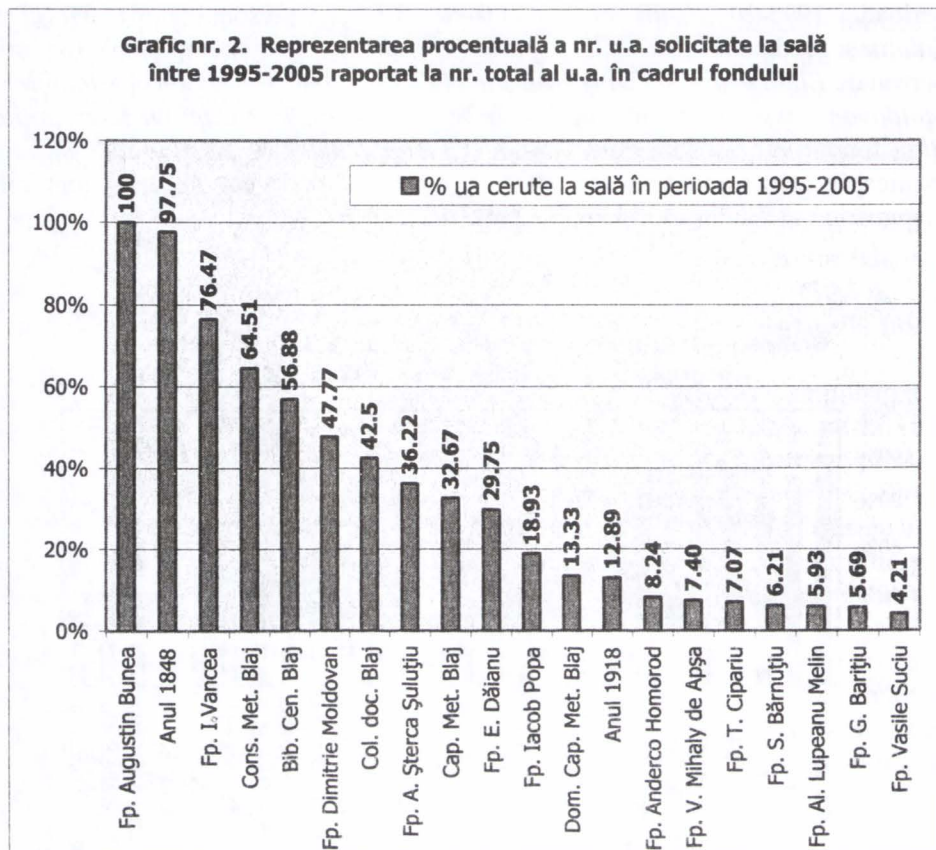
De la început observăm că cel mai solicitat fond în acest segment de timp a fost tocmai această colecție, care a fost cercetată la sală în fiecare an (100%), după care urmează fondul personal *Ioan Micu Moldovan* (în 90,90% din anii perioadei 1995-2005); *Biblioteca Centrală Blaj*, fond personal *Alexandru Șterca Șuluțiu* și fond personal *Timotei Cipariu* (în 81,81% din anii menționați); fondurile personale *Elie Dăianu* și *George Barițiu* (72,72%); *Anul 1848*, *Colecția Ioan Micu Moldovan* privind procesul lemenian (63,63%); *Anul 1918*, *Capitulul Metropolitan Blaj*, fondurile personale *Ioan Vancea* și *Victor Mihalyi de Apșa* (45,45%), lucru explicabil atât prin tematica abordată de cercetători, cât și prin conținutul documentar al fondurilor respective (vezi graficul nr. 1).

Graficul nr. 1. Reprezentarea procentuală a solicitării fondurilor blăjene la sala de studiu între anii 1995-2005

Dacă luăm însă în calcul raportul dintre numărul u.a. cerute în această perioadă și numărul total de documente din fondurile respective, situația este diferită. Astfel, în timp ce din *Colecția de documente Blaj* au fost solicitate doar 42,50% din cele 1522 u.a. sau din fondul personal *Iacob Popa* (1030 u.a.) doar 18,93%, fondurile mai mici au fost consultate în întregime sau aproape în

întregime, precum este cazul fondului personal *Augustin Bunea* (100%) sau al fondului personal *Ioan Vancea* (76,47%) (vezi graficul nr. 2).

Din perspectiva temelor de cercetare abordate, constatăm că din Colecție au fost solicitate, în primul rând, documente care se referă la înființarea⁷⁹ și activitatea școlilor blăjene⁸⁰, finanțarea acestora prin fundații⁸¹ sau sistemul de acordare a bursei (inclusiv prin *Propaganda Fide*)⁸². Urmează apoi documentele

⁷⁹ Vezi: *Colecția de documente Blaj* (în continuare CDB), nr 1446.

⁸⁰ Vezi, de exemplu: CDB, nr. 254, 756, 757, 759, 760, 772, 778, 803, 806, 831-841, 845-849, 852, 863, 878, 886, 887, 907, 908.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 809, 811, 812, 817, 818, 822, 823, 824, 825, 829, 879, 992.

⁸² *Ibidem*, nr. 160, 194, 335.

referitoare la starea unirii religioase⁸³, tulburările religioase din Transilvania (1754-1755⁸⁴, 1757-1758⁸⁵, 1859-1762⁸⁶), judecarea preoților⁸⁷ sau reacția autorităților la aceste evenimente (stabilirea porțiilor canonice⁸⁸, a obligațiilor⁸⁹ și scutirilor preoților greco-catolici⁹⁰, memoriul episcopului Petru Pavel Aron cu privire la drepturile poporului român din Transilvania⁹¹ sau proclamația către românii ortodocși din jurul orașului Alba Iulia⁹²), decretele⁹³ și privilegiile unirii religioase⁹⁴ sau fragmentul protocolului referitor la bisericile din Transilvania în secolele XVI-XVII⁹⁵. Au fost cerute, însă, și documente ce vizează reconstituirea familiei⁹⁶, acte de vânzare-cumpărare pământ⁹⁷, contracte de arendă⁹⁸, tranzacții și împroprietări⁹⁹, colectarea censului¹⁰⁰.

Din fondul *Biblioteca Centrală Blaj* au fost cerute mai ales actele administrative (inventare și cataloage ale publicațiilor sau indice ale dosarelor), actele bisericești¹⁰¹, și într-o măsură mai mică documentele referitoare la viața

⁸³ *Ibidem*, nr. 93 (1746), 67 (1728-1732), 118, 119 (1750), 139, 140, 145, 147, 152, 156 (1752).

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 186, 172.

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 221, 224, 234, 242, 263, 274, 279, 281, 293, 298, 301, 313.

⁸⁶ *Ibidem*, nr. 334, 348.

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 174-178, 184, 331.

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 304 (1759), 330 (1760), 859 (1804).

⁸⁹ *Ibidem*, nr. 125 (1759), 280 (1759), 290 (1759).

⁹⁰ *Ibidem*, nr. 304 (1759).

⁹¹ *Ibidem*, nr. 308 (1759).

⁹² *Ibidem*, nr. 334 (1760).

⁹³ *Ibidem*, nr. 38 (1699).

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 68 (1732), 110 (1748, 1750), 165 (1754).

⁹⁵ *Ibidem*, nr. 29 (1697).

⁹⁶ Vezi pentru căsătorie: CDB, nr. 1361, 1069 (1815); concubinaj: 1270 (1750-1761); divorț: 1343 (1823), 1393 (1856); testamente: 1346 (1827), 865 (1805).

⁹⁷ *Ibidem*, nr. 257 (1758).

⁹⁸ *Ibidem*, nr. 1349 (1829).

⁹⁹ Este vorba de tranzacția moșiei de la Merișani între Stoica Bălăceanu și Constantin Brâncoveanu și cedarea acesteia de către domnitor mitropolitului Atanasie Anghel (vezi: *Ibidem*, nr. 36, 37, 42). Mai trebuie amintită și scrisoarea de danie din 1698 adresată de Constantin Brâncoveanu Mitropoliei Ardealului (vezi: nr. 34).

¹⁰⁰ Vezi: *Ibidem*, nr. 129, 131 (1751).

¹⁰¹ Este vorba de actele Parohiei greco-catolice Sibiu, ale Diecezei Oradea, actele administrative ale Episcopiei greco-catolice de la Blaj, acte ale episcopilor Alexandru Șterca Șuluțiu, P. P. Aron, Ioan Bob, Gheorghe Șincai, Atanasie Rednic, acte ale episcopiei Lugojului, ale episcopiei Gherla, actele de înființare ale Capitlului Metropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, instrucțiuni în cauze matrimoniale, memorandumul credincioșilor greco-catolici din Gherla către episcopul Ioan Szabo, jurnalul călătoriei și participării la

culturală¹⁰², petițiile¹⁰³, actele școlare și corespondența, în timp ce din fondul *Capitulul Metropolitan Blaj* au fost solicitate documente referitoare la fondurile și fundațiunile ce au stat la baza înființării capitolului bobian sau la fundația bobiană și, într-o mică măsură, documente administrative și judecătorești, iar din fondul *Consistoriul Metropolitan Blaj* mai ales acte referitoare la activitatea acestui organism¹⁰⁴.

Se constată astfel, în urma acestei analize, că foarte puțini cercetători au consultat documente financiare sau referitoare la activități economice¹⁰⁵, constatare ce va rămâne valabilă și în cazul documentelor solicitate din fondurile personale.

Dintre acestea din urmă, fără a avea pretenția unei analize individuale a fiecăruia, ne vom opri spre exemplificare asupra a două categorii de fonduri: pe de o parte, fondurile personalităților politice sau culturale ce au activat la Blaj, iar pe de altă parte, fondurile personalităților ecleziastice. Din prima categorie vom analiza fondurile personale *Ioan Micu Moldovan*, *Timotei Cipariu* și *George Barițiu*, iar din a doua categorie fondurile personale *Victor Mihaly de Apșa*, *Alexandru Șterca Șuluțiu* și *Iacob Popa*.

În cazul fondului personal *Ioan Micu Moldovan* se observă că documentele solicitate de cercetători la sala de studiu sunt mai ales documente care se referă la administrarea bunurilor personale (45,13%)¹⁰⁶ sau la activitățile

sinodul ecumenic de la Roma (8 decembrie 1869), protestul congresului bisericesc împotriva înființării episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdudorog (1912).

¹⁰² Documente ale Casinei Române, ale Astei Sibiu, ale Reuniunii Femeilor Române din Blaj sau ale diferitelor asociații sau societăți culturale.

¹⁰³ Este vorba de petițiile adresate de români Curții de la Viena sau de procesele-verbale ale conferinței de la Sibiu în susținerea cauzei românilor (1872).

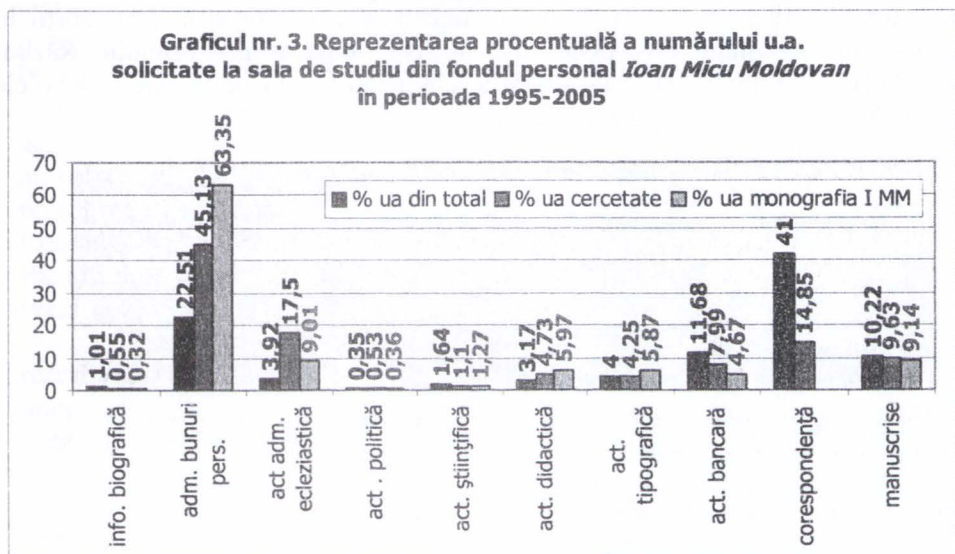
¹⁰⁴ Lista membrilor Consistoriului (1831-1947), procese-verbale ale ședințelor Consistoriului, documente administrativ-financiare ale Consistoriului, acte ale cauzelor judecate de Consistoriu, instrucțiuni privind administrarea bunurilor mobile și imobile ale acestuia, apelul Academiei Române către preoți pentru salvarea și colecționarea cărților manuscrise anterioare anului 1898 și inventarierea acestora, activități culturale și publicistice.

¹⁰⁵ O excepție ar fi documentele solicitate din *Domeniul Capitulului Metropolitan Blaj* care, în general, sunt documente financiare. Ele se referă la constituirea Capitulului Metropolitan Blaj, la administrarea moșiilor sau proprietăților ce au aparținut domeniului Capitulului, la alocarea și gestionarea fondurilor pentru reparații (de exemplu, repararea gimnaziului de la Blaj).

Și în fondul *Capitulul Metropolitan de la Blaj* există documente financiare (acte justificative, percepții impozite) sau documente ce aparțin unor fonduri și fundații, altele decât cele ce au stat la baza constituirii fundației bobiene, dar nu au prezentat interes pentru cercetători decât într-o foarte mică măsură.

¹⁰⁶ Deși acestea reprezintă doar 22,51% din totalul documentelor fondului.

administrativ-eceziastice (17,50%)¹⁰⁷, interesul cel mai mic fiind stârnit de corespondență (vezi graficul nr. 3). Documentele referitoare la biografia lui Ioan Micu Moldovan, la activitatea sa politică, științifică sau tipografică ori la manuscrisele păstrate au fost consultate de cercetători proporțional cu valoarea cantitativă a acestor documente la nivelul fondului. Și în acest caz excepția este dată de documentele bancare sau financiare care, deși reprezintă 11,68% din fond, au fost solicitate de doar 7,99% dintre cercetători. O primă explicație a prezenței acestei situații poate fi dată de tematica abordată de cei ce au consultat fondul și care vizează în principal viața și activitatea unor personalități¹⁰⁸, istoria bisericii greco-catolice, monografia Episcopiei greco-catolice Gherla, istoria învățământului, formarea și integrarea elitelor intelectuale ardeleni în România după 1918, viața culturală, mișcarea națională, Revoluția de la 1848 din Transilvania, Primul Război Mondial, istoria locală¹⁰⁹. Practic, lipsește interesul pentru cercetarea fenomenului economic sau bancar, accentul căzând pe personalitatea lui Ioan Micu Moldovan și implicațiile lui în problemele perioadei în care a trăit.

¹⁰⁷ Deși acestea reprezintă doar 3,92% din totalul documentelor fondului.

¹⁰⁸ Activitatea politică și culturală a lui Elie Dăianu, viața și activitatea lui Ioan Lemeny, cele ale lui Victor Mihalyi de Apșa, Timotei Cipariu, Sextil Pușcariu, activismul și ideile politice ale lui Ioan Micu Moldovan.

¹⁰⁹ Este vorba de monografiile de microregiuni pentru scaunul Arieș, Țara Moșilor sau Țara Maramureșului.

Surprinzătoare este persistența lipsei de interes față de documentele bancare sau față de fenomenele economice și în cazul celor ce au solicitat documente din fondul personal *Timotei Cipariu*, deși cărturarul român s-a implicat, alături de Visarion Roman, la crearea instituțiilor de credit românești, inclusiv a Băncii „Albina” de la Sibiu¹¹⁰. Vis-à-vis de acest fond se observă însă un interes amplificat față de corespondența cărturarului ardelean, interes care s-a situat pe locul al treilea în ordinea preferințelor cercetătorilor.

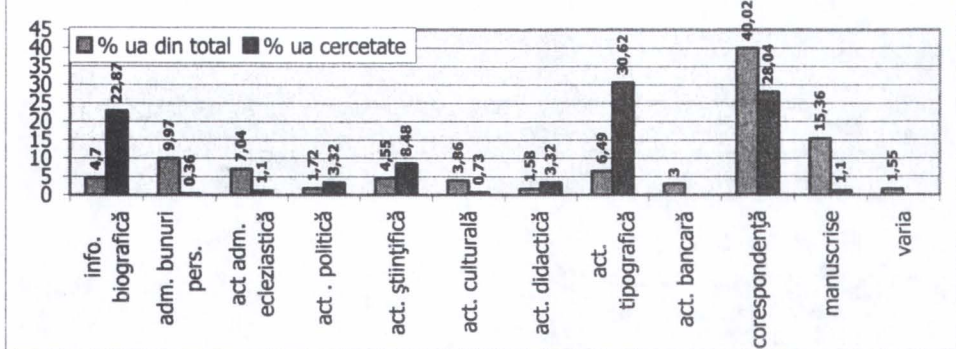
În cazul fondului personal *Timotei Cipariu*, având în vedere și rolul cărturarului blăjean în promovarea culturii românești, pe lângă documentele cu referințe biografice¹¹¹, foarte solicitate au fost la sala de studiu și documentele care se referă la activitatea tipografică (30,62%)¹¹² și cea științifică (vezi graficul nr. 4), lucru reflectat pe deplin în temele de cercetare ale celor care au solicitat acest fond. Predomină subiectele referitoare la viața culturală din secolele XVIII-XIX, la intelectualitatea românească din epoca modernă și integrarea elitelor transilvănene în România după 1918, la istoria bisericii greco-catolice, istoria filosofiei românești și a învățământului filosofic din Transilvania sau la literatura religioasă greco-catolică între 1850-1948. Nu lipsesc nici temele din zona istoriei mentalităților (istorie și mentalitate în Transilvania, atitudinea în fața morții în Transilvania secolului al XIX-lea, perspectiva rurală asupra Primului Război Mondial), Revoluția de la 1848, istorie locală, relațiile româno-ungare în secolele XVIII-XIX sau chiar monografia Ioan Micu Moldovan.

¹¹⁰ Sabin Cioranu, *Rolul băncilor românești din Ardeal în pregătirea Unirii*, Brașov, Tipografia Societății Naționale de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1944, p. 11.

¹¹¹ 22,87% din documentele solicitate la sală se încadrează în această categorie, cu toate că ele reprezintă doar 4,70% din totalul documentelor fondului.

¹¹² Deși aceste documente reprezintă doar 6,49% din numărul total al documentelor pe care le are fondul.

Graficul nr. 4. Reprezentarea procentuală a numărului u.a. solicitate la sala de studiu din fondul personal *Timotei Cipariu* în perioada 1995-2005

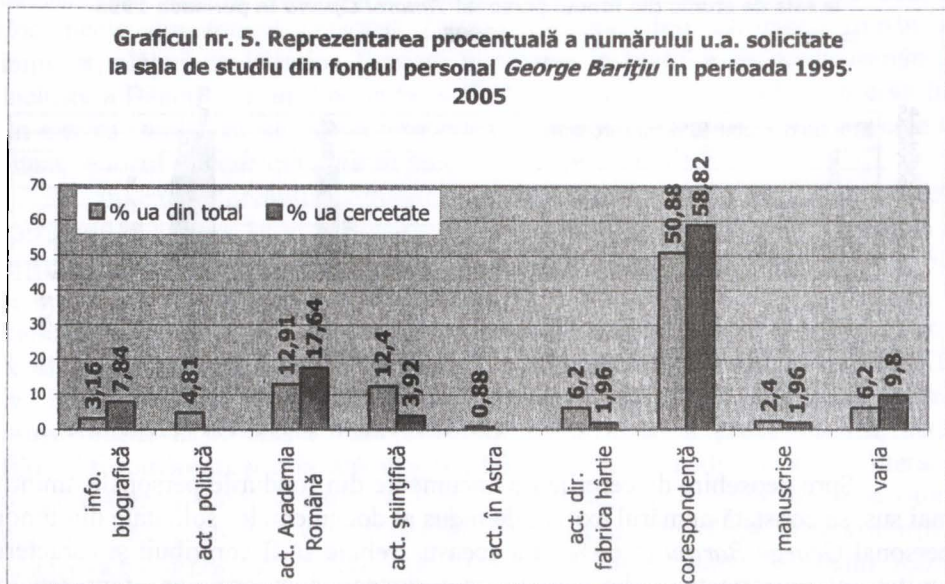
Spre deosebire de cererile de documente din fondurile personale amintite mai sus, se constată numărul extrem de redus al documentelor solicitate din fondul personal *George Barițiu* (5,69%). La aceasta trebuie să fi contribuit și caracterul limitat al informației din fond, majoritatea documentelor reprezentând corespondența lui *George Barițiu* (50,88%), documente referitoare la activitatea sa academică (12,91%) sau științifică (12,40%)¹¹³. Tocmai de aceea puțini cercetători au solicitat documente privind activitatea politică a lui *Barițiu* (deși acesta a jucat un rol important în Dieta din Sibiu din 1863-1864 sau în cadrul Partidului Național Român unificat) sau la activitatea economică a acestuia (cu toate că *George Barițiu* a fost director al fabricii de hârtie din Zărnești și acționar al Căilor Ferate) (vezi graficul nr. 5).

Tematic vorbind, la acest fond predomină subiectele ce vizează reconstituirea vieții culturale la românii din Transilvania¹¹⁴, monografierea vieții unor personalități (Ioan Micu Moldovan, Ioan Lemeny) și interpretarea evenimentelor de la 1848-1849.

¹¹³ Cererile de documente la sală respectă, în general, această ordine, și, relativ, aceeași proporție: 58,82% dintre cercetători fiind interesați de corespondența lui *Barițiu*, 17,46% de activitatea sa în cadrul Academiei Române și 3,92% de activitatea științifică a acestuia.

¹¹⁴ Printre astfel de teme putem aminti: Mișcarea culturală în perioada anterioară Revoluției de la 1848, Literatura religioasă din Transilvania în perioada 1850-1948, Învățământul filosofic din Transilvania, Petru Maior – *Protopopadichia* (manuscris), Atitudinea în fața morții în secolul al XIX-lea în Transilvania.

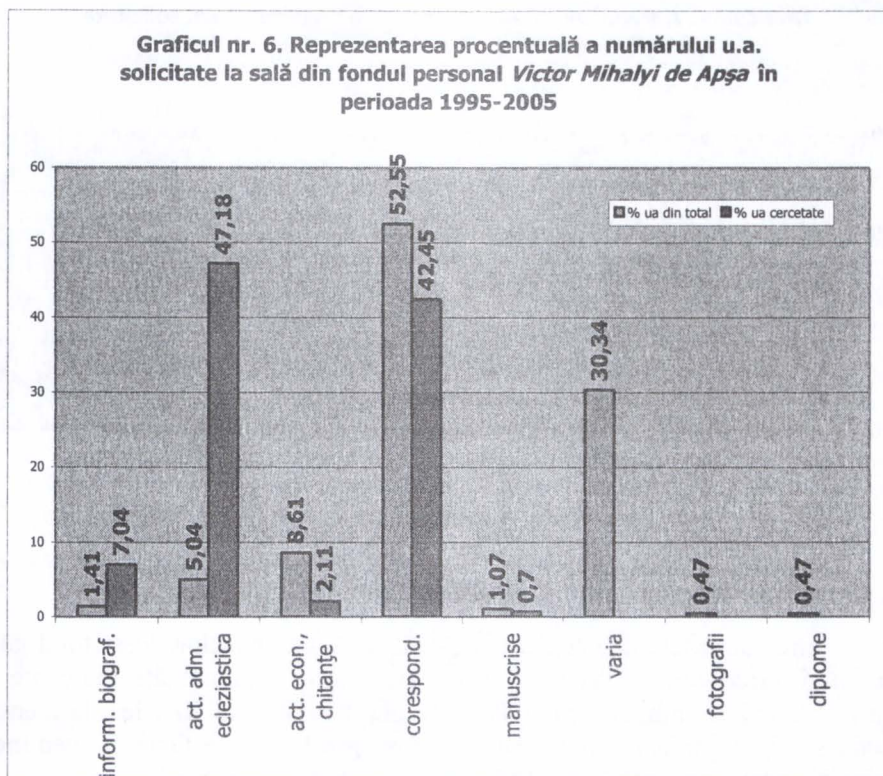
Graficul nr. 5. Reprezentarea procentuală a numărului u.a. solicitate la sala de studiu din fondul personal *George Barițiu* în perioada 1995-2005

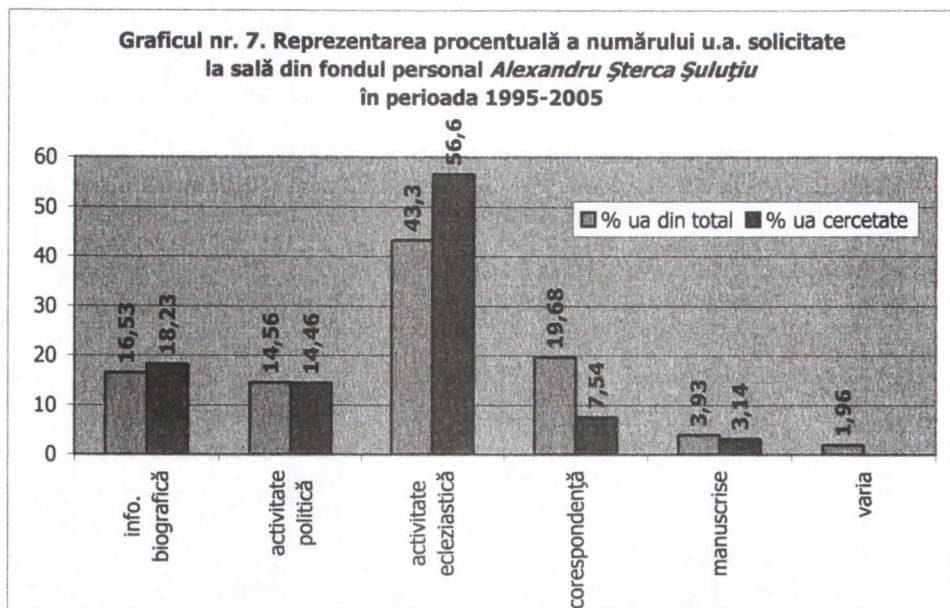
Referindu-ne în continuare la fondul personal *Victor Mihalyi de Apșa* (vezi graficul nr. 6), constatăm că aproape în întregime documentele solicitate de cercetători urmăresc reconstituirea activității sale eclesiastice (47,18%), corespondența mitropolitului (42,45%) sau biografia acestuia (7,04%)¹¹⁵. Nu lipsesc, de asemenea, documentările legate de istoria mentalităților sau de reconstituirea familiei transilvănene în secolul al XIX-lea, de istoria regională (Maramureș sau localitățile Mănăstireni și Mănăsturul Românesc) sau, surprinzător, de istoria evreilor din România.

¹¹⁵ Perspectiva monografică este îndreptată și spre activitatea politică a lui Elie Dăianu sau spre concepția istorico-canonice a lui Al. Șterca Șuluțiu.

Graficul nr. 6. Reprezentarea procentuală a numărului u.a. solicitate la sală din fondul personal *Victor Mihalyi de Apșa* în perioada 1995-2005

Solicitățile sunt asemănătoare și în cazul documentelor din fondul personal *Alexandru Șterca Șuluțiu*, caz în care 56,60% dintre cercetători au cerut la sală documente care reflectă activitatea ecleziastică a mitropolitului, 18,23% documente cu referințe biografice și 14,46% cele referitoare la activitatea politico-socială (vezi graficul nr. 7).

Între subiectele de cercetare ale celor care au consultat acest fond găsim teme mari referitoare la viața și activitatea unor personalități marcante ale vremii¹¹⁶, la cultura românilor din Transilvania în secolul al XIX-lea, la mentalul colectiv sau la organizarea fondurilor¹¹⁷, la reconstituirile de fapte și evenimente politice din acea perioadă¹¹⁸.

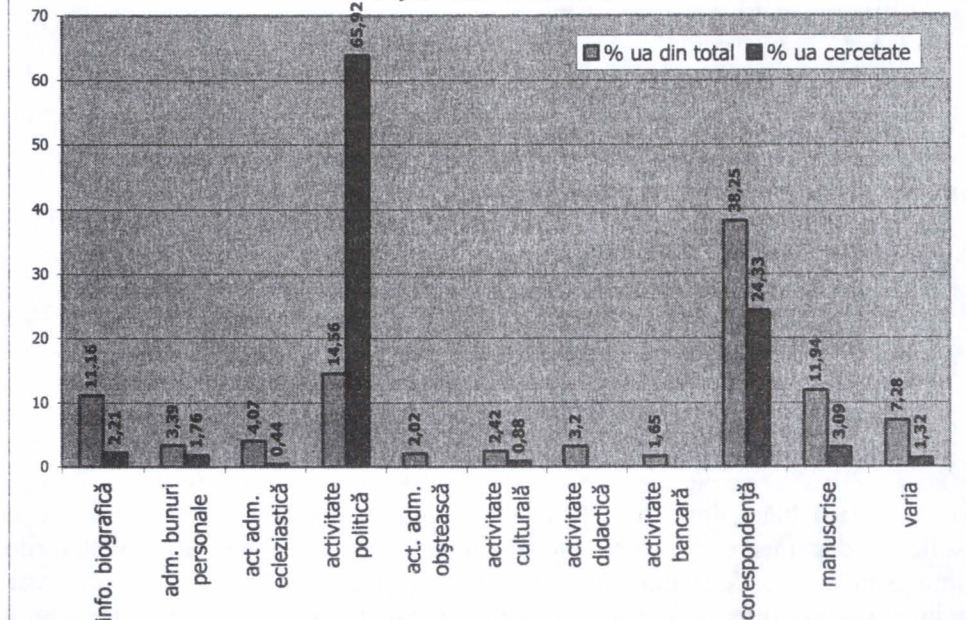
Nu același lucru este valabil, însă, în cazul fondului personal *Iacob Popa* (fost vicar al Făgărașului și preot de campanie în timpul Primului Război Mondial) unde documentele referitoare la perioada în care acesta a fost în Rusia (65,92%) sau corespondența pe care a purtat-o (24,33%) au fost cele mai căutate de cercetători (vezi graficul nr. 8).

¹¹⁶ Este vorba de cinci teme prin care este investigată activitatea episcopului Ioan Bob, cea a lui Augustin Bunea, a lui Petru Maior, a diverselor personalități clujene sau din Sălaj.

¹¹⁷ Putem aminti: Istoria filosofiei românești și a învățământului filosofic din Transilvania, Mișcarea culturală din Transilvania anterioară Revoluției de la 1848, Perspectiva rurală asupra Primului Război Mondial, Începuturile arhivei metropolitane, Valorificarea sistematică a documentelor din fondul *Blaj*.

¹¹⁸ Revoluția de la 1848, Bucovina și România întregită, Relațiile bisericii greco-catolice din Transilvania celei de a două jumătăți a secolului al XIX-lea cu Vaticanul.

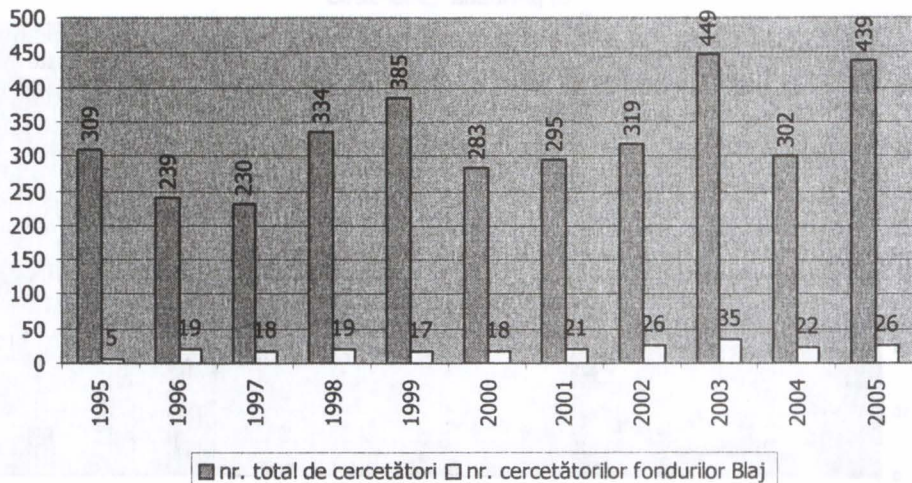
Graficul nr. 8. Reprezentarea procentuală a numărului u.a. solicitate la sală din fondul personal *Iacob Popa* în perioada 1995-2005

Prin urmare, așa cum se poate vedea, hotărâtoare în selectarea documentelor solicitate la sala de studiu sunt atât conținutul fondurilor, cât și temele abordate de cercetători.

În altă ordine de idei, revenind la analiza cantitativă a solicitărilor fondurilor Blajului la sala de studiu, trebuie menționat că, în general, numărul cercetătorilor care au cerut astfel de documente a fost relativ constant în perioada 1996-2001 după care, în perioada următoare, 2002-2005, s-a înregistrat o creștere și o diferențiere a numărului lor de la an la an (vezi graficul nr. 9).

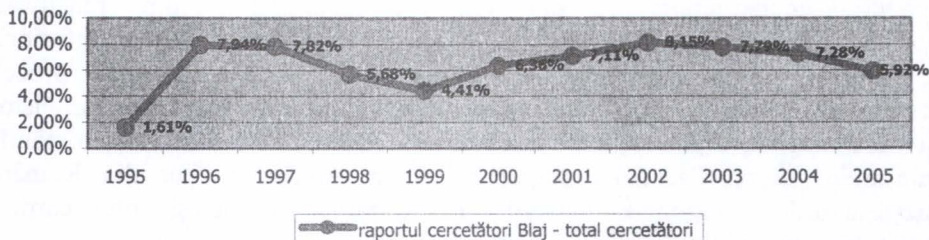
Graficul nr. 9. Raportul numeric dintre nr. cercetătorilor care au solicitat documente din fondurile Blajului și nr. total al cercetătorilor înregistrați în perioada 1995-2005

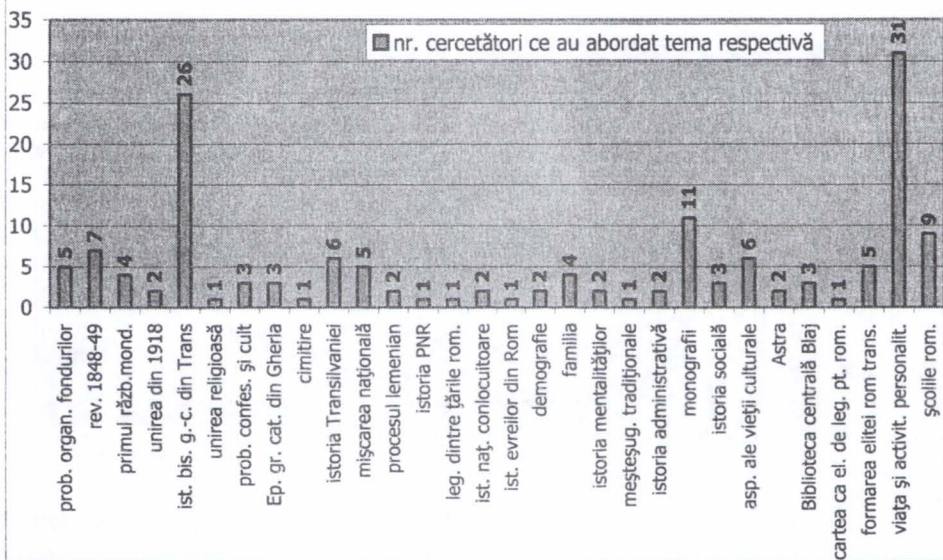
Dacă luăm, însă, în calcul raportul dintre numărul cercetătorilor ce au solicitat documente din fondurile Blajului și numărul total al cercetătorilor înregistrați la sala de studiu în intervalul de timp 1995-2005 se observă o fluctuare a liniei grafice, diferită de cea a reprezentării evoluției numerice a cercetătorilor în aceeași perioadă. În analiza procentuală a acestui raport, linia grafică are două creșteri, în 1996-1997 și în 2002, după care scade la 4,41% (valoare ce reprezintă doar 56,79% din nivelul înregistrat în 1997) în 1999 și la 5,92% în 2005, valoarea cea mai mică fiind înregistrată în 1995 (1,61%) (vezi graficul nr. 10)¹¹⁹.

¹¹⁹ Dar, așa cum se vede în graficul nr. 10, în anul următor avem o creștere de 380% a numărului celor ce au cercetat fondurile Blajului.

Graficul nr. 10. Reprezentarea procentuală a raportului dintre nr. cercetătorilor care au cercetat fondurile blăjene și nr. total al cercetătorilor înregistrați în perioada 1995-2005

Graficul 11. Reprezentarea grafică a frecvenței abordărilor tematice la cercetătorii ce au consultat fondurile Blajului

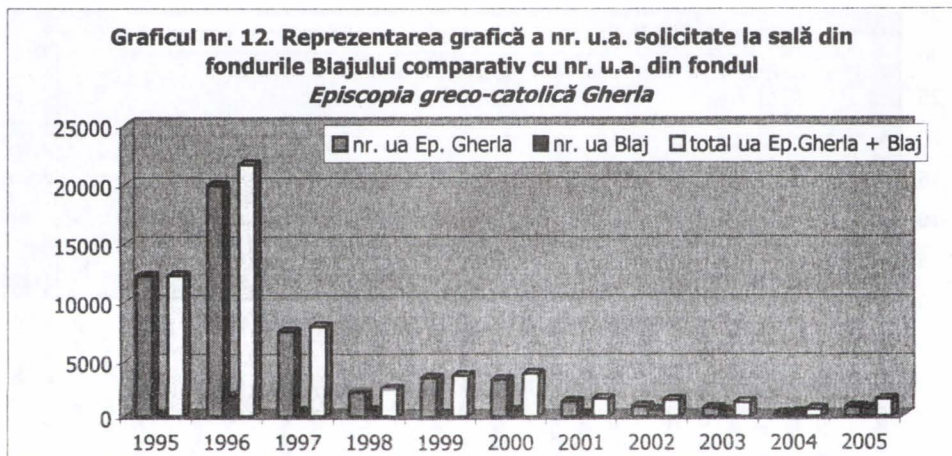

Tematic vorbind, subiectele abordate de cercetători pot fi împărțite pe trei nivele (vezi graficul nr. 11). În primul rând, se observă detașat, la mai mult de trei sferturi dintre cercetători (78,02%), preferința lor pentru reconstituirea vieții și activității personalităților blăjene și pentru istoria bisericii greco-catolice din Transilvania.

La al doilea nivel sunt temele ce vizează monografiile, istoria școlilor românești, aspecte ale vieții culturale și formarea elitelor intelectuale la românii din Transilvania, problema ordonării și inventarierii fondurilor, subiecte ce reprezintă 35,52% din totalul abordărilor tematice.

În sfârșit, urmează temele propuse de una, două sau trei persoane (26,98%) ce se referă la Primul Război Mondial, familia din Transilvania, constituirea, evoluția și rolul Bibliotecii Centrale de la Blaj, probleme profesionale și culturale, evoluția Episcopiei greco-catolice de Gherla, istoria socială, procesul lemenian, istoria naționalităților conlocuitoare, istoria mentalităților, istoria administrației în Transilvania, Unirea din 1918, rolul Astei în viața românilor, cimitirele, istoria Partidului Național Român, istoria evreilor din România, meșteșugurile tradiționale, legăturile dintre țările române și rolul cărții în menținerea acestor legături.

Dacă facem comparație cu fondul *Episcopia greco-catolică Gherla*, unul din cele mai solicitate fonduri românești la sala de studiu, se observă decalajul foarte mare între acesta și fondurile Blajului în ceea ce privește numărul unităților arhivistice solicitate, mai ales în perioada 1995-1997 (vezi graficul nr. 12)¹²⁰.

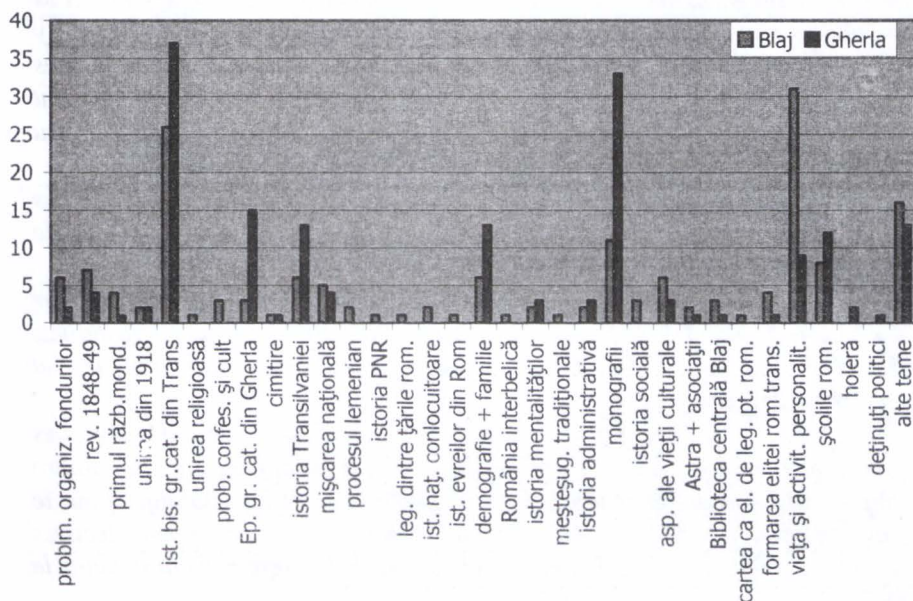

În al doilea rând, se observă diferențe și în subiectele abordate de cercetători. Pe de o parte, sunt cei ce consultă documente din fondul *Episcopia Gherla* și care sunt interesați mai ales de monografii, de istoria ecleziastică a localităților sau a Episcopiei, de istoria politică sau evenimentială a Transilvaniei

¹²⁰ Acest decalaj se reduce în anii 1998, 1999 și 2000, ajungând chiar, în 2004, ca numărul documentelor cercetate din fondurile Blajului să fie mai mare cu 34,44% decât al celor cerute din fondul *Episcopia Gherla*.

(secolul al XIX-lea), de istoria demografică sau de subiecte speciale (deținuți politici de după 1948 sau holera de la sfârșitul secolului al XIX-lea), iar, pe de altă parte, sunt cercetători care au consultat cu preferință fondurile Blajului, mai ales pentru ilustrarea vieții personalităților blăjene sau pentru documentarea asupra unor subiecte mai restrânse ca interes legate de procesul lemenian, istoria Partidului Național Român, legăturile dintre țările române, istoria naționalităților conlocuitoare, unirea religioasă, problemele confesionale sau culturale și, nu în ultimul rând, aspecte ale vieții sociale a românilor în secolele XVIII-XIX sau istoria evenimentială (vezi graficul nr. 13).

Graficul nr. 13. Reprezentarea grafică a subiectelor abordate și a nr. cercetătorilor interesați de acestea în perioada 1995-2005

Este evidentă, prin urmare, importanța acestor fonduri pentru istoria Transilvaniei, precum este vizibilă și recunoașterea rolului personalităților blăjene în gestionarea vieții politice, naționale sau culturale a românilor din Ardeal sau rolul școlilor blăjene în formarea elitei intelectuale românești în secolele XVIII și XIX.

Din perspectiva tematicii abordate de cei ce frecventează sala de studiu a Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale se observă, alături de cercetările tradiționale referitoare la istoria socială sau legăturile dintre cele trei țări române, prezența noilor direcții venite dinspre istoria mentalităților.

Singurul „neajuns” ce li se poate „reproșa” cercetătorilor care solicită fondurile Blajului este interesul lor prea mic față de analiza fenomenelor economic sau bancar, implicit față de rolul economicului în susținerea programului național al românilor din Transilvania¹²¹ sau în recunoașterea statutului social¹²².

Résumé

Symbole de la spiritualité roumaine en Transylvanie, la ville de Blaj représente un véritable noyau culturel de la nation roumaine (qui manquait de droits politiques): chef-lieu de l'Église métropolitaine orthodoxe de Transylvanie, ensuite siège de l'Évêché gréco-catholique. La bibliothèque des moines basilicains, qui fonctionnait auprès du monastère Sfânta Treime, et la bibliothèque de l'école théologique étaient les plus connus à Blaj, mais il y avait encore cinq autres bibliothèques, un musée d'histoire naturelle, des sociétés et des fondations culturelles et religieuses. L'activité du courant culturel de l'Ecole Transylvaine (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior) est un témoignage pour la richesse de l'activité spirituelle à Blaj.

Le trésor archivistique de Blaj est conservé aujourd'hui par les Archives Départementales de Cluj et par la filiale Cluj de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine.

Les fonds archivistiques de Blaj ont une très grande importance pour l'histoire de la Transylvanie: les fonds des institutions ecclésiastiques, scolaires, les fonds des personnalités (évêques, militants politiques et culturels), les fonds des bibliothèques.

En ce qui concerne les archives, les chancelleries des évêques fonctionnaient comme de véritables chancelleries politiques, car un nombre important d'évêques étaient fortement impliqués dans la lutte politique pour le respect des droits de la nation roumaine, signataires des pétitions collectives comme Supplex Libellus Valachorum et le Memorandum, mais aussi dans le

¹²¹ A se vedea, în acest sens, Sabin Cioranu, *op.cit.*, 54 p.

¹²² Episcopul Ioan Bob a știut să se impună în fața elitelor transilvănene și datorită sumelor împrumutate nobililor ardeleni prin fundația bobiană. Printre cei ce au împrumutat figurează: baron Banffy Ferenc, Banffy Alexius, Banffy Jozsef, contele Banffy Gyorgy, Baranyi Iosif, conții Bethlen Laszlo, Bethlen Rozalia, Bethlen Emeric, Bethlen Francisc, Bethlen Imre, Gyulai Kata – văduva contelui Bethlen Adam, baron Bornemisza Leopold, baron Josika Nicolaus, baron Kemeny Farkas, contele Teleki Ludovic, contele Wass Emeric, Haller Istvan, baronesa Huszar Barbara, Wesselenyi W. etc. În fapt, prin fundația bobiană au rulat, între 1794-1825, potrivit chitanțelor existente în *Colecția de documente Blaj*, mai mult de 895 000 R.fl.

soutien des écoles (à Blaj fonctionnaient au XVIIIème et au XIXème siècle l'école communautaire, l'école latine, l'école théologique, une école pédagogique, une école de filles, une école pour les manufacturiers et marchands et bien d'autres) et des imprimeries en langue roumaine. On peut citer les évêques Ioan Inochetie Micu Klein, Ioan Bob, Ioan Vancea, Petru Pavel Aron, Al. Șterca Șuluțiu.

Les fonds personnels offrent des informations sur l'activité de G. Barișiu, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Simion Bărnațiu, Ioan Rațiu, Al. Șterca Șuluțiu, mais également importants sont les fonds du Parti National Roumain et les documents sur les événements de l'année 1918, quand les Roumains de Transylvanie on rejoint la Grande Roumanie.

Monumente de for public dedicate cinstirii lui B. P. Hasdeu

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Anul 2007 este un nou prilej de a readuce în atenție pe unul din iluștri înaintași, care prin ceea ce a întreprins a intrat în conștiința generațiilor care s-au

succedat, cele moștenite fiindu-ne călăuzitoare. Centenarul morții lui B. P. Hasdeu impune cunoașterea a ceea ce a înfăptuit ca om și fapta să-i fie cinstită și prin realizări ce devin o componentă a patrimoniului național sculptural. A-i cunoaște și duce pe mai departe preocupările este cu atât mai stringent necesar astăzi când procesul complex de metamorfoză a modului de viață cunoaște o rapidă transformare, fiecare fiind pe această cale și părtaș la primenirea vocabularului, multe din cele vechi ca obiecte, obiceiuri pierzându-și funcționalitatea, dispar din graiul actual.

Dacă nu reținem acum multitudinea sensurilor, mâine nu vom putea da un răspuns corect și definitiv.

Un secol de la despărțirea de magul Bogdan Petriceicu Hasdeu¹, persoană de o complexitate intelectuală, deosebită comportamental, de o tenacitate proverbială întru a cerceta obârșiile unui cuvânt, adeseori incomod

¹ Bogdan Petriceicu HASDEU (26 februarie 1838, Cristineștii Hotinului, azi în Ucraina – 25 august 1907, Câmpina, jud. Prahova, înmormântat în cimitirul Bellu), studii la Camenița, Chișinău, Harkov, în 1856 venit la Iași, activitate militară, juridică la Cahul, bibliotecar, profesor universitar, publicist, filolog, lingvist, lexicograf, folclorist, scriitor, om politic, ales membru al Academiei Române la 13/25 septembrie 1877 și al Academiei din Sankt Petersburg, Sofia, Belgrad, New-York, a numeroase instituții prestigioase de cercetări din lume. De la 17 mai 1876 și până la 1 aprilie 1900 a fost director general al Arhivelor Statului; G. Bezviconi, *Necropola Capitalei, București*, 1972, p. 152.

pentru interlocutorii² care îndrăzneau „a da cu gura” fără o prealabilă documentare care să le confere competență pentru a enunța acuzații incriminatorii. Având o temeinică și vastă cultură, a căutat permanent ca, prin informare, cercetare, să găsească răspunsuri la multiplele probleme ridicate de varii discipline științifice, predilect cele de natură filologică, dar și istorică. Putem considera cuvintele sale „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există o singură Românie; există un singur corp și un singur suflet, în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul a fi crezul vieții”³ ca un crez pe care l-a slujit cu o exemplară preocupare. Acest crez este astăzi de mare actualitate pentru a apăra și desăvârși moștenirea înaintașilor și a înlătura acele acte prin care se încearcă să ne dezbină prin false istorii.

A fost omul care a investit în suprema speranță că fiica-i Iulia⁴ va fi cea care, prin pregătire, preocupări îi va fi virtuală moștenitoare. Relevante îi sunt cuvintele prin care transmitea⁵, la zi aniversară, la 28 octombrie 1883, urarea formulată cu prilejul zilei de naștere a Iuliei Hasdeu la împlinirea vârstei de

² L.P. / B.P. Hasdeu profesor la Iași, două conferințe, în: „Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața, 1936”, București, p. 215-219. A fost numit în 1859 profesor la Școala Normală de la Trei Ierarhi și la Școala Reală, iar în 1862 înființând „un institut privat de educațiune”, între timp fiind și custode al Bibliotecii Naționale din Iași (azi B.C.U. „M. Eminescu”) căreia B. P. Hasdeu i-a dăruit o bibliotecă de 4.000 volume. Rezoluțiile lui Titu Maiorescu. Studiul lui B. P. Hasdeu din revista „Foița de istorie și literatură” din aprilie 1860 intitulat *Perit-au Dacii?* În care a combătut teoriile greșite, arătând că poporul român se trage din contopirea dacilor cu romanii. Articolul a provocat un protest vehement în presa timpului din partea celor care erau partizanii acceptării că numai elementul romanic a contribuit la plămădirea neamului nostru. Printre protestatari se afla și V.A. Urechia, care și-a publicat punctul de vedere în „Ateneul Român”. Și Mihail Kogălniceanu în „Steaua Dunării” a reacționat împotriva celor susținute de B. P. Hasdeu.

Al doilea conflict a fost provocat de publicarea nuvelei *Duduca Mămuca*, fapt ce a dus, în 1863, la destituirea lui B. P. Hasdeu din învățământ și din funcția de bibliotecar la Iași. Autorul a ajuns la Curtea Criminală unde completul judecătorilor l-a declarat nevinovat.

³ „Românul”, București, 6 august 1867.

⁴ Iulia HASDEU (2/14 noiembrie 1869, București, Popa Rusu – 17 septembrie 1888, București, cimitirul Bellu). Studii primare și gimnaziale la București și cele secundare la Paris, unde, în continuare, s-a înscris pentru licența în filozofie la Facultatea de Litere, însă o boală galopantă i-a răpus viața. Manuscrisele ca texte și desene sunt relevante pentru preocupările, cunoștințele, pasiunile, cugetările și talentul poetic.

Dim. R. Rosetti, *Dicționarul Contimporanilor 1800-1898*, ed. I-a, București, Editura litotipografiei „Populara”, 1897, p. 96, sunt citate scrierile tipărite prin preocuparea tatălui; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 152.

⁵ D.A.N.I.C., fond B. P. Hasdeu, Corespondență.

14 ani: „La mulți ani fericiți, totdeauna bucuria părinților și onoarea țării”. Intensitatea plăcerii polivalentelor preocupări de a ști a fost însă mistuitoare, frângându-i Iuliei viața la o vârstă la care bogata și variata semănătură nu i-a dat și rodul scontat. Pentru Hasdeu, anii ce au urmat după pierderea Iuliei n-au fost decât anii unei prelungite agonii, care pentru noi constituie încă o complexă ecuație cu multiple necunoscute. Prin cele elaborate⁶, prin cele înfăptuite, inițial la București și apoi la Câmpina, B. P. Hasdeu a devenit pentru contemporanii săi o persoană greu de definit. A fost contextul în care B. P. Hasdeu a considerat necesar a transmite către înțelegerea viitorimii toate cele dobândite. A elaborat un testament⁷ prin care lăsa ca legatar perpetuu Academia Română, căreia îi revenea și permanenta îngrijire a cavoului din cimitirul Bellu. Pentru a-i asigura

⁶ B. P. Hasdeu, *Sic cogito (Așa cuget eu)*, București, 1892. Cu reeditări și comentarii ulterioare. La Câmpina a realizat, în anii 1893-1896, după proiectul arhitectului Toma Dobrescu, castelul „Iulia Hasdeu”. Structura și funcționalitatea spațiilor interioare, mobilarea au generat numeroase comentarii. De reținut că în București arhitectul a valorificat planul construcției de la Câmpina, realizând câteva clădiri amplasate la intersecția Splaiului Independenței cu str. B. P. Hasdeu. Un lucru cert îl constituie lotul de fotografii rezultate din ședințele spiritiste, generator azi al unor cercetări, cu comentarii pro și contra. „Calendarul revistei Lumea ilustrată, 1895”, București, p. 49, foto B. P. Hasdeu; p. 49-50, note biografice.

⁷ D.A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 581/1896, f. 3. Copia din 4 martie 1896 a actului de donațiune: „Subscrisul B. P. Hasdeu, în memoria fiicei mele Iulia fac Academiei Române donațiunea de cincizeci mii lei (50.000) lei, pe care îi depun chiar acum în una sută obligațiuni rurale de Stat de câte 500 lei a 6 % cu cupoanele lor începând de la 1 maiu 1896 pentru a forma fondul «Iulia Hasdeu», venitul anual disponibil al acestei sume scoțându-se de către Academie după statute 15% adică 450 lei va fi de două mii două sute cinci zeci lei, din cari:

I) cinci sute cinzeci (550) lei anual vor fi meniți la întreținerea «Mausoleului Iulia Hasdeu» din cimitirul Șerban Vodă (Bellu), unde actualmente se plătesc pentru acest scop câte 15 lei lunar (180 lei anual) unui băiat îngrijitor și câte 48 lei pe trimestru (192 lei anual) pentru luminarea celor două candelă, plus reparațiuni mici eventuale.

II) pentru misiuni științifice, filologice, istorice cu a - 7 puncte fascicole științifice.

III) modul de acordarea premiului.

IV) ajutoare, burse studenți.

V) care se oferă ca ajutor lui B.P. Hasdeu și Iulia (soția).

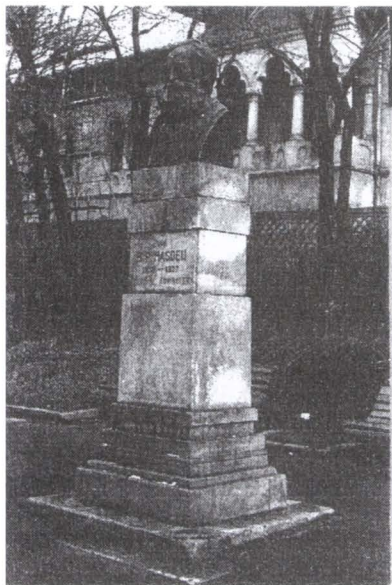
Depus la 2 martie 1896, B. P. Hasdeu, București, str. Mihai Vodă. Certificare la 4 martie 1896”; f. 14v. autenticat la Academia Română la 6 martie 1896.

D.A.N.I.C., fond *M.I.P.C.*, dosar 895/1896. „Calendarul pentru toți românii, 1897”, București, p. 110: la 1 aprilie 1896 Decret prin care Academia Română e autorizată să primească legatul Iulia Hasdeu în valoare de 50.000 lei, rentă dată de B.P. Hasdeu din venitul căruia să se ofere, după moartea sa și a soției Iulia, pentru întreținerea studenților în Universitate.

misiunea, dobânzile anuale ale fondului substanțial donat urmau a servi și la o cuviincioasă îngrijire. Din păcate, stupidele „prefaceri” au bulversat asemenea acte și, ca atare, în ultimele decenii acest unicat elaborat conform viziunii lui B. P. Hasdeu a fost agresat, neglijat, ajungând într-o stare jalnică. Unele intervenții „reparatorii” au fost, de fapt, temporare cosmetizări. Greu de înțeles de ce într-o epocă în care toți urmașii celor păgubiți de regimul oprimator se agită pentru a fi beneficiarii idealului „revoluției” concis la „*restitutio in integrum*”, o instituție precum Academia Română nu beneficiază de o reparație recuperare a fondurilor ce le fructifica la timpul respectiv inclusiv la C.E.C.

Posteritatea are misiunea de a discerne, realizând, în timp, o complexă analiză în care omul și faptele lui sunt atent supuse unei profunde judecăți. Nu cred că există disciplină umanistă în care B. P. Hasdeu, într-un mod sau altul, să nu fi întreprins o atentă incursiune în vasta lui operă, pentru a evidenția cât și, mai ales, cum respectiva disciplină i-a fost în atenție, care i-au fost contribuțiile la propășirea ei.

Într-un asemenea context, artiștii plastici au avut un stimulatîm îmbold întru a trata⁸ tema B. P. Hasdeu. Anticipând, o spunem cu regret că și în acest caz, ca în multe altele, atenția acestora s-a concentrat pe

omul de la vârsta sfârșitului vieții, ignorându-i evoluția fizionomiei. Pentru urmași, unele situații erau și sunt greu de înțeles. Am avut prilejul să cunosc reacții ale multora din cei care, citind despre familia Hasdeu, aflaseră despre fizionomia și comportamentul lui B. P. Hasdeu la anii maturității, când era asaltat de admiratoare care se aflau într-o efectivă competiție întru a-l atrage în

⁸ Victor Bilciurescu, *Anul plastic 1937*, în „Calendarul Universul, 1938”, București, p. 113-116, tratând creația pictorului Costin Petrescu, sunt menționate și portretele familiei Hasdeu.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Pro memoria: Costin Petrescu*, în: „Citadela”, Cerașu-Prahova, nr. 1 (24), 2004, p. 109-117 (trecere în revistă a documentelor care relevă viața și pluralitatea activităților artistului plastic); Virgiliu Z. Teodorescu, *În București, pe urmele unui creator de frumos – artistul plastic Costin Petrescu*, în „Revista Muzeelor”, București, nr. 1, 2005, p. 89-91 (evocare a artistului în cadrul Casei memoriale din București).

alcovurile lor. În 1964, la angajarea mea la Arhivele Statului, pentru a da Expoziției permanente acel impuls care să conducă la revitalizarea Muzeului Arhivelor Statului, am procedat la depistarea a tot ceea ce putea să fie componentă a patrimoniului evocator al trecutului respectivei instituții. Așa am ajuns la subsol, într-un spațiu adeseori inundat, unde, printre altele multe, am găsit un tablou ce avusese o impresionantă ramă ovală, îmbrăcată cu pânză liliachie. În partea de jos rama era putrezită, însă ceea ce era dincolo de sticla protectoare, din fericire, nu avusese de suferit. Așa am ajuns la un desen în cărbune ce-l reda pe B. P. Hasdeu la anii angajării⁹ la Arhivele Statului. Tabloul era semnat, însă, din păcate, cei cărora le-am solicitat o informație n-au avut decât răspunsuri contradictorii. Privind tabloul, am putut să înțeleg reacțiile contemporanelor lui B. P. Hasdeu și acțiunea categorică a „moțoaicei” Iulia¹⁰, soția care a plecat, considerând mai utilă prezența protectoare în preajma fiicei Iulia în ambianța studiilor din anii petrecuți la Paris. În spațiul verde limitrof localului Arhivelor

⁹ B. P. Hasdeu a fost numit director general al Arhivelor Statului la 17 mai 1876. Constatând stările existente, a considerat necesar a fi o prezență permanentă în incinta ruinatului Ansamblu Istoric Mihai Vodă care, după secularizarea averilor mănăstirești, găzduia patrimoniul arhivistic al țării, dar și alte câteva instituții cu caracter administrativ. •

D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S.*, dosar 565/1877, f. 2: 1877 februarie 1/13, București. B. P. Hasdeu, relevând situația existentă la Arhivele Statului în domeniul pazei, propune o serie de măsuri de întărire a securității edificiului și a tezaurului arhivistic. În acest sens anunța că a hotărât să se mute în localul instituției după ce se vor face reparațiile necesare la încăperile locuite de conservatorul arhivelor până în 1873.

„Românul”, București, 23 octombrie 1877, p. 950, informația că B. P. Hasdeu a pregătit în locuința sa de la Arhivele Statului o cameră pentru a primi și a îngriji doi răniți aduși de pe front.

D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S.*, dosar 676/1888, f. 88, 88v.: 1888 august 31/septembrie 12. Intervenția lui B. P. Hasdeu pe lângă M.I.P.C. în care, arătând strădaniile predecesorilor de a ridica un local al Arhivelor Statului, propunea ca din comisia pentru alegerea terenului și a aprecierii planului de construcție să facă parte Mihail Kogălniceanu, arhitectul Ion Mincu, Grigore Tocilescu, Constantin Esarcu și B. P. Hasdeu.

¹⁰ Iulia HASDEU (la naștere Faliciu) (1848, Abrud, azi jud. Alba - 19 iunie/2 iulie 1902, Câmpina, cimitirul Bellu). „Moțoaica” l-a cunoscut pe Bogdan Petriceicu Hasdeu în 1863 și, la 10 iunie 1865, s-au căsătorit în biserica Sf. Ilie Gorgan din București, „locuind într-o jumătate de casuță din Popa Rusu”. Acolo, în 1869, au avut unicul copil, Iulia Hasdeu. La un moment dat, nemulțumită de unele abateri de la viața conjugală a soțului, a preluat supravegherea maternă a fiicei aflată la studii la Paris. G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 152; B. Petriceicu Hasdeu, *O nevastă româncă...*, București, Editura librăriei „Socec”, 1903, 63 p. Textul cuvântării prin care, după decesul soției, B.P. Hasdeu a elogiat virtuțile acesteia.

Statului, existau două busturi ridicate prin preocuparea foștilor elevi și admiratori ai celor doi magiștri, B. P. Hasdeu (foto p. 95) și D. Onciul, reprezentând fizionomiile iluștrilor înaintași la ceasul despărțirii. După decenii, un dialog cu realizatorul, sculptorul Mihai Onofrei, m-a ajutat să înțeleg de ce personalitatea lui Hasdeu, care i-a fost o preocupare creatoare în mai multe împrejurări, a redat-o la vârsta senectuții. Răspunsul a fost prompt și relevant. Iconografia avută la dispoziție, dar și opțiunea celor care-l cunoscuseră în ultimii ani ai vieții au fost determinante în a-l reda ca un efectiv patriarh.

Dacă o serie de fotografii¹¹, de desene, totuși puține, îl surprind în anii veacului al XIX-lea, pentru sculptori B. P. Hasdeu a devenit preocupare în veacul al XX-lea, fiind redat cu fizionomia de la finalul vieții.

Un singur artist plastic sculptor a putut să-l aibă de model în cursul vieții, realizând modelarea, într-una sau mai multe ședințe de pozat, care l-a condus la conturarea lucrării, definitivată¹² în 1902 și expusă în anii următori inclusiv în incinta¹³ Ateneului Român, în 1917. Ne referim la lucrarea lui Carol Storck¹⁴, care ulterior a intrat în patrimoniul Muzeului Simu¹⁵ din București. Pentru Dimitrie Paciurea¹⁶, tema B. P. Hasdeu a survenit din propriu imbold în anul decesului savantului, căutând să-l imortalizeze pentru posteritate ca o călăuzitoare personalitate. Peste ani, bustul a fost integrat în patrimoniul

¹¹ D.A.N.I.C., Fototeca: F. I 1001, 1002, 1005, 1055, 434; F. II 801, 802, 803, 804, 808, 816, 2398, 2399.

¹² George Oprescu, *Sculptura Statuară Românească*, București, Editura ESPLA, 1954, p. 52. Carol Storck, bust Bogdan Petriceicu Hasdeu, 1902.

¹³ Expo, septembrie 1917, Palatul Ateneului Român, Catalog, Carol Storck, poziția 138 bustul B. P. Hasdeu, bronz.

¹⁴ Carol STORCK (10 mai 1854, București – 1926, București, cimitirul Protestant). Fiul, elevul și colaboratorul lui Karl Storck. Absolvent premiat al Academiei de Artă din Florența, pe care a urmat-o în anii 1870-1875, în 1876 a plecat în S.U.A. la Philadelphia pentru specializare, timp de 4 ani, revenind în țară la 1880 pentru a se alătura tatălui său. A realizat sculptură predilect în marmură.

¹⁵ *Muzeul Simu, Catalog*, București, 1937, Carol Storck, poziția 389, Bustul Bogdan Petriceicu Hasdeu, bronz 0,50x0,67 m, semnat, 1905.

¹⁶ Dimitrie PACIUREA (1/2 noiembrie 1873, București–4 iulie 1932, București, cimitirul Bellu). Studii de artă la București și Paris, participant la expoziții din România și străinătate, ocupă un loc definit mai bine o dată cu trecerea timpului în ierarhia sculpturii românești ca precursor al moderniştilor, carieră didactică și artistică, Laureat al Premiului Național pentru sculptură în anul 1927; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 208; Ion Frunzetti, *Dimitrie Paciurea*, București, Editura Meridiane, 1989, 120 p. La p. 31-32 text, iar la p. 33 foto bustul B. P. Hasdeu, bronz, ajuns în patrimoniul Muzeului Național de Artă.

Teatrului Național¹⁷ din București, respectiv, al Muzeului Teatrului Național și al Muzeului Național de Artă.

După Primul Război Mondial, revista bihoreană „Cele trei Crișuri” a consemnat¹⁸ amplasarea la Oradea a creației lui Ioan C. Dimitriu-Bârlad¹⁹ evocându-l pe B. P. Hasdeu.

Erau anii când foștii elevi și admiratori, avându-i ca antemergători pe Constantin Moisil²⁰ și Alexandru Lapedatu²¹, au declanșat operațiunea de aducere

¹⁷ Grigore Ionescu, *București, ghid*, București, 1938, p. 30-31: la Teatrul Național, în vestibul, la parter, în stânga bustul B. P. Hasdeu, bronz, D. Paciurea.

¹⁸ „Cele trei Crișuri”, Oradea, anul III, nr. 12, iulie-august 1922, p. 1, cap Bogdan P. Hasdeu, I. C. Dimitriu-Bârlad, foto.

¹⁹ Ioan C. DIMITRIU-Bârlad (la naștere Demetriu) (17 mai 1890, Bârlad–23 septembrie 1964, București). Studii de artă plastică la București, specializare la Paris, carieră didactică și artistică. Participant la Războiul de întregire a neamului, a cunoscut suferințele apărătorilor gliei strămoșești, a modelat chipuri și ipostaze umane. În perioada interbelică a obținut numeroase comenzi pentru executarea de monumente ale cinstirii eroilor. Permanent expozant, a fost în atenția criticilor, dar și a comanditarilor, raporturile cu aceștia fiind caracterizate de probitate profesională. Numeroase localități au în forul public lucrări modelate de Ioan C. Dimitriu-Bârlad; Virgiliu Z. Teodorescu, *Înfrății referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor” seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, nr. 1, 1987, p. 52-62.

²⁰ Constantin MOISIL (8 decembrie 1876, Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud–20 octombrie 1958, București, cimitirul Bellu), studii la Năsăud, București, doctor în istorie la Cluj, numismat, arhivist, istoric, animator cultural, carieră didactică universitară, creator al Cabinetului Numismatic din cadrul Bibliotecii Academiei Române, editor, activitate numismatică la Cabinetul Academiei Române, director general al Arhivelor Statului (1 noiembrie 1923–30 septembrie 1938), unde a finalizat obiectivele declanșate de predecesorul Dimitre Onciul: Școala Superioară de Arhivistică, „Revista Arhivelor” și Muzeul Arhivelor Statului, în incinta căruia, până în anul 1935, s-au desfășurat și lucrările Societății Numismatice Române și cele ale „Prietenilor istoriei Bucureștilor”, ales membru corespondent, la 7 iunie 1919, și titular onorific al Academiei Române, la 12 august 1948, președinte al Societății Numismatice Române (1933-1958), publicist. Constantin Moisil a desfășurat o intensă activitate, inclusiv ca publicist, folosind o serie de pseudonime cu care a susținut rubrica publicațiilor de specialitate, precum și presa cotidiană; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 192; Virgil Z. Teodorescu, *Constantin Moisil și Muzeul Arhivelor*, în „Revista Arhivelor”, București, anul LIV, vol. XXXIX, nr. 1, 1977, p. 87-89.

²¹ Alexandru LAPEDATU (2/14 septembrie 1876, Cernatu-Săcele, azi jud. Brașov–30 august 1950, penitenciarul Sighet, jud. Maramureș). Studii la Cernatu, Brașov, Iași, la București urmează un timp Facultatea de Medicină, trece la Filozofie și Litere, luând licența în Istorie și Geografie. Carieră didactică universitară, activitate la Biblioteca Academiei Române, secția Manuscrise, secretar la Comisiunea Monumentelor Istorice, membru în Comisia Istorică a României, cercetător al evului mediu românesc, istoric

în forul public a două busturi menite a-i evoca pe foștii conducători ai Arhivelor Statului, B. P. Hasdeu și Dimitre Onciul²². Atât personalul instituției amintite, cât și cel din Biblioteca Academiei Române au acționat²³ pentru strângerea

medievist, carieră didactică universitară. În timpul războiului este mobilizat și repartizat la Serviciul de Control al știrilor – cenzura telegrafică, iar în timpul refugiului la Iași, primește misiunea de a asigura transportul tezaurului României la Moscova. În ianuarie 1918, la Odesa, este ales vicepreședinte în Comitetul Național al românilor refugiați din Austro-Ungaria. Face parte din delegația României la Conferința Păcii de la Paris ca expert în probleme etnografice și geografice; contribuții la organizarea instituțiilor de învățământ și de cultură de la Cluj, fondator și director al Institutului de Istorie Națională din Cluj, a asigurat interimatul la conducerea Arhivelor Statului (20 martie–31 octombrie 1923). Om politic susținător al acțiunilor pentru promovarea unității naționale, membru P.N.L., deputat, senator, ministru, Frontul Renașterii Naționale, animator cultural, publicist, a fost ales membru corespondent, la 26 mai/8 iunie 1910, și titular, la 10/23 octombrie 1918, al Academiei Române. La 2 iunie 1923 a rostit discursul de recepție *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*. Reconfirmat la 22 ianuarie 1990. A fost arestat la 5/6 mai 1950 și întemnițat la Sighet. Ioan Oprea, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, București, Editura Științifică, 1996, 364 p.+ planșe foto.

²² Dimitre D. ONCIUL (26 octombrie/7 noiembrie 1856, Straja, jud. Suceava–20 martie 1923, București, înmormântat la Cernăuți, azi Ucraina). Studii secundare și universitare de Istorie și Geografie la Cernăuți, 1876-1879, și specializare la Viena, 1879-1881, doctor în istorie, activitate didactică, din 1895, profesor la Universitatea din București, publicist, membru și președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, președinte al Comisiei consultative heraldice, a fost ales membru corespondent la 1/13 aprilie 1889 și titular la 11/24 aprilie 1895, rostindu-și discursul de recepție la 22 martie 1906 tratând: *Epocile istoriei române și împărțirea ei*. A fost președinte al Academiei Române în perioada anilor 1920-1923, director general al Arhivelor Statului de la 1 aprilie 1900 și până la încetarea din viață. Virgiliu Z. Teodorescu, *Dimitre Onciul, protector al izvoarelor trecutului poporului român*, în „Revista Arhivelor”, anul LXXI, vol. LVI, nr. 2, 1994, p. 199-205.

²³ *Expo Tinerimea Artistică, 4-30 martie 1926*, Catalog, Mihai Onofrei, poziția 143 bustul B. P. Hasdeu. Ion Munteanu, în „Almanahul Flacăra '76”, București, p. 47: la 11 noiembrie 1927 pe str. Uranus a avut loc dezvelirea busturilor B. P. Hasdeu și D. Onciul, bronz, Mihai Onofrei.

D.A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 100/1929, f. 48, 48v.: la 11 iunie 1919, Academia Română, prin președintele Emil Racoviță și secretarul Ion Bianu, intervenea pentru obținerea fondurilor necesare reparațiilor necesare la cavoul care adăpostea mormintele familiei B. P. Hasdeu. Arătând că, de fapt, Primăria, Statul nu asigură îngrijirea considerau că Academia își poate lua obligația să supravegheze în viitor acest cavou. Rezoluția: „Se aprobă”; f. 57: Deviz al lucrărilor necesare estimate la valoarea de 91.555 lei. N.B. Este evident că atunci când s-au făcut aceste demersuri nu s-a recurs la textul donației, situație perpetuată și astăzi!

fondurilor necesare, operă la care s-a alăturat și Ministerul Instrucțiunii și multe persoane de bine. Depășindu-se problema financiară, s-a recurs la serviciile sculptorului Mihai Onofrei²⁴ care a modelat cele două busturi. După vizionările din partea Comitetului de inițiativă, au fost încredințate spre turnare în bronz. S-a decis ca amplasarea să fie realizată în mica grădină limitrofă laturii de apus a Ansamblului Istoric Mihai Vodă. A fost momentul când, prin finalizarea lucrărilor de urbanizare a Bulevardului Principele Mircea²⁵, Primăria Capitalei a procedat la o efectivă metamorfoză a terenului, realizând alei pavate, dotări cu bănci și amenajare peisagistică, inclusiv încadrarea pedestalelor²⁶ celor două busturi. S-a hotărât ca solemnitatea dezvelirii²⁷ să aibă loc la 6 noiembrie 1927.

²⁴ Mihai ONOFREI (4/16 iulie 1896, Boțești, jud. Fălciu, azi Vaslui–7 noiembrie 1980, București, cimitirul Sf. Vineri). Părinți Maria, născută Jecu, casnică, și Pavel, învățător, Mihai fiind al optulea născut, mezinul familiei. Studii de artă plastică la Iași, Roma, Neapole, Paris, participant cu lucrări la expoziții din țară și străinătate, multe lucrări fiindu-i integrate în patrimoniul unor prestigioase instituții muzeale sau colecții particulare. În forul public are o serie de monumente, inclusiv cele care cinstesc memoria eroilor neamului românesc. Mihai Onofrei a contribuit și la realizarea artistică a fațadei Arcului de Triumf. Carieră didactică universitară. Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Editura Meridiane, 1976, p. 370; Virgiliu Z. Teodorescu, *Sculptorul Mihai Onofrei – mărturii monografice*, Iași, Editura Junimea, 177 p. text + iconografie. Au sistematizat arhiva „în vrac”, primită temporar de la Dan Cantemir Onofrei, constituind 9 dosare: 1) 1882-1900; 2) 1901-1910; 3) 1911-1920; 4) 1921-1930; 5) 1931-1940; 6) 1941-1950; 7) 1911-1960; 8) 1961-1970; 9) 1971-1980. Arhiva a fost restituită fiului sculptorului după ce s-au făcut demersuri în vederea preluării de către Arhivele Naționale.

²⁵ Denumire temporară a unui tronson al vechii artere de circulație str. Uranus, care asigura traficul între podul Izvor, ansamblul fostei mănăstiri Sf. Nicolae (Mihai Vodă), Noua Curte Domnească de la ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, devenită Curtea Arsă, după 1830 vatră a construcțiilor găzduind o serie de așezăminte militare (cazărmi, câmpuri de instrucție, Arsenalul Armatei), asigurând legătura cu drumul Alexandriei. După Primul Război Mondial, prin declanșarea lucrărilor de sistematizare a segmentului între podul Izvor și str. Mihai Vodă a fost definit Bd. Principele Mircea, redevenind ulterior strada Uranus, ca după declanșarea lucrărilor la Casa Republicii, azi Palatul Parlamentului României, strada să dispară aproape totalmente. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, *ghid oficial cu 20 hărți pentru orientare*, București, 1933, planșa 9, careul 7 E., p. 228.

²⁶ Pedestalele au fost realizate din blocuri de piatră extrasă din cariera de la Albești, Câmpulung Muscel. Pe fața principală erau consemnate, cu litere și cifre reliefate, prenumele și numele, anii vieții și formula „Elevii recunoscători”.

²⁷ *Dezvelirea busturilor B. P. Hasdeu și D. Onciul*, în „Viitorul”, București, 10 noiembrie 1927, informația referitoare la dezvelirea, la 1 noiembrie 1927, a celor două busturi realizate de M. Onofrei, turnate în bronz, amplasate în „parcul” de la Arhivele

În dimineața zilei de duminică, o numeroasă asistență a participat la Te-Deumul de sfințire și dezvelire ale respectivelor busturi, prilej și de audiere a unor înălțătoare cuvinte evocatoare, dominate de emoția prin care foștii elevi și admiratori își onorau²⁸ maeștrii care le-au călăuzit formarea lor ca și continuatori ai muncii de cercetare. Au dăinuit decenii bune, până la precipitata demolare într-o creșterea spațiilor limitrofe a ceea ce urma să devină Casa Republicii. Atunci, după evacuarea patrimoniului Arhivelor Statului, în zilele viscolului de început de an 1985, factorii abilitați ca virtuali protectori ai patrimoniului cultural al Capitalei au tergiversat salvarea, atât a busturilor, cât și a pedestalelor. Atunci când, după luni de zile, personalul Muzeului Municipiului București a fost trimis de factorii responsabili ai Primăriei Capitalei nu s-a mai putut recupera decât bustul lui Dimitre Onciul. Cel al lui B. P. Hasdeu dispăruse luând drumul topitoriilor, bronzul fiind la mare preț pentru făuritorii de palate cu multe zorzoane. A trebuit să treacă ani și să fie făcute interminabile demersuri²⁹ pentru a obținute aprobările ca bustul lui Dimitre Onciul să fie așezat la locul cuvenit, în curtea Arhivelor Naționale (solemnitatea redezvelirii bustului a avut loc în ziua de 19 octombrie 1994).

Centenarul nașterii lui B. P. Hasdeu, eveniment al celui de al patrulea deceniu al secolului al XX-lea, a devenit cu mult timp înainte preocupare, existând interes manifestat la cel mai înalt nivel, problema fiind și în atenția parlamentarilor români care solicitau³⁰ în plen să fie informați despre existența unui program comemorativ și, respectiv, componentele sale.

Statului. Președinte al Comitetului de inițiativă, Alexandru Lapedatu. Suma strânsă: 200.000 lei. Au luat cuvântul: N. Iorga, I. Nistor, I. Bianu, N. Minovici, C. Moșil, Eusebie Vicol. Vezi: „Revista Arhivelor”, II, nr. 4-5/1927-1929, p. 262.

²⁸ Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese articole – cuvântări – amintiri*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 36. Alexandru Lapedatu împreună cu Constantin Moșil au lansat liste de subscripție pentru realizarea busturilor B. P. Hasdeu și Dimitre Onciul; p. 37; Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 122: în 1926 Alexandru Lapedatu împreună cu Constantin Moșil au finalizat lucrările pentru aducerea în parcul Arhivelor Statului a busturilor B. P. Hasdeu și D. Onciul, realizări ale lui M. Onofrei.

²⁹ A fost un act necesar, reparatoriu, însă greu de înțeles de ce n-au acționat tocmai cei ce își asumaseră, la timpul respectiv, responsabilitatea unei perpetue bune îngrijiri a acestora. Acum au fost necesare stupide intervenții la multe uși. Mai mult, s-a impus chiar și plățirea multiplelor taxe impuse pentru a obține avizele, acestea fiind achitate tocmai la cei care ar fi trebuit, ca instituție ce-și asumase la timpul respectiv protecția patrimoniului Capitalei, să întreprindă readucerea în forul public a unui asemenea simbol de cinstire.

³⁰ D.A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 2/1932, f. 259-260. La 1 septembrie 1932 era lansată întrebarea deputatului Ioan Pelivan, adresată în ședința Adunării Deputaților, solicitând enunțarea măsurilor care s-au luat sau vor fi luate pentru comemorarea lui B. P.

Un important eveniment s-a petrecut în deceniul respectiv la Chișinău, unde sărbătorirea a cinci veacuri de existență a orașului și a 100 de ani de la nașterea lui B.P. Hasdeu a antrenat o serie de factori, atât cu responsabilități politice, cât și artistice. Facem referință predilectă la omul politic Pantelimon Halippa³¹ și la sculptorul Alexandru Plămădeală³². Atunci a fost dezvelit în mod

Hasdeu la centenarul nașterii sale. El prezintă starea jalnică a Castelului de la Cămpina, propunând ca acestuia să-i fie hărăzită transformarea în muzeu.

Era o firească reacție întrucât, în anii anteriori, fuseseră înregistrate situații paradoxale exprimând dezinteresul, agresivitatea, neglijența cu urmări distructive atât la Cămpina, cât și la București, în cimitirul Bellu. „Almanahul Societății Scriitorilor Români, 1913”, București, anul II, p. 63 foto: B. P. Hasdeu pe patul de moarte; p. 167 foto B.P. Hasdeu; p. 179, referire la starea Castelului de la Cămpina, semnalând prezența în interior a porcilor.

³¹ Pantelimon/Pan N. HALIPPA (1 august 1883, Cubolta, jud. Bălți, azi Republica Moldova – 30 aprilie 1979, București). Studii la Cubolta, școala spirituală la Edineț, jud. Hotin, Seminarul teologic din Chișinău, Facultatea de Științe Naturale a Universității din Dorpat, Estonia. Militant, din studenție, pentru drepturile românilor basarabeni, este exmatriculat, măsura obligându-l să revină la Chișinău unde contribuie la apariția publicației „Basarabia”. A fost arestat și deținut la Moscova. Încheie studiile, luând licența în Litere la Iași. Revine la Chișinău, inițiază și conduce revista „Cuvânt moldovenesc”, transformată ulterior în ziar. Militant pentru realizarea unirii cu România, secretar general al Partidului Național Moldovenesc, aprilie 1917, vicepreședinte, președinte al Sfatului Țării, președinte al Partidului Țărănesc din Basarabia, deputat, ministru, Partidul Țărănesc, P.N.Ț., deputat, senator. După cel de al Doilea Război Mondial a fost arestat în mai multe rânduri, în 5/6 mai 1950, arestat și deținut la Sighet până în 1952, când a fost predat U.R.S.S.; judecat de un tribunal ucrainean, a fost condamnat la 25 ani de muncă silnică în Siberia. În anii detențiilor a elaborat și transmis numeroase memorii către toți factorii responsabili ai politicii internaționale. A fost predat guvernului român, 1955, închis la Gherla până în 1957. Pe parcursul anilor de activitate a realizat o bogată arhivă pe care, în mare măsură, a salvat-o de la confiscare cu ocazia numeroaselor percheziții. Memorialist, poet, publicist. A fost ales membru corespondent al Academiei Române la 15 octombrie 1918, înlăturat la 1948, reconfirmat la 2 februarie 1990. Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române – repere cronologice*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 198, 294; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți. 1916-1938*, București, Editura Silex, 1996, p. 181-182; Pantelimon Halippa, *Anatolie Moraru, Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura Hyperion.

D.A.N.I.C., fond *Pantelimon Halippa*, dosar 770/F.D., f. 1-2v: *Ion Brătianu – scurtă biografie*; f. 3-3v: *Emigrațiunea 1849-1857*; f. 4-6: *Ion C. Brătianu*.

D.A.N.I.C., fond *Pantelimon Halippa*, dosar 521/1936-1987: în localitatea Cubolta, jud. Bălți, Căminul Cultural a fost denumit „Pantelimon Halippa”, iar casa natală a fost declarată muzeu; dosar 1034/1930-1969: Scrisoare, nedatată, de mulțumire adresată de Societatea de Belle Arte din Basarabia pentru donația făcută de Pan Halippa pentru Pinacoteca municipală Chișinău, donatorul contribuind astfel la întemeierea

festiv bustul B. P. Hasdeu modelat de Alexandru Plămădeală. Din păcate, acesta și cele care au fost amplasate în alte localități ale României de dincolo de Prut au avut o soartă vitregă, la raptul din 26 iunie 1940 realizat de U.R.S.S. Unele au fost „salvate” și evacuate³³ dincoace de Prut, altele au fost retopite pentru „recuperarea” bronzului necesar noilor monumente ale cotropitorilor.

Continuând evocarea lucrărilor dedicate cinstirii lui B. P. Hasdeu, cităm prezența în grădina Castelului „Julia Hasdeu” de la Câmpina a unui bust monumental³⁴, modelat de sculptorul Alexandru Plămădeală în 1937 (foto p. 92). Prin calitățile modelajului, proporțiile lucrării, ale pedestalului și, mai ales, ale ambientalului cadru conferit de cei câțiva viguroși pini flancând clădirea castelului este o prezență în postura de gazdă primitoare pentru cel ce a pășit în curte cu gând bun.

În condițiile vitrege și pentru artiștii plastici din anii celui de al Doilea Război Mondial s-a considerat necesară o acțiune de ajutorare prin acordarea unor comenzi, lucrările urmând să completeze dotările forului public, respectiv ale unor grădini publice. O primă asemenea acțiune a vizat amenajarea Rondului Roman în zona vestică a grădinii Cișmigiu unde au fost amplasate 12 busturi, care, inițial, s-au dorit turnate în bronz, însă acest metal era necesar industriei de război și, ca atare, s-a recurs la dăltuirea lor în marmură de Rușchița. Lucrările au

acestui așezământ artistic în capitala Basarabiei. Președintele societății: Cesar Stoike; reprezentant la M.C.A. în inspecție: Al. Plămădeală; secretar general: O. Plămădeală.

³² Alexandru M. PLĂMĂDEALĂ (10 octombrie 1888, Buiucani, azi cartier în componerea orașului Chișinău - 15 iunie 1940, Chișinău). Părinții: preotul Mihail și Ecaterina. Studii teologice la Seminarul din Chișinău, Școala Imperială Superioară de pictură, sculptură și arhitectură de la Moscova, medalier-gravor la Curtea Imperială de monede din Sankt Petersburg. După 1918 a fost profesor și director al Școlii de Belle Arte din Chișinău. A fost trimis de statul român la perfecționare în Italia și Franța. Calitățile de pictor și sculptor le-a valorificat realizând o serie de importante lucrări. Căsătorit la 19 septembrie 1923 cu Olga, născută Sucevean. *Figuri contemporane din Basarabia*, Chișinău, Editura Arpid, 1939, 160 p.; la p. 105 date biografice de referință la premiul acordat de M.C.A. pentru lucrarea *Disperarea*. În 1929 a condus colonia de studii de vară de la Curtea de Argeș; p. 106: în 1934 a realizat pictura murală a catedralei din Tighina. Decorat cu „Steaua României” și „Coroana României”, ambele în gradul de Ofițer.

³³ D.A.N.I.C., fond M.C.A., D.A., dosar 90/1940, f. 6: Proces-verbal din 17 septembrie 1940 de predare-preluare a bustului și basoreliefului B. P. Hasdeu; f. 13: bustul B. P. Hasdeu de la Chișinău, de la liceul „B. P. Hasdeu”; f. 13: bustul B. P. Hasdeu de la Bolgrad, bronz.

³⁴ M. Apostol, M. Vulpescu, *Muzee și monumente prahovene*, Ploiești, 1971, p. 84: la Câmpina, la Muzeul „B. P. Hasdeu”, în fața clădirii bustul B. P. Hasdeu, bronz, N. Plămădeală, 1937. N.B.! N. = Al.

Gh. Niculescu, *Valea Prahovei*, București, Editura Sport-Turism, 1984, p. 100.

fost finanțate de Ministerul Culturii, Educației Naționale și Cultelor în parteneriat cu Ministerul Afacerilor Interne și Primăria Municipiului București și au fost încredințate spre realizare celor mai valoroși sculptori ai momentului, cel menit a-l evoca pe B. P. Hasdeu fiindu-i atribuit³⁵ lui Mihai Onofrei. Solemnitatea³⁶ dezvelirii a reunit în Rondul Roman o numeroasă participare. Instituțiile de știință și cultură au fost reprezentate de ilustre personalități. Te-Deumul a fost oficiat de preoții și corurile bisericilor Schitu Măgureanu și Popa Tatu, cuvântările au fost succinte, dar definitorii, omagiind pe iluștrii înaintași pentru ceea ce au transmis ca sacră moștenire pentru urmași.

După cel de al Doilea Război Mondial au fost integrate lucrări sculpturale evocatoare la adresa lui B.P. Hasdeu ca valoroase realizări, mai ales într-o serie de instituții de învățământ și cultură. La Academia Română se află³⁷ bustul monumental B. P. Hasdeu având 1 m, lucrare modelată și turnată în gips în 1958 de sculptorița Constanța Buzdugan³⁸. Tot acolo se află și o replică a realizării lui Oscar Han evocându-l pe B. P. Hasdeu.

³⁵ D.A.N.I.C., fond *M.C.A., D.A.*, dosar 44/1944, f. 35: hotărârea din 1942 de a acorda lui Mihai Onofrei realizarea bustului B. P. Hasdeu pentru Rondul Roman din Grădina Cișmigiului. Ion Munteanu, *Statuile Bucureștilui*, în „Almanah Flacăra '76”, București, p. 50: la 27 iunie 1943 a fost inaugurat în Grădina Cișmigiului Rondul Roman, în care au fost reunite 12 busturi ale reprezentanților culturii românești din veacurile XIX și XX, dăltuite în piatră de Rușchița. Între acestea și cel al lui B. P. Hasdeu, realizare a sculptorului Mihai Onofrei.

³⁶ „Realitatea ilustrată”, București, anul XIV, nr. 711, 3 septembrie 1940, p. 14-15: *Cișmigiul văzut de un străin*, foto; dr. George Potra, *Bucureștii de odinioară: Grădina Cișmigiului*, în: „Gazeta municipală”, București, anul X, nr. 490, 28 septembrie 1941, p. 1-2: text și foto redând un colț din Cișmigiul de altădată; *Statui în Cișmigiul*, în: „Gazeta municipală”, București, anul XI, nr. 536, 30 august 1942, p. 4: în urma consfățuirii între ministrul Ion Petrovici din partea M.C.N.C.A., ministrul M.A.I., generalul Dumitru Popescu, intendent general Constantin Florescu, primarul general al Capitalei, s-a decis ca să fie împodobite arterele Cișmigiului cu un șirag de busturi reprezentând pe: Mihail Eminescu, Vasile Alecsandri, I. L. Caragiale, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Octavian Goga, Ștefan O. Iosif, Alexandru Odobescu, Titu Maiorescu, Vasile Conta, Bogdan P. Hasdeu, Duiliu Zamfirescu; lor urmau să li se alăture Traian Demetrescu și Theodor Șerbănescu; „Gazeta municipală”, București, anul XI, nr. 541, 4 octombrie 1942, p. 4: informația ca definitivă a adoptării hotărârii ca cele 12 busturi să fie amplasate în Rotonda din Cișmigiul.

³⁷ D.A.N.I.C., fond *U.A.P.*, dosar 34/1968-1970: la Academia Română sunt lucrările plastice: Constanța Buzdugan, bustul B. P. Hasdeu, gips, 1,00 m, 1958; Oscar Han, bustul B. P. Hasdeu, bronz.

³⁸ Constanța BUZDUGAN (25 ianuarie 1912, București – 19 octombrie 1965, București). Studii de artă plastică, sculptor, participantă la expoziții colective: la „Tinerimea Artistică”, în anii 1938 și 1939, cu câte 2 lucrări și la Saloanele Oficiale din

La momentul Centenarului Universității București a fost organizat, ca ilustrator al trecutului acestei unități de învățământ superior, Muzeul Universității, în patrimoniul căruia au fost reunite și o serie de busturi printre care și cel evocându-l pe B. P. Hasdeu³⁹. Nu deținem informația despre autorul acestei lucrări.

La Buzău, în fața liceului „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, am constatat⁴⁰ prezența unui bust evocând pe B. P. Hasdeu, patronul spiritual al acestei instituții de învățământ, care a fost modelat de sculptorul Oscar Han⁴¹. Lucrarea, turnată în bronz, a fost amplasată pe un pedestal placat cu marmură albă.

În incinta Universității din Timișoara se află un bust B. P. Hasdeu, lucrare dăltuită în piatră albă, fără a avea menționat autorul.

Cele succint evocate sunt, sperăm, evident, o incompletă amintire a celor întreprinse în secolul care a trecut. Pot fi argumentate dificultățile care nu o dată au împiedicat aducerea în forul public a unui simbol. Fără a reproșa, avem datoria de a reflecta la ceea ce trebuie întreprins pentru ca acum și în viitorul

anii 1937, 1940, inclusiv cel de gravură, 1942, 1945, 1947; Petre Oprea, *Artiștii participanți la expozițiile Societății Tinerimii Artistice (1902-1947)*, București, Editura Maiko, 2006, 88 p.; Idem, *Expozații la Saloanele Oficiale de pictură, sculptură, grafică 1924-1944*, editor Ministerul Culturii și Cultelor, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a Municipiului București, 2004, 122 p.+supliment: Ministerul Cultelor și Artelor, Regulament pentru Salonul Oficial, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1925, 8 p.

³⁹ Ștefan Ștefănescu, *B. P. Hasdeu cu prilejul inaugurării Casei memoriale de la Câmpina*, în „Revista Muzeelor”, București, nr. 3, 1965, p. 218.

⁴⁰ V.Z.T., 15 martie 1987, Buzău str. T. Vladimirescu, în fața liceului „B. P. Hasdeu”, înființat în 1867, bustul lui B. P. Hasdeu, bronz, O. Han, pedestalul placat cu plăci marmură albă. Amplasat în 1967, la Centenarul liceului.

⁴¹ Oscar HAN (3 decembrie 1891, București–14 februarie 1976, București). Studii la Școala de Belle Arte din București, elev al lui D. Paciurea, sculptor monumentalist, debut în 1924, permanentă prezență în expozițiile colective din țară și străinătate, critic de artă, carieră didactică universitară. Inspirat de faptele cunoscute ca participant la Primul Război Mondial, expune la Iași lucrări, reflectând situațiile trăite. Realizează și donează monumentul *Pe aici nu se trece*, amplasat la bifurcația șoselelor de la Tișița, lângă Mărășești. Participând la concursurile pentru desemnarea realizatorului/realizatorilor monumentelor regilor Carol I și Ferdinand I, juriul îi acordă premiul I, dar nu și comanda realizării monumentelor. Lezat, a făcut diverse demersuri și a publicat virulente articole împotriva unei asemenea încălcări a eticii. Munca de mai bine de patru decenii s-a concretizat prin numeroase prezențe ale lucrărilor sale în forul public, în muzeele și colecțiile de artă plastică. Oscar Han, *Dălți și pensule*, București, Editura Minerva, 1970, 728 p.

apropiat să fie făcuți pașii care să ne conducă la un proiect care să cuprindă unde, cum și când vom realiza alte simboluri evocatoare ale lui B. P. Hasdeu. Mă refer la acele locuri care într-un mod sau altul i-au cunoscut benefica prezență.

Résumé

La « Revue des Archives » ouvre avec cette étude une série dédiée au centenaire de la mort de Bogdan Petriceicu Hasdeu, grand savant roumain et directeur général des Archives de l'État (1876-1900), historien, philologue et linguiste, pionnier en même temps de la psychologie et des sciences occultes.

La personnalité complexe de Hasdeu reste assez peu connue pour nos contemporains ; c'est la raison pour laquelle l'auteur fait un plaidoyer pour sa représentation dans l'espace public, en nous rappelant en même temps les représentations statuariques existantes (dues à de grands artistes comme Alexandru Plămădeală, Dimitrie Paciurea, Carol Storck) ou perdues (réalisée par Mihai Onofrei, une statue de Hasdeu a longtemps siégé dans la cour centrale de l'ancien bâtiment des Archives de l'Etat, le monastère Mihai Vodă ; après la démolition de 1985 par le régime communiste, la statue n'a plus été retrouvée).

La plupart des statues présentent Hasdeu à l'âge mûr, avec son image patriarcale, et l'auteur nous informe sur le regret qui animait de sculpteur Mihai Onofrei de ne pas avoir eu des représentations de la jeunesse du savant.

Après la mort de sa fille Julie, l'enfant prodige du XIXème siècle, Hasdeu a légué à l'Académie Roumaine son oeuvre et ses biens. Malheureusement, le fonctionnement de l'Académie durant la période communiste a laissé l'activité de Hasdeu dans l'oubli et l'obligation d'assurer la bonne maintenance de son monument au cimetière Bellu a été négligée.

Les monuments qui rappellent l'existence de Hasdeu ne se trouvent pas seulement à Bucarest et à Câmpina (auprès du château où se déroulaient les fameuses séances de spiritisme), mais aussi dans d'autres villes de Roumanie, à Timișoara et à Buzău.

Personalități arhivistice: dr. Ioan Ranca

IOAN LĂCĂTUȘU

Galeria arhiviștilor români din cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului XXI cuprinde la loc de cinste numele arhivistului și istoricului Ioan Ranca, din Târgu-Mureș. În buna tradiție a arhivisticii românești, Ioan Ranca și-a identificat întreaga viață și activitate profesională cu instituția Arhivelor Naționale. Cuvintele-cheie care definesc profilul său moral și profesional sunt: profesionalism, rigoare, consecvență, discernământ, probitate, prolificitate științifică, loialitate față de profesie și instituție, demnitate, onestitate, generozitate, echilibru, înțelepciune ș.a.

Ioan Ranca s-a născut la 19 februarie 1932, în localitatea Aiud. În anul 1951 a absolvit liceul „Titu Maiorescu”, azi „Avram Iancu”, din Aiud și, în 1955, Facultatea de Istorie a Universității „Victor Babeș” din Cluj-Napoca. După absolvirea facultății, la 1 septembrie 1955, a fost angajat la Arhivele Statului Cluj, fiindu-i încredințată misiunea de a înființa filiala din Aiud a instituției amintite. Astfel, încă de la începutul carierei, tânărul arhivist Ranca a avut de soluționat numeroasele probleme care condiționau buna funcționare a noii filiale, de la asigurarea unui spațiu corespunzător și a dotărilor aferente, la constituirea fondurilor și colecțiilor arhivistice, desfășurarea activității de punere în valoare științifică a documentelor și la gestionarea relațiilor cu principalii creatori și deținători de arhive.

La sărbătorirea celor 75 de ani de viață ai domnului Ioan Ranca, arhiviștii clujeni, împreună cu mesajul lor de prețuire, i-au înmănat caracterizarea întocmită de șeful Serviciului Regional Cluj al Arhivelor Statului, Ion Mărcuș, datând din 25 iunie 1958, document în care, printre altele, se spune: „*Activitatea tov. Ranca la Filiala din Aiud s-a desfășurat pe două linii distincte de la data încadrării sale, de când, de altfel, a luat ființă și această unitate pe care o conduce pe linie administrativ-gospodărească și, apoi, pe linia muncii arhivistice propriu-zise.*

Sub primul aspect, tov. Ranca, spirit dinamic și de inițiativă, a reușit, cu multe greutate și nu din cele mai ușoare, să asigure, într-un timp relativ scurt, condițiile unei bune funcționări a filialei, dotând-o cu cele necesare pentru desfășurarea normală a activității.

*Mai departe, prin propaganda făcută, scriind articole la presa locală, ținând instructaj cu șefii instituțiilor, prin organizarea unei expoziții cu documente din trecutul orașului a reușit să ridice prestigiul unității nou create și să întrețină legături de colaborare cu celelalte instituții de cultură locale: Muzeul Raional și Biblioteca Documentară”. La capitolul lipsuri, care de fapt sunt reale calități, se menționează faptul că, uneori, „*combativitatea sa depășește ... o anumită limită, opiniile personale le apără și recurge greu la autocritică”.**

În materialul prezentat cu ocazia sărbătoririi de la Târgu-Mureș, cu titlul *Ioan Ranca – Șeful Filialei Aiud a Arhivelor Statului (1955-1962)*, Dana Zecheru, directorul Direcției Județene Alba a Arhivelor Naționale, pe baza documentelor din arhiva instituției, prezintă pe larg activitatea lui Ioan Ranca din perioada amintită, numeroasele probleme și greutate, specifice fiecărui început, ce și-au găsit soluționarea prin munca tânărului și destoinicului arhivist, concluzionând: „*Cei șapte ani în care domnul Ioan Ranca a fost șeful filialei Aiud a Arhivelor Statului au fost deosebit de dificili și au solicitat toate resursele umane pentru depășirea obstacolelor întâmpinate. Dăruirea, profesionalismul și stăruința cu care domnul Ioan Ranca și-a îndeplinit activitatea au făcut ca noi, angajații de azi ai Direcției Județene Alba a Arhivelor Naționale, să beneficiem de existența în depozitele noastre și ale creatorilor de pe teritoriul fostului raion Aiud a unor fonduri bine prelucrate”.*

În anul 1962, i s-a încredințat conducerea Arhivelor de Stat din fosta Regiune Autonomă Maghiară, instituție care, după 1968, a devenit filială, iar mai apoi Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, și care a fost condusă de Ioan Ranca până în 1990. Cu experiența acumulată la Aiud, Ioan Ranca și-a canalizat eforturile sale și ale colectivului pe care l-a condus spre realizarea unor obiective prioritare precum: completarea, depozitarea și prelucrarea arhivistică a documentelor existente în valorosul patrimoniu documentar-istoric al Arhivelor mureșene; îmbogățirea Fondului Arhivistic Național prin cercetări în Arhivele din Ungaria și Franța; construirea noului sediu al Arhivelor mureșene; punerea în

valoare științifică a documentelor, prin publicarea a numeroase lucrări, studii și articole și prin participarea la manifestări științifice organizate în principalele centre culturale ale țării și, nu în ultimul rând, preocuparea pentru perfecționarea pregătirii profesionale, prin participarea la cursuri de specializare în Franța, în anul 1976, și prin obținerea titlului științific de doctor în istorie la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în anul 1986, având ca temă *Românii din Secuime și Răscoala lui Horea* (conducător științific acad. Ștefan Pascu).

La sărbătorirea a 75 de ani de viață ai domnului Ioan Ranca, prof. dr. Liviu Boar, cel care, din anul 1990, îi continuă într-un mod performant activitatea managerială (după ce timp de peste un deceniu s-a aflat la conducerea Arhivelor harghitene) și care a fost inițiatorul și organizatorul acestei reuniuni de suflet a elogiat munca rodnică a ilustrului său predecesor, evidențiind prestigiul de care s-a bucurat și se bucură Ioan Ranca, din partea colectivului Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, a oamenilor de cultură și de știință și a publicului larg din județul Mureș.

Una din cele mai importante realizări ale managerului Arhivelor mureșene de la sfârșitul secolului XX, Ioan Ranca, o constituie construirea noului edificiu al Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, inaugurat în decembrie 1978, împlinindu-se astfel „*un vechi deziderat al mureșenilor de a avea o clădire corespunzătoare rosturilor sociale ale acestei instituții*” (Ioan Ranca, *Noul edificiu al Filialei Arhivelor Statului Județului Mureș*, „Revista Arhivelor” nr. 3/1979, p. 302).

Colectivul de profesioniști autentici format la Arhivele mureșene, sub conducerea lui Ioan Ranca, înțelegând pe deplin misiunea ce o aveau de îndeplinit, au organizat și inventariat importante fonduri și colecții arhivistice, elaborând instrumentele de informare necesare cercetării acestora. Cel mai important dintre acestea este *Îndrumătorul în Arhivele Statului. Județul Mureș*, redactat de un colectiv format din Viorel Grama, Ion Moldovan, Ionel Mureșan, Alexandru Pal-Antal, sub coordonarea lui Ioan Ranca. Lucrarea, una din cele mai bune de acest fel elaborate în sistemul Arhivelor Naționale, corespunde pe deplin scopului prezentat în *Introducere*, respectiv acela de a „*oferi cercetării științifice un instrument de informare destinat celor ce se apleacă să soarbă din izvorul veridic al cunoașterii faptelor, facilitându-le înțelegerea așa cum au fost ele și redându-le astfel, cunoscând că istoriografia nu are din aceasta decât de câștigat*” (Ioan Ranca, *Îndrumătorul în Arhivele Statului. Județul Mureș*, București, 1984, p. 8).

Rodnica activitate de punere în valoare științifică a documentelor s-a concretizat în publicarea a peste 80 de lucrări, studii și articole, întreaga sa bibliografie, redactată cu sprijinul colegului Vasile Lechințan, fiind redată în *Anexă*. Ioan Ranca a fost un colaborator constant al „Revistei Arhivelor”, făcând

parte din Colegiul de redacție al publicației respective, între anii 1972-1985. Din totalul de lucrări și studii publicate, aproape o treime au apărut în „Revista Arhivelor” și sub egida Arhivelor Naționale. De asemenea, a fost membru în colegiul de redacție al publicației „Marisia”, Anuarul Muzeului Județean Mureș.

Organizator a numeroase sesiuni de comunicări, simpozioane, colocvii, dezbateri și expoziții, în același timp, Ioan Ranca a participat la numeroase asemenea manifestări științifice și culturale care au avut loc la București, Cluj-Napoca, Alba-Iulia, Iași, Deva, Arad, Zalău, Drobeta-Turnu Severin, Sf. Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Reghin, Târnăveni, Gheorghieni ș.a.

De aproape 40 de ani este un colaborator apropiat al Postului de *Radio Târgu Mureș*, în toți acești ani fiind prezent pe lungimile de undă ale postului amintit cu medalioane, evocări, interviuri pe teme de istorie locală și națională.

Aceeași consecventă colaborare a avut-o și o are Ioan Ranca și cu presa locală din zonă, îndeosebi cu ziarul „Cuvântul liber” din Tg. Mureș. De remarcă faptul că cele peste 300 de articole de popularizare apărute în mass-media locală purtând semnătura lui Ioan Ranca au la bază aceeași temeinică documentare și rigurozitate, fiind deosebit de apreciate și de solicitate de către publicul cititor.

O importantă contribuție la îmbogățirea fondului documentar de microfilme a adus-o Ioan Ranca prin cercetarea arhivelor din străinătate. Între anii 1964-1986, anual câte 1-2 luni a fost component al delegațiilor Arhivelor Naționale din România la depistarea de fonduri și documente în Arhivele Naționale Ungare din Budapesta. Împreună cu Iosif Adam a cercetat importante fonduri arhivistice referitoare la istoria Transilvaniei și la relațiile româno-maghiare, aflate în Arhiva Națională a Ungariei. În același timp, fiecare deplasare i-a oferit posibilitatea informării asupra „*organizării și prelucrării fondurilor arhivistice deținute de către Arhiva Națională a Ungariei, preocupării pentru lărgirea activității științifice de publicare a documentelor, asupra activității sălilor de studii, asupra microfilmării și conservării documentelor arhivistice și altele*” (I. Adam, I. Ranca, *Cercetări în arhivele de peste hotare*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1972, p. 171). În anul 1976 a beneficiat de o bursă de specializare în Arhivele Naționale ale Franței, din Paris, făcând concomitent și cercetări în Biblioteca Națională a Franței.

Lucrările de specialitate evidențiază contribuțiile lui Ioan Ranca la studiul unor importante evenimente din istoria națională precum: istoria țărănimii transilvănene, istoria instituțiilor din Transilvania, Răscoala lui Horea, personalitatea lui Avram Iancu, lupta pentru emancipare națională ș.a. (*Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 278).

După propria-i mărturisire „*pentru a curma sterila polemică istorică interbelică, rămasă neîncheiată prin evenimentele de la mijlocul veacului XX, în problema continuității și prezenței necurmte a românilor în scaunele secuiești*, (Ioan Ranca – n.n.) *scrutează arhivele din țară și din străinătate, adunând un*

imens material antroponimic și informativ general despre masiva prezență a românilor din scaunele secuiești în acest spațiu, editând primele două volume, din cele patru proiectate, referitoare la românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții”. (Ioan Ranca, *Românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții*. Scaunul Ciuc, Giurgeu, Casin, vol. II, 1567-1850, Tg. Mureș, 1997, coperta a IV-a).

Referindu-se la valoarea științifică a acestor volume, academicianul Ștefan Pascu menționa: „*Prof. dr. Ioan Ranca nu s-a mulțumit cu ceea ce știa din întâmplare sau cu aproximație, ci, așa cum pretinde știința patronată de muza Clio, a asociat suma cunoștințelor anterioare cu cea oferită de o bibliografie bogată, punând la dispoziția cititorului o imagine încheată și coerentă despre o secvență ardentă a românilor din estul Transilvaniei*” (*Ibidem*).

Ca o recunoaștere a îndelungatei și rodnicei activități desfășurate pe tărâmul arhivisticii și istoriografiei românești, a fost inclus în *Enciclopedia Istoriografiei Românești* (1978), a fost distins cu „Fibula de la Suseni” și Diploma de Excelență, acordate de Prefectura județului Mureș (2006), mai multe distincții – diplome de onoare, diplome de excelență, medalii jubiliare – din partea Arhivelor Naționale și a altor instituții și asociații științifice, culturale și civice. În rândul acestora, un loc distinct îl ocupă documentul înmănat de către domnul prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu, Directorul General al Arhivelor Naționale, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de viață, intitulat **IN HONOREM Prof. dr. IOAN RANCA** (vezi foto p. 107), în care, într-o formă sintetică, sunt exprimate sentimentele de prețuire din partea arhiviștilor români:

„Într-o viață de OM, fiecare dintre noi parcurge momente deosebite.

Astăzi ne este dat nouă, celor de la Arhivele Naționale, să trăim alături de dumneavoastră momentul care marchează aniversarea a 75 de ani de viață, încercând să punem în conul de lumină trăirea lui IOAN RANCA, cel care a închinat ani buni și rodnici muncii cu documentele de arhivă. De la primii pași făcuți în Arhivele Statului Aiud, pășind mai târziu în Arhivele Statului din Regiunea devenită ulterior județul Mureș, ați parcurs toate treptele, urcând în vârful Sanctuarului Arhivistic, pe care l-ați cucerit cu modestie, dar cu înalt profesionalism.

Prin tot ce ați făcut ați știut să protejați, să păstrați, dar și să puneți în valoare mărturiile trecutului nostru național.

Pasiunea Dumneavoastră nu s-a răsfrânt numai asupra documentelor din țară ci și asupra mărturiilor păstrate în țări străine, îndeobște asupra celor aflate în Arhivele din Ungaria și Franța. Stau mărturie în acest sens lucrările științifice de referință care tratează istoria românilor, în general, și a românilor din centrul țării, în special.

Întreaga activitate Vă dă dreptul să priviți înapoi cu mândrie la Opera pe care ați realizat-o și pe care o lăsați moștenire nu numai arhiviștilor, ci întregii spiritualități românești.

Din tot sufletul vă doresc ca timpul să Vă fie pe mai departe o sursă continuă de bucurie, iar viața să vă aducă noi împliniri, în toate planurile, pe măsura nobilei Dumneavoastră ființe.

Acestui crez se alătură întreaga familie a arhiviștilor români, care sunt mândri că din rândurile lor s-a ridicat un OM, un PROFESOR, și în egală măsură un PREȚUITOR al instituției păstrătoare a actelor de identitate ale neamului românesc.

La mulți ani !”

La acest moment aniversar, profesorul Cornel Sigmirean, de la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, a prezentat participanților *Laudatio* redactat de Domnia Sa, la înmânarea medaliei „Fibula de la Suseni”, la 1 decembrie 2006. „Prin acordarea acestei Medalii istoricului Ioan Ranca – se spune în documentul amintit – Prefectura județului Mureș săvârșește un act de recunoștință și, în același timp, reparatură față de unul din cei mai prolifici istorici mureșeni. Retras din activitatea publică după 1990, mai precis din funcția de director al Arhivelor Naționale – Direcția Județeană Mureș, lumea noastră prea mult preocupată de a-și croi propriul statut public a manifestat prea multă discreție în fața operei de istoric a distinsului om de cultură Ioan Ranca.

Or, o scurtă biografie intelectuală Ioan Ranca ne poate proba anvergura arhivistului și istoricului Ioan Ranca. S-a născut la 19 februarie 1932, în orașul Aiud, oraș care prin trecutul său era moștenitorul uneia dintre cele mai reprezentative tradiții culturale transilvane. Colegiul Reformat din Aiud, continuatorul direct al vechii Academii de la Alba-Iulia, a reprezentat pentru multe secole una din cele mai prestigioase instituții de rang academic din Transilvania. După Marea Unire, Aiudul s-a întregit cu noi instituții de învățământ, în ambianța culturală a României interbelice – Liceul „Titu Maiorescu” a devenit o instituție de referință pentru spațiul central transilvan. Absolvind această instituție de învățământ, în anul 1951, viitorul arhivist și istoric Ioan Ranca a dobândit o temeinică pregătire, ce prefigura dimensiunea intelectuală și culturală ce avea să se desăvârșească mai târziu, la Universitatea din Cluj.

Student al Universității «Babeș» din Cluj în anii cincizeci, într-o perioadă când materialismul istoric vulgar afecta grav cercetarea istorică, Ioan Ranca a avut șansa unor profesori de talie europeană, C-tin Daicoviciu, David Prodan, Mihail Macrea, Ștefan Pascu, istorici care prin personalitatea lor au putut salva tradiția istoriografică transilvană, amenințată în acei ani.

Proaspăt absolvent al Almei Mater Napocensis, Ioan Ranca este investit cu misiunea de a pune bazele Filialei Arhivelor Naționale din Aiud. Remarcat ca unul din cei mai avizați cunoscători ai științei arhivistice, Ioan Ranca este numit, în 1962, director al Arhivelor Regiunii Mureș Autonomă Maghiară. Aproape 40 de ani, Ioan Ranca a gestionat arhiva mureșeană, acest depozit al memoriei noastre istorice, realizând din instituția Arhivelor Statului din Tg. Mureș o instituție de referință la nivel național. În calitate de director, împreună cu colectivul de specialiști și colaboratori, a inventariat și prelucrat un material documentar impresionant. Sunt peste 7000 m liniari de arhivă. Azi Tg. Mureșul, județul Mureș au unul din cele mai eficiente servicii arhivistice din România.

În Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș se află colecții de documente microfilmate pe care nu le deține nici o altă arhivă din spațiul transilvan; de exemplu, aproape toate conscripțiile realizate de autoritățile austriece și maghiare în secolele XVIII-XIX, documente care consemnează întreaga evoluție demografică, etnică și confesională a Transilvaniei. La aceste performanțe arhivistice au contribuit enorma experiență a directorului Ioan Ranca, deplasările sale repetate în Arhivele din Ungaria, pregătirea de specialitate realizată în Franța – la Arhivele Naționale din Paris, în 1976.

*Arhivistul Ioan Ranca este dublat de un istoric cu realizări semnificative pentru istoriografia transilvană. În 1986, la Universitatea «Babeș-Bolyai» și-a susținut sub îndrumarea istoricului Ștefan Pascu teza de doctorat cu tema **Români din Secuime și Răscoala lui Horea**. Lucrarea a fost publicată în anul 2000, la Editura Pax Historica, cu o prefață semnată de academicianul Nicolae Edroiu.*

Studiile istoricului Ioan Ranca s-au focalizat, în general, pe problematica socială și națională a Transilvaniei, cercetările Domniei Sale fiind dedicate, în primul rând, celor două momente dramatice din istoria Principatului, Răscoala lui Horea și Revoluția de la 1848-1849.

După anul 1990, după pensionare, s-a retras doar aparent din viața publică. Ca istoric, a trăit anii cei mai fecunzi. În anii '90 a publicat două din cele patru volume proiectate să reconstituie istoria românilor din Scaunele secuiești. Volumul I este dedicat Scaunului Mureș, iar volumul II Scaunelor Ciuc, Giurgeu și Casin.

Om al arhivelor, al documentului, a evitat să se hazardeze pe terenul speculațiilor, oferind prin cele două volume o reconstituire pozitivistă a istoriei românilor din Secuime. Sperăm că viața, sănătatea o să-l ajute pentru a-și putea duce la finalizare proiectul de cercetare.

Încercând o reconstituire și evaluare a operei istoricului Ioan Ranca, credem că el se asociază tradiției istoriografice ardelen, ilustrată de istoricii Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefan Pascu, David Prodan și I. I. Russu în cazul studiilor dedicate românilor din Secuime. În prelungirea acestei tradiții, opera

arhivistului și istoricului Ioan Ranca are un pronunțat caracter militant. Atent la spiritul vremii și împărtășind ca mulți alții din generația lui credința în valoarea dreptului istoric, s-a angajat prin scrisul său în dezbateri istoriografice cu substrat național. Dar credem că prin tot ceea ce a scris nu a făcut altceva decât să-și afirme propriile convingeri în limitele unor adevăruri în care a crezut și în condițiile în care seismele de pe scena politică europeană sau românească s-au repercutat în conștiința sa de istoric angajat. Astfel, cred că în cazul istoricului Ioan Ranca aserțiunea lui Georges Lefebvre potrivit căreia istoria este asemenea vieții și evoluează o dată cu ea este foarte relevantă.

În concluzie, credem că activitatea arhivistului și opera istoricului Ioan Ranca reprezintă motive pe deplin întemeiate în acordarea azi a Medaliei «Fibula de la Suseni». Cred că pentru Domnia Sa această distincție reprezintă o recunoștință, o mângâiere, o întărire în sentimentul că scrisul său se bucură de aprecieri, iar pentru Prefectura Județului Mureș un gest onorant; onorant față de un om care în aproape cincizeci de ani a servit cu instrumentele științei istoriografia și cultura mureșeană”.

Cu aceeași ocazie, P.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, și conducerea Centrului Ecclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, din Sf. Gheorghe, i-au transmis domnului Ioan Ranca un mesaj de apreciere și binecuvântare intitulat *Un distins cercetător al istoriei românilor de la izvoarele Oltului și Mureșului*.

„Dumnezeu a hărăzit ca breasla istoricilor români, de la trecerea dintre secolele XX și XXI, să cuprindă în rândurile sale, la loc de cinste, pe distinsul cercetător din Tg. Mureș Ioan Ranca. Suntem bucuroși că acest erudit istoric se numără printre cei mai apropiați și statornici colaboratori ai instituțiilor muzeale din județele Covasna și Harghita, participând la manifestările științifice organizate în zonă, publicând în revistele de specialitate și în ziarele locale, fiind unul din colaboratorii de bază ai lucrării «Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură», apărut la Editura Grai Românesc, din Miercurea-Ciuc, în anul 2003.

Format la școala istoricilor și arhiviștilor clujeni, eruditul profesor Ioan Ranca s-a apropiat de «marile noastre adevăruri istorice», cu acribia specifică cercetătorului pasionat, incluzând în cercetările sale problematica referitoare la istoria românilor de la izvoarele Oltului și Mureșului, «temă aprig sechestrată de regimul comunist». Cercetările pe această temă, începute acum patru decenii, cuprind o analiză pertinentă asupra bisericilor românilor din Arcul intracarpatic – subliniindu-se rolul hotărâtor al acestora în păstrarea identității confesionale, lingvistice și culturale românești – asupra raporturilor acestora cu «puterile lumești» – evidențiindu-se cauzele și mecanismul numeroaselor «treceri» ale românilor de la biserica strămoșească la bisericile «recepte» ale vremurilor.

Adâncind cercetările ilustrațiilor săi înaintași, David Prodan, Ion I. Russu și Ștefan Pascu, istoricul și arhivistul Ioan Ranca abordează pe larg problematica iobagilor români din fostele scaune secuiești, miile de români cu numele lor maghiarizate constituind «personajele principale» ale lucrărilor sale. Dezmoșteniți de identitatea lor românească, marginalizați și supuși unor practici intolerante, majoritatea acestora, de-a lungul secolelor, au fost nevoiți să treacă altă etnie și alte confesiuni.

Cei rămași statornici în «legea românească» astăzi sunt mai mulți în cimitire decât în vatra localităților. În aceste condiții, cu atât mai merituoase sunt lucrările lui Ioan Ranca care, ștergând colbul de pe documentele vremii, i-au readus în circuitul public, «reînviindu-i» pentru generațiile prezente și viitoare. Fără truda jertfelnică a arhivistului Ioan Ranca, existența acestui important segment al românilor ardeleni rămânea necunoscută. Acest act de dreptate făcut miilor de iobagi români din fostele scaune secuiești reprezintă un merit de necontestat al operei științifice a domnului Ioan Ranca și totodată o contribuție de seamă la cunoașterea istoriei locale, regionale și naționale.

Prin tot ceea ce ați făcut pentru românii din Covasna și Harghita, la acest moment aniversar, Vă declarăm enoriaș al Eparhiei noastre.

La mulți ani, domnule Ranca! Dumnezeu să Vă răsplătească pentru tot binele făcut științei românești și românilor de pretutindeni și să Vă hărăzească în continuare zile senine, alături de toți cei dragi, pentru a Vă putea realiza toate frumoasele proiecte, spre binele Neamului românesc și al Bisericii noastre strămoșești”.

În mesajul arhiviștilor clujeni, purtând semnătura directorului instituției, dr. Ioan Drăgan, și a președintelui Asociației Arhiviștilor „David Prodan”, dr. Adriana Florica Muntean, se spune:

„Stimate domnule dr. Ioan Ranca, Venerate și iubite coleg,

La împlinirea celei mai frumoase vârste din perioada înțelepciunii vieții unui om, vă aducem omagiul convenit din partea comunității arhiviștilor clujeni, căreia ați aparținut în anii dinții ai carierei, despre care știm, cu Blaga, că sunt un altar de jertfă.

Ați venit spre arhivistica românească din Ardeal, de pe aceleași meleaguri și în filiație apropiată cu cei doi părinți întemeietori ai noștri, ai tuturor, Ștefan Meteș și Ion Mărcuș.

Ani de-a rândul, persoana Dumneavoastră, la figurat dar și la propriu, s-a confundat cu o instituție: Filiala Aiud a Arhivelor Statului din subordinea Serviciului Raional Cluj. Acest atribut de maiestate nu v-a părăsit, conducând Arhivele Mureșene până la sfârșitul carierei, fiindcă ați știut să-i dați conținut prin competență profesională, destoinicie și stăruință, calități de adevărat conducător.

Ați dovedit, între primii, faptul că singura autoritate conferită de funcție nu este de ajuns pentru un director de Arhive, dacă nu este însoțită de autoritatea competenței și consacrării profesionale. Directorul Ranca a avut șansa de a avea alături, prin truda sa proprie de zi cu zi, doi colegi de neînlocuit: pe arhivistul Ranca și pe istoricul Ioan Ranca.

Prin studii și cercetări peste hotare, la Paris, la Budapesta, v-ați lărgit orizontul, înțelegând mai tare rostul arhivelor în viața națională, și ați îmbogățit tezaurul documentelor privind istoria românească.

Ne face plăcere să evocăm aici, în încheiere, legăturile noastre directe și frecvente de după 1990, ca cercetător în arhivele clujene sau ca aderent entuziast la inițiativele noastre: asociația profesională și revista de specialitate. Iată de ce, participanți la acest moment privilegiat, vă rugăm, stimate și venerate coleg Ioan Ranca, să primiți felicitările cuvenite, urările noastre de sănătate, seninătate și putere de muncă, alături de prețuirea noastră deplină. La Mulți Ani!"

Mesajul arhiviștilor covăsneni este centrat pe sublinierea contribuției arhivistului și istoricului Ioan Ranca la cercetarea istoriei românilor din Arcul intracarpatic: „Pentru cercetătorii avizați, dar și pentru o mare parte din publicul larg, arhivistul și istoricul Ioan Ranca este unul din cei mai avizați cunoscători și cercetători ai istoriei românilor din fostele scaune secuiești, sau ai «românității siculice», așa cum o numea mentorul său de pioasă memorie, savantul clujean I. I. Russu – reprezentând o «secvență ardentă» a istorie noastre naționale – după opinia academicianului Ștefan Pascu.

Dând curs «sugestiilor călduroase» ale eminentului exeget al românității siculice, I. I. Russu, în privința începerii cercetărilor pluridisciplinare în fostele scaune secuiești, Ioan Ranca a asigurat punerea în circuitul public a unei impresionante cantități de informații pertinente, prin apelul la izvoare, la sursele arhivistice, la cercetarea documentelor.

Cercetările pe această temă au început în anii 1965-1966, perioadă în care Ioan Ranca a adunat și sistematizat informații din aproape 500 de așezări din fostele scaune secuiești. În cei peste 50 de ani dedicați arhivisticii și cercetării istorice (primul articol despre «Răscoala lui Horea în împrejurimile Aiudului», a apărut în ziarul «Înfrățirea» din Aiud, în anul 1957), au fost publicate mai multe lucrări, studii și articole, cu o mare diversitate tematică, dintre care amintim: teza de doctorat despre reverberațiile Răscoalei lui Horea între românii din scaunele secuiești, lucrările dedicate unor personalități ilustre ale istoriei naționale și locale precum: Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Gheorghe Șincai, Avram Iancu, Vasile Lucaciu, Florin Micaș, Ioan Oros-Rusu, Simion Mândrescu ș.a. Aceeași atenție a fost acordată unor evenimente majore ale istoriei naționale ca, Răscoala lui Horea, Revoluția de la 1848/1849, Unirea Principatelor Române, Mișcarea memorandistă, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, dar și unor teme precum: Afirmarea ideii de unitate națională, Relațiile și

solidaritatea românilor din Ardeal cu cei din Moldova și Țara Românească, Iobăgimea transilvană, Istoria orașului Tg. Mureș și județului Mureș, Circulația cărții bisericești pe Valea Mureșului, O conscripție necunoscută de la 1748 a populației românești din scaunul Giurgeu, Domeniul Lazar din Lăzarea ș.a. De remarcat activitatea rodnică desfășurată după ieșirea la pensie, reprezentând o adevărată «a doua tinerețe», perioadă în care au fost materializate proiectele concepute și pregătite, în anii cât a slujit arhivele mureșene.

Cercetător cu experiență, Ioan Ranca abordează în lucrările sale probleme referitoare la starea de spirit a populației, la prejudecățile, stereotipiile și clișeele existente în mentalul colectiv, manipularea prin transmiterea unor știri și răspândirea unor zvonuri, rolul liderilor locali – îndeosebi al preoților și al învățătorilor ș.a.

Adeptul dialogului pe bază de argumente, și nu al disputei sterile, Ioan Ranca a dat răspunsuri argumentate la multiple probleme ridicate de unii istorici maghiari referitoare la conviețuirea româno-sicilică, cu bunele și relele ei, la dinamica populației românești și la «polarizările etnice» consemnate statistic și documentar, în primul rând în antroponimele din conscripții.

Continuând cercetările distinsilor săi înaintași David Prodan, Ion I. Russu și Ștefan Pascu, istoricul și arhivistul Ioan Ranca a cercetat cu migală și scrupulozitate, ca nimeni altul, problematica antroponimelor românilor din fostele scaune secuiești, în cadrul unui proiect amplu, care în final se va materializa în 4 volume.

Cele două volume intitulate Români din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții, vol. I, Scaunul Mureș, și vol. II, Scaunul Ciuc, Giurgeu, Casin – apărute până în prezent, sunt lucrări grele și anevoioase, realizate de un singur om, depunând o adevărată «muncă de Sisif», «migăloase și deloc atractive, ocolite chiar și involuntar de cercetători», lucrări de o asemenea factură și complexitate fiind de regulă elaborate de institute specializate.

De azi înainte, oricine își va propune să cerceteze problematica istoriei românilor din fostele scaune secuiești obligatoriu va trebui să cuprindă în bibliografia sa lucrările lui Ioan Ranca, devenite volume de referință în acest domeniu, ceea ce trebuie să recunoaștem reprezintă cea mai bună răsplată a muncii de-o viață dedicată de Ioan Ranca istoriei și arhivisticii românești.

Satisfacția noastră este cu atât mai mare cu cât dr. Ioan Ranca se numără printre cei mai apropiați și statornici colaboratori ai Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale, ai Centrului Eclesiastic de Documentare «Mitropolit Nicolae Colan» și ai Muzeului Carpaților Răsăriteni. După înființarea instituțiilor muzeale românești laice și eclesiastice, din județele Covasna și Harghita, cu bogata sa experiență și generoasă disponibilitate, cu înțelepciune și echilibru, Ioan Ranca «ne-a fost baci», monitorizându-ne,

sprijinindu-ne, iar când a fost cazul, atenționându-ne și sfătuindu-ne de bine. Alături de cunoscuții cercetători Ioana Cristache Panait, Elena Mișu, Ana Grama, Vasile Lechințan, Mihai Racovițan, Valer Pop, Liviu Boar, Ana Dobreanu, de regretații Aurel Marc, Dan Baicu și Traian Bosoancă, de personalități marcante ale științei și culturii românești precum academicienii Nicolae Edroiu și Horia Colan, profesorii universitari Corneliu-Mihail Lungu, Gheorghe Buzatu, Ioan Scurtu, Traian Rotariu, Ilie Bădescu, Alexandru Porțeanu, Petre Țurlea și de alți distinși arhiviști, muzeografi și cercetători din București și din județele Cluj, Mureș, Sibiu, Brașov, Bacău, Neamț ș.a., Ioan Ranca a participat la manifestările științifice organizate în județele Covasna și Harghita, a publicat în «Angustia» și alte publicații locale, fiind unul din colaboratorii de bază ai lucrării României din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, apărut cu binecuvântarea, sprijinul și coordonarea Prea Sfințitului Ioan Selejan, la Editura Grai Românesc, din Miercurea-Ciuc, în anul 2003.

O propunere, pe cât de onorantă, pe atât de dificilă și de mare responsabilitate, ne-a fost adresată de Ioan Ranca, pentru a redacta împreună lucrarea României din scaunele secuiești, în antroponimele din conscripții, Volumul III, Scaunul Trei Scaune, proiect pe care sperăm că Dumnezeu ne va ajuta să-l finalizăm în condiții corespunzătoare.

Un cuvânt de mulțumire și prețuire se cuvine să adresăm cu acest prilej și distinsei doamne Ranca, fără dragostea, înțelegerea și prietenia căreia opera bunului nostru prieten nu era posibilă, și de a cărei ospitalitate am beneficiat din plin și noi, în numeroasele peregrinări prin Tg. Mureș.

Felicitări și mulțumiri tuturor celor care au făcut posibilă această adevărată sărbătoare și în primul rând domnilor Corneliu-Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naționale, și Liviu Boar, directorul Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale.

În numele arhiviștilor și arhivarilor din județul Covasna, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață, conferim domnului Dr. Ioan Ranca, în semn de prețuire și recunoștință pentru contribuția adusă la îmbogățirea, prelucrarea, protejarea și punerea în valoare științifică a documentelor din Fondul Arhivistic Național și la cercetarea istoriei românilor din fostele scaune secuiești, cât și pentru întreaga sa operă dedicată istoriei naționale, Diploma de Excelență, împreună cu sincera urare La mulți ani!"

Dintre numeroșii prieteni ai omului de cultură și de spirit românesc, Ioan Ranca, i-au adresat cuvinte de apreciere și urări de sănătate și succes în realizarea proiectelor sale academicianul Horia Colan, prof. univ. dr. Traian Rotariu, din Cluj-Napoca, cercetătoarele Ioana Cristache Panait, din București, Valeriu Căvruc, din Sf. Gheorghe, și Elena Mișu, din Tg. Mureș, specialistul în biblioteconomie Dimitrie Poptâmaș, arhivistul Alexandru Câmpean, publiciștii

Lazăr Lădariu și Ilarie Opriș, muzeograful Dorel Marc și Valer Pop, prof. univ. dr. Vasile Dobrescu, din Tg. Mureș, ș.a.

Cercetătoarea Ana Grama de la Sibiu, membră a grupului de cercetători ai istoriei românilor din sud-estul Transilvaniei, de la Sf. Gheorghe, neputând fi prezentă la Tg. Mureș, a trimis următoarea scrisoare: „De câteva săptămâni bune m-am tot gândit cum să fac să nu-i scriu nici o felicitare colegului nostru IOAN RANCA. Motivul nemărturisit era că, gândind la el, simțeam cum mă copleșește... *INVIDIA*. Îl invidiam pentru lucrările importante, complicate, frumoase pe care le-a scris/le scrie! Îl invidiam pentru că face ceea ce și eu ar fi trebuit să știu să fac și nu știu (măcar paleografie pentru documentele în limba maghiară !). Îl invidiam pentru că atât de mulți arhiviști din «veche gardă» îl invocă prin amintiri frumoase, prin cuvinte admirative, impresionante pentru trecutul lor profesional comun! Îl invidiam, poate, și pentru ceea ce a ajuns să fie la onoranta vârstă a intelectualului neodihnit.

Și totuși.... O undă de duioșie (conștiința deșertăciunii?!, ori destinul senectuții?!) mi-a atenuat tot timpul acel gând reprobabil, până la a-l elimina cu totul. Probabil, în primul rând, pentru că invidia este un păcat de neiertat. Apoi, cu siguranță, s-a activat – de la sine – un sentiment reconfortant datorat faptului că Ioan Ranca n-a obosit să existe, ca un stimulent pentru noi, care veghează, acolo, în mijlocul Ardealului, asupra demnității de a fi arhivist...Poate, un pic și pentru că, de curând i-am recitat o dedicație de pe una din cărțile sale, cu care mi-a înnobilat biblioteca personală!

Și astfel, m-am descoperit că simt cum se apropie 19 februarie și mă gândesc la aniversarea zilei sale de naștere! Și, cum a mă gândi doar nu mi s-a mai părut suficient, îi trimit aceste rânduri, care îmi doresc să exprime un puternic sentiment de respect pentru un om și o breaslă, în măsura în care-i compătinesc pe cei ce nu pot să-l aibă!

Și-i urez *SĂ NE TRĂIEȘTI LA MULȚI ANI*, stimate și drag coleg și prieten! Să-ți dea/să ne dea Dumnezeu anii pe care crede că-i merităm (câțiva ani buni !?), în care să ne întâlnim, măcar în gândurile noastre de septuagenari! Să rememorăm succesele și insatisfacțiile din care se constituie orice Viață trăită cum se cuvine, să ne bucurăm de tot ce ne înconjoară și ne luminează, fie și metaforic, strălucitoare sau înourată, fiecare zi din Viață!

Și, neapărat, să ne împărțăm (sau nu) *PROIECTELE*, la care, chiar tănuite cu discreție, nu trebuie să renunțăm vreodată, mai ales pentru că nu avem dreptul să cedăm în favoarea bătrâneșilor comode!”

Un alt membru al „cercului de cercetători de la Sf. Gheorghe”, clujeanul Vasile Lechințan, la rândul său, a ținut să-și exprime gândurile de apreciere și aleasă considerație pe care le nutrește față de cel omagiat, la cei 75 de ani de viață:

„Sărbătorirea domnului Ioan Ranca la 75 de ani este și pentru mine un prilej de bucurie și de satisfacție, oferindu-mi prilejul de a participa la aniversarea unui veritabil om de cultură al Târgu-Mureșului.

Nu este de mirare însă tinerețea sufletească și creatoare a domnului Ranca, reflectată pe copertile cărților valoroase pe care le-a scris și în însufleșirea cu care e pornit să realizeze proiectele pe care le are în lucru. Numai dacă ne gândim la cărțile despre umbra lui Horia în Secuime, despre târgmureșeanul de la Tabla Regească Avram Iancu, ori despre existența frumoaselor nume de Sânzâiana ori Ioana în Joseni, de exemplu, și suntem siguri că domnul Ranca și-a lecuit pentru totdeauna sufletul de a fi tentat vreodată să îmbătrânească.

Un erudit care a preluat de la maeștrii săi David Prodan, I. I. Russu, Ștefan Pascu metoda de cercetare și de prezentare științifică a documentelor, spiritul de mare forță al neodihnei, iubirea necondiționată față de strămoșii noștri, dar și respectul pentru istoria reală și nefalsificată a concetățenilor noștri de altă etnie sunt trăsături definitorii ale cercetătorului Ioan Ranca.

Sunt bucuros de identitatea Târgu-Mureșului de azi în peisajul științific și cultural al țării, de marea sa forță spirituală, prin astfel de intelectuali pe care-i are acest municipiu important al României.

La împlinirea frumoasei vârste de 75 de ani îi urez cu mult drag domnului Ioan Ranca multă, multă sănătate, un călduros LA MULȚI ANI! și îl aștept la Cluj să discutăm despre proiectul nostru despre Câmpia Transilvaniei, în glodul căreia se mai văd și azi, cu claritatea de cristal a minții și a sufletului, urmele pașilor prin vremuri aspre ale părinților, moșilor și strămoșilor noștri dragi”.

Prezentând, pe larg, modul de desfășurare a manifestării aniversare dedicate lui Ioan Ranca, cotidianul mureșean „Cuvântul liber”, din data de 22 februarie 2007, informează cititorii despre personalitatea celui sărbătorit, într-un articol purtând semnătura redactorului șef, Lazăr Lădariu, în care, printre altele, se menționează: „Un moment impresionant l-a constituit omagierea unui om-model de arhivist și istoric, neobositul dr. Ioan Ranca, col care timp de cinci decenii a fost în slujba arhivelor și s-a remarcat prin dăruire profesională, muncă asiduă de cercetare istorică și supraveghere atentă a valorosului fond arhivistic. Dr. Ioan Ranca, prin dăruirea și priceperea sa, este cel care menține și astăzi nestinsă candela adevărului din documentele de arhivă, contribuind indiscutabil la a lăsa posterității, celor ce astăzi vorbesc de integrarea europeană, documente autentice și pagini de istorie, rezultat al cercetărilor sale minuțioase, în țară și peste graniță. (...) Despre toate aceste merite s-a vorbit ieri, prieteni de o viață încununând cu rara floare a recunoștinței o carieră încă neîntreruptă, urându-i omului, arhivistului, istoricului și colaboratorului nostru «La mulți ani», cu sănătate și noi succese.”

Fiecare din aceste mesaje surprind principalele aspecte și dimensiuni ale personalității arhivistului și istoricului Ioan Ranca, iar împreună redau cât mai fidel personalitatea sa, cu luminile și izbânzile dobândite prin muncă asiduă, în vremuri nu întotdeauna favorabile. Bineînțeles că despre Omul implicat în viața cetății și despre ilustrul cercetător Ioan Ranca se pot spune încă multe. Important este că, prin tot ceea ce a făcut și face pe tărâmul istoriografiei și arhivisticii românești, Ioan Ranca și-a înscris numele în galeria personalităților arhiviste de la cumpăna dintre secolele XX și XXI.

Ioan Ranca. Bibliografie

A. Cărți publicate

1. *Avram Iancu – Documente și bibliografie*. Studiu introductiv de Ștefan Pascu, București, Editura Științifică, 1974 (în colab. cu Valeriu Nișu)
2. *Filiala Arhivelor Statului – județul Mureș*, București, 1982, 58 p. (în colab. cu Antal Alexandru și Viorel Grama)
3. *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Mureș*, București, DGAS, 1984 (în colab.), 390 p.
4. *Ioan Oros alias Rusu, Memorii (din 1848-1849)*, București, DGAS, 1989 (Text îngrijit și prefață de Ioan Ranca), 239 p.
5. *Românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții. 1699-1821*. Vol. I, *Scaunul Mureș*, Cluj-Napoca, Editura Ciubăncan, 1995, 325 p.
6. *Drumul Holocaustului*, Cluj-Napoca, Editura Ciubăncan, 1995 (în colab.), 237 p.
7. *Avram Iancu pe baricadele Apusenilor*, Tg. Mureș, Editura Pax Historica, 1996, 247 p.
8. *Românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții. 1567-1850*. Vol. II, *Scaunul Ciuc, Giurgeu, Casin*, Tg. Mureș, Editura Pax Historica, 1996, 382 p.
9. *Românii din Secuime și Răscoala lui Horea*, Tg. Mureș, Editura Pax Historica, 2000, 222 p.

B. Prefețe, Argumente, Postfețe

1. Teodor Chindea, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, ediția a II-a revăzută și adăugită sub îngrijirea prof. Mihai Suciuc, Târgu-Mureș, 1995, Argument I. Ranca
2. Ioan Damian, *Monografia orașului Târnăveni*, Cluj-Napoca, 1996, Prefață I. Ranca

3. Ilarie Gh. Opreș, *Sângeorgiu de Pădure. 150 de ani de la Revoluția de la 1848-1849*, Târgu-Mureș, 1999, Argument I. Ranca

4. Gh. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, ediția a II-a îngrijită de Ioan Lăcătușu și Vasile Lechințan, București, 2003, Postfață I. Ranca

5. Ioan Bota, *Săcalul de Câmpie*, Târgu-Mureș, 2005, Prefață I. Ranca

C. Studii și articole

1. *Un document intern referitor la complotul organizat de Mihail Gross împotriva lui Ioan Vodă Caragea în anul 1816*, „Studii”, 1962, 2, p. 390-404

2. *Frământări orășenești în Târgu-Mureș cauzate de Răscoala lui Horea*, „Studii și Materiale”, 1967, p. 109-120

3. *Contribuții privind răspândirea Răscoalei lui Horea în partea centrală și răsăriteană a Transilvaniei*, „Studii”, 1968, 2, p. 273-288 (în colab. cu L. Moldovan)

4. *Gheorghe Șincai în perioada absolutismului reacționar (1791-1799)*, „Limbă și Literatură”, 1968, XVII, p. 253-273

5. *Aspects de l'affirmation de la conscience nationale du peuple roumain pendant l'insurrection de Horea*, „Revue Roumaine d'histoire”, 1968, 6, p. 915-930

6. *Protocolul taberei nobililor de la Gănești (16 noiembrie-11 decembrie 1784)*, „Revista Arhivelor”, 1969, 2, p. 117-126

7. *Din lupta țărănimii din satul Uioara de Sus (județul Alba) pentru înfăptuirea reformei agrare din anul 1945*, „Lucrări științifice”, 1969, 1, p. 305-308 (în colab. cu Mihai P. Rogoșcă)

8. *Date privind activitatea consiliilor naționale române și mișcările țărănești din județul Mureș-Turda în noiembrie 1918*, „Apulum”, 1969, 7, p. 411-422 (în colab. cu Ioan Chiorean)

9. *Les antécédents politiques du SUPPLEX des Roumains de Transylvanie*, „Revue Roumaine d'histoire”, 1970, 1, p. 63-81

10. *Patru documente sighişorene emise de Mihai Viteazul*, „Revista Arhivelor”, 1971, 1, p. 101-106

11. *Denunțarea dependenței feudale într-o scrisoare iobăgească de pe Târnavă Mică*, „Vatra”, 1971, 1, p. 50-51

12. *Reghinul în timpul Răscoalei lui Horea*, „Vatra”, 1971, 9, p. 115-116

13. *Încercări de izolare de masă sau de arestare a lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian în primăvara anului 1848*, „Revista Arhivelor”, 1972, 4, p. 583-588

14. *Precizări la datarea unui tablou al Revoluției de la 1848 din Transilvania*, „Revista Arhivelor”, 1972, 2, p. 332-338

15. *Antecedente politice ale adunărilor naționale de la Blaj din 30 aprilie și 15 mai 1848*, „Studii. Revistă de Istorie”, 1973, 3, p. 583-594
16. *Circulația cărții vechi românești din Țara Românească și Moldova pe Valea Mureșului în secolele XVIII – XIX*, „Studii și Materiale”, 1972, III-IV, p. 274-284
17. *Cercetări în arhivele de peste hotare. Austria, Franța, R. D. Germană, Italia, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Polonă, Turcia, R. Ungară*, „Revista Arhivelor”, 1972, 1, p. 145-171 (în colab.)
18. *Punctele „Petițiunii Națiunii Române” în discuția Adunării Populare din 8 mai 1848 din Reghin, premergătoare Adunării Naționale de la Blaj*, „Revista Arhivelor”, Supliment, 1973, p. 53-63
19. *Cercetări în arhivele de peste hotare. Austria, Franța, R. D. Germană, Italia, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Polonă, Turcia, R. Ungară*, „Revista Arhivelor”, 1974, 4, p. 535- 557 (în colab.)
20. *Contribuții la studierea formării conștiinței naționale a românilor din Transilvania. Momentul Răscoalei lui Horea*, „Apulum”, 1976, XIV, p. 251-267
21. *Afirmarea ideii de unitate națională și de continuitate a românilor de pe Valea Mureșului și de pe Câmpia Transilvaniei în anul 1848*, „Marisia”, 1976, VI, 273-291
22. *O conscripție necunoscută de la 1748 a populației românești din scaunul Gheorghieni*, „Apulum”, 1977, XV, p. 335-354 (în colab. cu L. Moldovan)
23. *Captivitatea lui Florian Micaș la Târgu-Mureș în anul 1848*, „Marisia”, 1977, VII, 141-156
24. *Protestul românilor din Zarand și Chioar împotriva alipirii acestor teritorii la Ungaria (1861)*, „Crisia”, 1977, p. 329-349
25. *Istoria românilor în viziunea unui savant francez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Studii”, 1977, 9, p. 1669-1680
26. *Un episod al solidarității tribunilor transilvăneni cu independența de stat a României*, „Revista Arhivelor”, 1977, 2, p. 181-186
27. *Capitala Moldovei la 1849 în viziunea unui memorialist pașoptist ardelean*, „Revista Arhivelor”, 1977, 3, p. 307-308
28. *Independența în documentele mureșene*, „Vatra”, 1977, 1, p. 2-3; 3, p. 5-6
29. *Manifestări de solidaritate a populației de pe Valea Mureșului Superior cu acțiunile militare ale României în timpul Războiului de Independență*, „Tribuna Mureșană a muncii politico-educative”, 1977, 5, p. 65-68
30. *Aspecte ale stării de spirit a maselor populare din nordul Transilvaniei în timpul ocupației horthyste*, „Revista Arhivelor”, 1978, 3, p. 287-290

31. *Petiția de reforme constituționale a tinerimii intelectuale din Târgu-Mureș din 24 martie 1848 și caracterul ei*, „Mehedinți – istorie și cultură”, 1978, p. 71-74
32. *Structura socio-economică a așezării Târnăveni în anul 1879*, „Târnăveni – 700”, 1978, p. 15-18
33. *Documentele continuității. Mărturii ale afirmării conștiinței naționale pe Valea Mureșului*, „Vatra”, 1978, 107/A, p. 15-17
34. *Conscripția militară din vara anului 1784 în centrul și răsăritul Transilvaniei și urmările ei*, „Marisia”, 1979, IX, p. 155-173
35. *Care au fost relațiile dintre Domnii Țărilor Române și orașul Târgu-Mureș*, „Îndrumător pastoral”, 1979, III, p. 235-236
36. *Care este rolul orașului Târgu-Mureș în cadrul mișcărilor sociale ale veacurilor XVIII – XIX?*, „Îndrumător pastoral”, 1979, III, p. 237-238
37. *Ioan Oros din Vidrasău*, „Almanah Tribuna”, 1979, p. 83-84
38. *Arestarea lui Florian Micaș și scăparea mea din Târgu-Mureș. Ioan Oros, Memorii*, „Almanah Tribuna”, 1979, p. 100-102
39. *Noul edificiu al Filialei Arhivelor Statului Județul Mureș*, „Revista Arhivelor”, 1979, 3, p. 302-304
40. *Domeniul Lazar din Lăzarea-Ciuc la 1742*, „Marisia”, 1980, X, p. 91-117
41. *Ioan Oros alias Rusu din Vidrasău în Revoluția din 1848-1849 a românilor din Transilvania*, „Îndrumătorul pastoral”, 1980, IV, p. 167-168
42. *Mărturii ale afirmării conștiinței naționale*, „Vatra”, 1980, 2, p. 107-110
43. *Date noi privind mișcarea lui Sofronie (1759-1761)*, „Apulum”, 1980, 18, p. 277-289
44. *Iobăgimea transilvană în perioada elaborării ordonanței provizorii din anul 1769 „CERTA PUNCTA”*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 1981, 24, p. 197-223
45. *Date privitoare la istoricul morii de hârtie de la Aiudul de Sus*, „Apulum”, 1981, 19, p. 213-221
46. *Date privind lupta pentru egală îndreptățire a națiunii și a limbii române în comitatele Alba de Jos, Dăbâca, Târnava, Turda și în scaunele Mureș, Ciuc-Giurgeu și Casin în anul 1861*, „Marisia”, 1981-1982, 11-12, p. 165-195
47. *Caracteristicile servituții iobăgești din centrul și răsăritul Transilvaniei în perioada elaborării ordonanței „CERTA PUNCTA” (1765-1769)*, „Revista Arhivelor”, 1982, 3, p. 222-230
48. *Noi documente despre Pinteazul și ortacii lui (1700-1701)*, „Marisia”, 1983-1984, 13-14, p. 99-102
49. *Abuzul senioral în Transilvania în lumina plângerilor iobăgești de pe Târnave înmânate lui Iosif al II-lea la 1773*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 1983-1984, 26, p. 175-192

50. *Noi aspecte ale afirmării conștiinței naționale a românilor în timpul Răscoalei conduse de Horia*, „Revista Arhivelor”, 1984, 4, p. 365-374

51. *Răscoala lui Horea în comitatul Odorhei unit cu scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin și Trei Scaune unit cu districtul Țara Bârsei și cu părți din Alba Superioară*, „Apulum”, 1984, 32, p. 161-182

52. *Noi contribuții documentare privind unirea Transilvaniei cu România*, „Revista Arhivelor”, 1987, 3, p. 286-292

53. *Stratificarea economico-socială a populației rurale din Câmpia Transilvaniei în 1820*, „Cercetări de Științe Sociale”, Tg. Mureș, 1987, 3, p. 236-293 (în colab. cu Nicolae Szabo și Ioan Pop)

54. *Din răsunetul Răscoalei lui Horea în răsăritul Transilvaniei*, „Vatra”, 1987, 10, p. 199

55. *Acțiuni românești după Adunarea de la Blaj din septembrie 1848. Contribuții documentare*, „Revista Arhivelor”, 1988, 2, p. 135-140

56. *Strategia dualistă de colonizare a Transilvaniei*, „Revista Arhivelor”, 1990, 4, 363-370

57. *Arestarea lui Avram Iancu la Hălmagiu în 15 decembrie 1849*, „Școala Ardeleană”, 1991, 3, p. 6

58. *O lucrare necunoscută a lui Alexandru Papiu Ilarian, difuzată în Franța, în 1861*, „Școala Ardeleană”, 1991, 1, p. 5; 2, p. 5; 3, p. 5; 1992, 1, p. 6; 2, p. 5

59. *Ideile Școlii Ardelene în formația intelectuală a lui Avram Iancu*, „Școala Ardeleană”, 1993, 7, p. 20-25

60. *Reverberațiile Răscoalei lui Horea la românii din scaunele secuiești*, „Angustia”, 1996, 1, p. 159-163

61. *O strategie a deznaționalizării românilor; schimbarea structurii etnice predominant românești în Transilvania prin colonizări*, „Marisia”, 1996, 25, p. 197-210

62. *Documente ale istoriei. Colonizările etno-agricole din Transilvania între anii 1880-1908*, „Gazeta Reghinului”, 2006, 10-11, p. 117-118

63. *Vasile Mare, un „tribunus plebis” reghinean de la 1848-1849*, „Reghinul cultural”, 2006, 8, p. 114-122

64. *Românii de pe granița cu Moldova în timpul Revoluției de la 1848-1849*, „Angustia”, 10, 2006, p. 53-65.

Résumé

Le moment où un grand archiviste est célébré par la communauté professionnelle est d'autant plus émouvant qu'il s'agit d'un très bel âge, 75 ans, et d'une activité scientifique prestigieuse dans le

domaine de l'histoire. Ioan Ranca a dédié sa vie aux Archives transylvaines : son activité archivistique commencée aux Archives d' Aiud, continuée à Alba et Târgu-Mureș, mais l'extension géographique de ses recherches couvre aussi d'autres régions de Transylvanie. Parmi ses sujets de recherche on peut citer l'activité d'Avram Iancu (participant à la révolution de 1848), l'émeute des paysans roumains dirigés par Horea (1784) et ses échos parmi les Roumains de la région dite « sicule », l'activité des représentants de l'Ecole Transylvaine, études démographiques et sociales, études d'histoire locale, description détaillée et interprétation de certains documents inédits.

En tant qu'archiviste, Ioan Ranca a participé à l'inventoriage et à la description archivistique de 7000 mètres linéaires de documents et tous les directeurs des Archives Départementales où il avait travaillé lui ont rendu leur hommage.

100 de ani de la nașterea lui Gheorghe Ungureanu

MIRELA TÎRNĂ

Pentru ca o „breaslă” să existe și să meargă mai departe e nevoie să-și amintească permanent de înaintași și de faptele lor, ca semn de prețuire și exemplu pentru generațiile ce vor urma.

De aceea, ne-am propus să evocăm personalitatea și activitatea arhivistului Gheorghe Ungureanu (1907-1975), acum, la împlinirea a 100 de ani de la nașterea ilustrului înaintaș. Născut la 8 martie 1907 la Hangu, jud. Neamț, Gh. Ungureanu ajunge, în 1926, la Arhivele Statului din Iași, cu scopul de a găsi o slujbă pentru a-și continua studiile universitare. Mâna destinului n-a dat greș și Gh. Ungureanu avea să rămână în această instituție mai bine de 40 de ani. Cel care l-a încurajat la început de drum și l-a inițiat în munca de arhivă a fost directorul de atunci al instituției, Sever Zotta.

În anul 1928 semnează primul articol în revista ieșeană de istorie „Ion Neculce”¹, de atunci și până la sfârșitul vieții fiindu-i un statornic colaborator.

Principalele preocupări ale lui Gh. Ungureanu au fost acelea de a aduna cât mai multe documente, de a le salva și păstra cu orice preț și sacrificiu. Astfel, în 1932 a salvat, la Bârlad, mii de acte, unele datând de la sfârșitul secolului al XVI-lea, fapt remarcat de însuși Nicolae Iorga.

Ajuns director al Arhivelor Statului din Iași (1941-1969), Gh. Ungureanu nu și-a uitat menirea, remarcabilă fiind activitatea sa din timpul războiului, când a reușit să salveze documente în urma bombardamentelor și a incendiilor produse, deși dispunea de forțe și mijloace insuficiente. Este cazul arhivelor ieșene, pe care, încărcându-le în vagoane, le-a transportat spre locuri ferite de distrugere, pe un drum ca o adevărată Golgotă, cu opriri interminabile până în apropiere de Tg. Jiu, unde lăzile cu documente au fost puse la adăpost de deținuții politici aflați în lagărul din zonă².

¹ Revista „Ion-Neculce” a apărut în 1921, fiind inițiată de Gh. Ghibănescu, Sever Zotta, Mihai Costăchescu, T. Burada, Al. Băleanu.

² Greutățile prin care a trecut sunt menționate de Gh. Ungureanu într-o scrisoare către Aurelian Sacerdoțeanu din august 1945 publicată în volumul de documente *Aurelian Sacerdoțeanu. Corespondență (1928-1974)*, București, 2004, p. 98.

După război, reface clădirea Arhivelor, pentru a-și putea relua activitatea. În felul acesta, Gh. Ungureanu și-a dobândit meritul de a sta alături de înaintașii săi, care au condus Arhivele Statului din Iași: Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Gheorghe Sion, Teodor Codrescu, Sever Zotta.

Activitatea lui Gheorghe Ungureanu nu s-a limitat numai la strângerea și păstrarea documentelor, ci și la publicarea acestora și la elaborarea unor instrumente utile în cercetare. Astfel, în 1947 publică primul *Îndrumător în Arhivele Statului*, urmat de alte trei sub coordonarea sa. Au urmat volumele de documente: *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, *Documente privitoare la istoria economică a României*, *Figuri de arhiviști – Gheorghe Asachi și Inventarul arhivistic la fondul Secretariatul de Stat al Moldovei*. La acestea se adaugă și studiile și articolele publicate ca cercetător, din care amintim: *Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, *Înființarea și organizarea judecătoriilor în Moldova în anul 1832*, *Justiția în Moldova 1741-1832*, *Învățământul juridic la Academia Mihăileană*, *Familia Sion*, *Cronica Cotnarilor*, *Eminescu în documente de familie* (postum)³.

A participat la congrese și conferințe internaționale ale Consiliului Internațional al Arhivelor, în calitate de reprezentant al României sau în cea de corespondent al revistei „Archivum”, editată de U.N.E.S.C.O.

Se stinge din viață la 29 decembrie 1975, lăsând în urmă o instituție cu o bogată bază documentară, dar și un model de conducător la care adesea devotamentul s-a împletit cu sacrificiul de sine.

Résumé

Les archivistes de Roumanie célèbrent en 2007 le centenaire de la naissance de Gheorghe Ungureanu, archiviste qui a eu une contribution remarquable à l'évolution des Archives de Jassy, durant la longue période de directorat (1941-1969). Ungureanu fait partie de la génération d'intellectuels formés dans la tradition démocratique de l'entre-deux-guerres, animé par une forte responsabilité pour le destin des documents. Durant la guerre, il a assuré la sauvegarde des documents dans d'autres régions moins affectées par les bombardements et les incendies.

En tant que chercheur, il a obtenu les meilleurs résultats dans le domaine de l'histoire des institutions, particulièrement les institutions juridiques de la Moldavie.

³ Dumitru Ivănescu, *Gheorghe Ungureanu*, în „Revista Arhivelor”, anul LIII, vol. XXXVIII, nr. 1/1976, p. 84.

Mărturii documentare privind Biserica Greco-Catolică din Transilvania (sec. al XIX-lea)

ELENA MUȘAT

Biserica Greco-Catolică reprezintă una din instituțiile românești importante în Transilvania secolului al XIX-lea, în condițiile în care românii, lipsiți în general de drepturi politice și de mijloace materiale deosebite, își duceau traiul zilnic în special în comunități rurale în care Biserica juca un rol primordial.

Înființată la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea prin Diplomele Leopoldine, Biserica Unită cu Roma a fost gândită de autoritățile habsburgice ca o modalitate de întărire a catolicismului în acest spațiu aflat la granița lumii catolice și de stăvilire a avântului pe care îl luase Reforma¹.

Fiind o instituție transilvăneană, cea mai mare parte a documentelor ce fac referire la Biserica Greco-Catolică se găsesc, cum este și firesc, la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale (Bihor, Cluj, Alba etc.).

Există însă și la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, în Colecția *Documente Istorice* și în Colecția *Microfilme Vatican*, documente ce oferă informații generoase despre sistemul de organizare a Bisericii Unite, raporturile ierarhice în cadrul acesteia, căsătoriile și divorțurile în comunitățile românești greco-catolice, școlile confesionale, migrarea de la Biserica Unită la cea Ortodoxă (și invers), conflictele dintre ortodocși și uniți, sistemul de salarizare a preoților etc.

Pentru lumea românească din Ardeal preotul reprezintă în secolul al XIX-lea modelul pe care enoriașii caută să-l urmeze într-o epocă în care, prin prestigiu și coeziune, Biserica oferă românilor singurul cadru de viață comunitară. Viața familială, raporturile stabilite în cadrul acesteia, relațiile părinte-copil, soț-soție sunt puternic influențate de religie într-o lume predominant rurală ce gravitează în jurul Bisericii². Nicolae Iorga afirmă chiar că „o istorie de sate și de preoți este istoria Ardealului românesc“³.

¹ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 75.

² Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 31.

³ N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1902, p. 9.

În societatea românească transilvăneană, preotul, asimilat cu elita intelectuală locală, este adesea persoana cea mai influentă în lumea satului, reușind fără mare efort să-și facă noi prozeliți. Această situație se explică prin nivelul extrem de redus al cunoștințelor religioase, întâlnit atât la greco-catolici cât și la ortodocși.

Ignoranța ortodocșilor/uniților în materie de cunoștințe sacre îi făcea pe aceștia să depindă strict de preotul lor care, cu puțină autoritate, putea „să determine o comună ortodoxă să îmbrățișeze unirea și poate chiar o comună catolică să treacă la ortodoxie”⁴.

Comunitățile românești la jumătatea secolului al XIX-lea reprezentau încă, din cauza slabei instruirii, adevărate mase de manevră, care puteau fi ușor trecute dintr-o tabără în alta dacă beneficiau de un conducător religios instruit.

Ascensiunea Bisericii Unite, după cum remarca și nunțiul apostolic vienez Michele Viale Praela, care vizitează Transilvania în 1855, depindea în primul rând de preoții greco-catolici, de gradul lor de instruire, și de susținerea guvernului în dotarea parohiilor⁵.

În documentele colecțiilor menționate mai sus găsim de asemenea, incidental, date despre Biserica Ortodoxă ardeleană, deoarece, în mod firesc, numeroase acțiuni ale preoților/credincioșilor uniți se raportează uneori la aceasta, mai ales că în cele mai multe cazuri românii transilvăneni trăiesc în comunități mixte din punct de vedere religios, în care satul are și biserică unită și biserică ortodoxă.

Aceasta fiind realitatea, lupta pentru atragerea de enoriași de către fiecare din cele două biserici îmbracă forme dure, uneori efectele fiind greu de imaginat; dezbinăți de Biserică, oamenii uită adesea esențialul, și anume faptul că, dincolo de credința religioasă diferită, toți sunt români. Apartenența la ortodoxie sau la greco-catolicism stă la baza unei segregății profunde care depășește, din păcate, apartenența la un fond etnic comun, cel românesc.

Același tip de conflicte grevează deseori și relațiile dintre clericii ortodocși și cei uniți: în anul 1853 Ioan Sicoe, parohul unit din localitatea Sohodol, se plânge că preotul ortodox, Anghel Maritia, a înmormântat-o „cu sila” pe Anna Plicu, deși aceasta îmbrățișase religia greco-catolică⁶.

Oricât de ciudate ne par astăzi aceste motive de ceartă, în epocă deveniseră un *modus vivendi* care nu mai alarma pe nimeni. În secolul al XIX-lea

⁴ Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici în Transilvania (1855-1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 38.

⁵ Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, *Éthnie et confession en Transylvanie*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996, p. 161.

⁶ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), *Colecția Documente Istorice*, MDCXCIV/ 34.

confesionalismul influența în mod hotărâtor viața socială, de multe ori numirile în anumite funcții publice făcându-se nu după criteriul pregătirii profesionale, ci după apartenența la o anumită religie. În ceea ce privește micile scandaluri care apăreau între preoții ortodocși și cei catolici, George Barițiu, contemporan al evenimentelor, el însuși fiu de preot, aprecia: „cu căsătoriile mixte și cu îngropăciunile ajunseseră la mare calamitate, de care însă sufereau și alte popoare de confesiuni catolice și se întâmplau multe scandaluri odioase”⁷.

Prozelitismul greco-catolic – și desigur și cel ortodox – reflectat în documente apare ca o acțiune extrem de importantă, sau, fără a exagera, un adevărat „plan de muncă” pe care preoții, sârguincioși, încercau să-l realizeze, de ambele părți. În dieceza Lugojului, din cele 159 de comune, câte număra în 1891, nu mai puțin de 84 erau întoarse la „Sf. Unire” după anul 1830⁸.

În acest sens întâlnim numeroase tabele, întocmite de preoți uniți locali și adresate protopopilor cărora li se subordonează, cuprinzând persoanele care în acel an „au îmbrățișat Sf. Unire”⁹. Un astfel de tabel îi trimite Ioan Sicoe, preotul unit de la Sohodol, lui Grigore Mihali, protopop al tractului Bistrei în acea perioadă, document din care reiese că în anul 1855 nici un credincios greco-catolic din dieceza Făgăraș nu îmbrățișase altă religie¹⁰. În alte cazuri, din înștiințările trimise protopopului răzbate satisfacția slujbașului bisericesc pentru faptul că, prin „înmulțirea micii noastre turme” cu patru familii, „suntem mai mulți cu 25 suflete”¹¹.

Într-un alt asemenea tabel întâlnim o mențiune, puțin bizară la prima vedere, care are însă implicații mai adânci și o valoare de clauză contractuală, valabilă într-un eventual conflict ulterior: „fiii din aceste cununii”¹² se cresc în religia părinților: fiii într-a tatălui, fiucele într-a mamei”¹³. În felul acesta lucrurile par clare de la bun început. Fiecare din cele două confesiuni își asigură astfel o virtuală continuitate.

În practică însă lucrurile nu sunt atât de simple, fiind dese cazurile când, după o căsătorie încheiată între doi enoriași dintre care unul este ortodox, iar celălalt greco-catolic, cei doi nu mai respectă cele convenite anterior.

⁷ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Brașov, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Brașov, 1994, p. 670.

⁸ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, Institutul de Arte Grafice „Nicolae Stoilă”, 1915, p. 70.

⁹ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXIV/ 84.

¹⁰ *Ibidem*, MDCXIV/70.

¹¹ *Ibidem*, MDCXIV/ 108.

¹² Este vorba despre „cununile mestecate” (căsătoriile mixte), termen utilizat în același document.

¹³ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXIV/ 236.

Un astfel de episod se petrece în localitatea Sohodol, comitatul Cluj, când fiica crâșnicului greco-catolic Ioan Oniciu s-a măritat „după un fecior de religie neunită și dând mirele scrisoare de la mâna sa cum că pe mireasă...nu o va opri de la trăire cu biserica noastră...Acum, de 4 săptămâni, aceea nici a mai deschis biserica noastră”¹⁴. Lucrurile se complică și mai mult în momentul în care tânăra soție se îmbolnăvește grav și se pune problema: cine o va înmormânta în cazul unui deces, preotul ortodox sau cel unit din localitate? Însuși preotul unit din localitate, Ioan Sicoe, afirmă că „este o mare neplăcere ca tocmai pe fiica editului¹⁵ nostru să o înmormânteze în cimitirul Bisericii neunite preoți aceeași”, adică preoți ortodocși.

Iată cum, în comunitățile românești mixte din punct de vedere confesional, în care trăiesc laolaltă și ortodocși și catolici, micile animozități pot degenera în conflicte mult mai profunde. În același timp, din documente reiese și un alt tip de realitate în care românii, despărțiți din punct de vedere religios în două tabere, își duc viața zilnică laolaltă, participă cu toții la evenimentele satului, lăsând la o parte certurile confesionale; dincolo de liturghie și de preceptele religioase, ritmurile vieții lor zilnice urmează relativ același curs, toți trăiesc laolaltă aceleași evenimente¹⁶.

În acest sens, multe sate mixte au o singură școală, unde învață împreună atât copii greco-catolici cât și ortodocși, examenele sunt organizate în același timp pentru toți elevii, iar la verificările semestriale participă atât protopopul unit cât și cel ortodox.

Un astfel de caz întâlnim la Câmpeni, în tractul Bistra, unde, după cum reiese din „Protocolul clasificărilor pe semestrul I pentru clasa începătoare pe anul 1867/ 1868”, sunt înscriși 22 de copii (6 fete și 16 băieți), dintre care 9 elevi sunt greco-catolici și 13 sunt ortodocși¹⁷. Din comisia de examinare face parte atât Simeon Balint, protopop greco-catolic al Bistrei și inspector școlar, cât și Ioan Patiția, protopop greco-răsăritean în Câmpeni¹⁸.

Un alt caz este cel din localitatea Musca, tractul greco-catolic Bistra, unde la școala unită învață și un elev ortodox, Petru Șerban, în vârstă de 11 ani¹⁹. Aceeași situație o întâlnim și în localitatea Certeze, unde în anul 1867 la școala confesională unită învață 3 elevi ortodocși²⁰.

¹⁴ *Ibidem*, MDCXCIV/193.

¹⁵ *Edit* = crâșnic, administrator al bisericii.

¹⁶ Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p.37.

¹⁷ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 217.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 202.

²⁰ *Ibidem*, MDCXCVI/ 226.

Iată că în comunitățile românești mixte viața cotidiană este mai presus de convingerile religioase, un rol determinant jucând în acest context preotul satului. Numai de acesta depinde, în fond, aplanarea unui conflict interconfesional sau accentuarea lui și, până la urmă, tot el este răspunzător în mare măsură de buna înțelegere între enoriași, dezbinați din punct de vedere confesional, dar copărtași la aceleași evenimente în lumea satului. De asemenea, tot preotul judecă neînțelegerile dintre credincioșii greco-catolici²¹.

Într-un raport de activitate pe care îl adresează Oficiului Arhidiaconal Greco-Catolic al Tractului Bistra, Efrem Petruția arată că în intervalul 1832-1852 a fost preot în satul Ponorel unde „cu o osteneală mare, începând din propriul meu îndemn, din buna voință de la anul 1840, până în anul 1848, până în revoluțiune, am ținut școala cu pruncii fără deosebire de confesiune, cu scopul ca doar spre cultura poporului s-ar putea exopera²² și acolo școala trivială după datina a altor posesiuni Bistra, Câmpeni și Vidra. Fructul ostenețelor mele a fost că mulți copii și fetețe au învățat a scrie și a ceti ...”²³. Iată, așadar, că în concepția preotului dobândirea unor noțiuni elementare de către copii în cadrul școlii este mai presus de apartenența religioasă a acestora.

În 1852 Efrem Petruția este trimis la Baia de Arieș (Offenbaia), ca paroh al comunității greco-catolice; în această calitate va încerca să înființeze și aici, ca și la Ponorel, o școală la care să învețe copiii români din localitate, indiferent de confesiunea religioasă a acestora. Din păcate, eforturile sale nu sunt dublate de rezultate pe măsură, așa cum se întâmplase la Ponorel: „Așișderea m-am opintit a exopera școala. Dar toată truda mi-a mers în fum. Prunci totuși am adunat în câte un an vara, dar n-am putut merge departe că veneau câte o zi sau două, apoi care se lăsa, parte din sărăcie, parte din vreun morb”. Iată că în Transilvania secolului al XIX-lea clerul ne apare pătruns de înalta misiune culturală care i-a fost atribuită, începând cu preotul de parohie, care conducea comitetul școlar și era adesea învățător în școala satului, și terminând cu episcopul și mitropolitul, care apărau sistemul școlilor confesionale în confruntările cu guvernul²⁴.

Alte documente oferă informații despre funcționarii bisericești și salarizarea lor, sau, incidental, despre nivelul material precar al unor enoriași.

²¹ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1992, p. 257.

²² *A exopera* = a ridica, a face (din lat. *exopero, are*)

²³ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 264.

²⁴ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 165.

Starea materială a clerului, esențială pretutindeni pentru îndeplinirea funcțiilor sale, este pentru preoțimea greco-catolică din Transilvania cu atât mai importantă cu cât rolul său social era, în mijlocul unei societăți rurale tradiționale, mai mare decât în alte medii. Condiția materială a preotului este relevantă, deopotrivă pentru gradul său de instrucție și pentru statutul social, pentru menirea sa pastorală și pentru cea laică.

După restaurarea Mitropoliei Unite de Alba Iulia și Făgăraș (1855), mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu va obține un subsidiu de 18000 florini anual pentru clerul simplu, ale cărui necesități le cunoștea din experiență²⁵.

Veniturile preoților sunt influențate de mai mulți factori. În primul rând, situația materială a unui cleric trebuie raportată la nivelul economic al parohiei sale, fiind de cele mai multe ori direct proporțională cu acesta: cu cât parohia este mai prosperă, cu atât preoții sunt mai înstăriți.

În situația în care postul de preot în astfel de parohii bogate rămâne vacant, sunt mulți cei care doresc să-l ocupe²⁶. Procedura este următoarea: postul este anunțat drept vacant, doritorii își trimit cererile la Consistoriu, iar acesta numește dintre concurenți pe cel considerat mai potrivit²⁷. În acest context, la 21 aprilie 1864, Simeon Balint, protopopul Bistrei, îl anunță pe Gedeon Blasianu, administratorul Zlatnei, că la data de 15 mai va avea loc concursul pentru ocuparea postului de paroh la Cojocna (Cosocna) „din comitatul Clujului cu salariu cameral de 210 florini rhenani și porțiune canonică”²⁸. Protopopul mai adaugă faptul că îi scrie în legătură cu acest concurs deoarece „frăția ta mai anu te-ai jeluit – și pe drept – cum că o circulară în care s-a anunțat concursul pentru o parohie ai primit-o după trecerea sau expirarea termenului – drept aceea fiindcă și cu această circulară până va ajunge la Frăția Ta se poate întâmpla asemenea, fiind termenul cam scurt, am aflat cu cale a te încunoștința despre pomenitul concurs mai cu grabă”²⁹.

Un alt factor care influențează situația materială a preotului este porțiunea canonică³⁰. Cu cât terenul obținut este mai întins sau mai roditor, cu atât situația materială a clericului este mai bună.

²⁵ *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, Madrid, 1952, p. 138.

²⁶ Simion Retegan, *Înzestrarea materială a clerului greco-catolic din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în volumul colectiv „300 de ani de la Unirea Bisericii Române din Transilvania cu Biserica Romei”, coordonat de Gheorghe Gorun și Ovidiu Horea Pop, Cluj-Napoca, 2000, p. 250.

²⁷ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p.74.

²⁸ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXCIV/ 204.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Porțiune canonică* = teren aflat în proprietatea preotului unit pe durata deținerii funcției, pentru întreținerea familiei sale.

Preotul unit primește, de asemenea, un salariu care diferă de la caz la caz. Din documentul prezentat mai sus reiese că postul de paroh la Cojocna (Cosocna), comitatul Cluj, este plătit cu 210 florini renani, salariu cameral, la care se adaugă porțiunea canonică.

Venitul mediu al preotului variază mult de la zonă la zonă, de la parohie la parohie. După Barițiu, el însuși fiu de preot, aproximativ o treime a preoților uniți, titularii parohiilor importante, erau bine plătiți. Aici intrau, în primul rând, protopopii, remunerați și cu câte 60 de florini anual din marea fundație a Capitlului instituită de Ioan Bob, preoții din localitățile montanistice și salinare plătiți de stat, parohii cu averi personale mai mari, preoții foarte întreprinzători³¹.

O pondere mult mai mică din venitul parohului, chiar ne semnificativă în multe cazuri, revine taxelor achitate de către enoriași bisericii pentru asistența religioasă acordată de preot: botezuri, căsătorii, înmormântări, molifte, sfeștanii etc. Aceste sume sunt, în general, mici – aproximativ 20-25 de florini anual, în cazul unui sat de 80-100 de case³² – așa că nu influențează prea mult nivelul material al slujitorului bisericii.

La îndeplinirea îndatoririlor de ordin administrativ preotul este ajutat de alți câțiva funcționari bisericești de ordin inferior: crâsnicul (curatorul, editul), clopotarul (campanatorul), cantorul, casierul (perceptorul).

De cele mai multe ori aceștia sunt numiți în funcție prin ordin emis de protopop, dar recomandările asupra persoanei care va ocupa postul sunt făcute de parohul local. În acest sens întâlnim un document din 1856 prin care Ioan Sicoe, preotul unit al Sohodolului, recomandă Oficiului Arhiepiscopal numirea lui Nicolae Coste, care până în 1850 „a ținut serviciul dascăliei”, în funcția de campanator³³ „împreună cu fiii săi”³⁴. Nu întotdeauna însă persoanele desemnate pentru ocuparea unor funcții sunt mulțumite de recomandarea făcută de preot. Este și cazul lui Nicolae Coste care este numit în funcția de clopotar de către Oficiul Arhiepiscopal³⁵, dar spre disperarea preotului local refuză postul, deoarece el dorește să devină crâsnic al bisericii respective. Într-o scrisoare adresată protopopului <Grigore Mihali> în decembrie 1856, Ioan Sicoe va recunoaște: „cu strămutarea servitorilor bisericești de aicea numai am încăput în cea mai mare ură”³⁶.

³¹ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 250.

³² *Ibidem*.

³³ Campanator = clopotar.

³⁴ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 113.

³⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 116.

³⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 134.

Slujbașii bisericii primesc un salariu lunar; de exemplu, Anton Sicoe, cantor la biserica unită din Sohodol în anul 1856, are un salariu de 1 florin și 40 de crăițari³⁷. Uneori aceste salarii nu sunt achitate la timp. Un angajat al bisericii din Sohodol îi trimite în 1856 o petiție lui Grigore Mihali, protopopul tractului Bistra, arătând că a primit suma de 2 florini și 40 de arginți, adică salariul pe luna februarie (1 florin și 40 de arginți) plus 1 florin din salariul pe luna ianuarie, dar cei 3 florini rămași restanță din anul trecut „nu i-am primit nici astăzi”³⁸.

Așa-numitele „taxe chirurgice și schedulare”, plătite de tineri preotului pentru oficierea căsătoriei, diferă de la caz la caz. Dacă la Sohodol, tractul Bistra, în 1857, pentru o căsătorie se achită taxa de 1 florin și 20 de crăițari³⁹, la Ponorel, în același tract, în 1855 suma este de 2 florini⁴⁰.

Există și cazuri în care preoții, conștienți de starea materială „miseră” a enoriașilor, oficiază căsătorii fără a mai percepe taxele aferente; în acest sens, Ioan Sicoe, parohul unit din Sohodol, îi scrie lui Grigore Mihali, protopopul tractului Bistra că în parohia respectivă un singur enoriaș „s-a cununat în anul respectiv”, „însă e foarte sărac, încât nu are nimic; eu încă l-am cununat gratis, fiindcă a fost și neunit și, văzând...sărăcia lui, nu l-am mai asuprit cu taxa cununiei, fata fiind de religia noastră, însă dimpreună săracă rămasă de părinți”⁴¹.

Unii preoți țin cont de starea materială precară a enoriașilor atunci când percep taxe, dar sunt și situații în care sărăcia credincioșilor îi lasă indiferenți pe slujitorii Bisericii. Simeon Balint, protopopul tractului Bistra, este contrariat atunci când Ioan Laslo, parohul unit al Zlatnei, nu percepe taxa de căsătorie de la doi enoriași, pe motiv că aceștia sunt săraci, dar în schimb îi trimite la Roșia⁴², ca să obțină dezlegare pentru căsătorie de la protopop. La o astfel de faptă reacția lui Simeon Balint este violentă, protopopul considerând că în cazul de față „i-ar costa pe fiecare întreit și împătrit călătoria până la Roșia, mai mult decât au să dea acolo ... 70 de crăițari; sau nu știi frăția ta că această concesie eu am făcut-o pentru ușurarea poporului, <concesie> pe care, urmând consiliul Frăției Tale, ar trebui să o șterg și să trag și eu ca unii dintre protopopii din țară câte 4-5 florini de pereche? Pe de o parte îi compătimesti, <pe de> alta ca să te ușurezi pe Frăția Ta, le-ai pune o povară cu mult mai grea”⁴³. Protopopul ne apare astfel intrigat de atitudinea subalternului său, dar în același timp nu admite ca parohul Zlatnei să nu perceapă taxa pentru căsătorie, deoarece „mizeria scuză numai Sfânta

³⁷ *Ibidem*, MDCXCIV/ 81.

³⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 118.

³⁹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 107, 133.

⁴⁰ *Ibidem*, MDCXCIV/ 71.

⁴¹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 129.

⁴² Roșia este centrul protopopiatului unit al Bistrei în această perioadă.

⁴³ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 290.

Mântuire și botezul, dar la cununie niciodată nu am cugetat, nici odinioară, cum că Frăția Ta intrând în cercul acestui protopopiat îmi vei scrie mie legi noi, precum văd că mi le prescrii, ca de la mizeri să nu iau taxă...”, „eu servesc ca preot aproape de 36 de ani și, nici ca paroh, nici ca protopop, nu am văzut, nici auzit ca un paroh să mântuiască cu aceea că el n-a primit taxa protopopească, <din cauză că> respectivii cununați au fost mizeri...”⁴⁴.

Un rol semnificativ în activitatea parohului greco-catolic îl ocupă oficierea căsătoriilor și mai ales respectarea procedurilor bisericești în astfel de momente. Pentru ca o căsătorie să fie valabilă trebuiau respectate câteva condiții fundamentale, și anume: cei doi tineri să aibă „anii prescriși”, adică să fie majori, să li se facă „cele trei vestiri” care anunțau căsătoria pe plan local și să încheie „un contract de bună învoire”⁴⁵. Abia după ce aceste aspecte sunt îndeplinite căsătoria se oficiază de către preotul satului.

De multe ori tocmai viciile de procedură (lipsa contractului de bună învoire, faptul că unul dintre tineri este minor etc.) devin ulterior motive de divorț.

În general, preoții își îndeplinesc cu conștiinciozitate atribuțiile de pregătire a căsătoriei având grijă ca după oficierea acesteia să nu apară surprize neplăcute care s-ar fi putut evita. În 1865 Elia Farago, preotul greco-catolic din Arieș, îi scrie protopopului Bistrei că în parohia sa trăiește „un faur de fier pe nume Toth Gyuri”⁴⁶, greco-catolic în vârstă de 37 de ani, care dorește să se căsătorească cu o tânără din sat. Dat fiind că numitul Gyuri Toth se stabilise în Arieș de câțiva ani, preotul nu este convins că acesta nu contractase anterior o altă căsătorie: „starea lui în alăturare cu etatea ce o are stârnește un dubiu: oare n-a fost căsătorit pe locurile nașterii sale? Și părăsindu-și muierea pe aici să se căsătorească cu alta, după datina țigănească?”⁴⁷. De aceea Elia Farago îl roagă pe protopop să întreprindă o cercetare în legătură cu cele menționate care să lămurească situația.

Cele mai multe complicații apar în cazul căsătoriilor mixte, sau mai precis atunci când se pune problema desfacerii unei astfel de căsătorii. În acest sens Amos Tobias, preotul greco-catolic din Abrud, îl anunță pe Simeon Balint, protopopul tractului Bistrei, că preotul ortodox Ioan Galu i-a căsătorit pe Cimonea Ioan, greco-catolic, și pe Furduiu Maria, greco-răsăriteană, dar la puțin timp cei doi au decis să divorțeze, adresându-se pentru aceasta, din nou, preotului ortodox⁴⁸. Din relatarea lui Amos Tobias, preotul unit, aflăm că Ioan Galu,

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 89.

⁴⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 213.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 283.

preotul ortodox, „a făcut pașii cuviincioși” anunțându-l pe Cimonea Ioan că îl poate despărți de soția lui „sub următoarele două condiții: sau să se facă neunit, sau să-i ducă declarație de la domnia ta (protopopul Bistrei – n.n.) cum că nu-l vei acuza”⁴⁹. Din acest înscris reiese că cele două Biserici își respectă reciproc deciziile și procedurile, dar și că în cadrul Bisericii Greco-Catolice regulile sunt ceva mai stricte la acordarea unui divorț, sub influența normelor procedurale ale Bisericii Catolice, care acordă divorțul foarte greu și pentru motive bine întemeiate⁵⁰.

În cadrul Bisericii Unite procesul de divorț este lung și anevoios. Într-o primă fază preotul satului încearcă să sfătuiască cele două părți să renunțe la decizia de a divorța. În continuare, același rol de mediere a unei eventuale împăcări a părților este preluat de către „defensoarele matrimoniale”⁵¹. Dacă cei doi soți își mențin decizia de a divorța, se încheie un Protocol de divorț, semnat de cele două părți, de „comisarul investigator” al cauzei și de „defensoarele matrimoniale”⁵².

Preotul este cel care redactează, contra cost, declarațiile celor doi soți – dat fiind că, de cele mai multe ori, aceștia nu știu să scrie – în care fiecare parte își expune motivele pentru care dorește divorțul. Ioan Sicoe, preotul unit de la Sohodol, îi scrie în acest sens lui <Grigore Mihali> în 1856 că a trimis-o pe Rafila Sicoe Zah la preotul Amos „spre a-i face răspunsul de unde <aceasta> se întoarse fără nici un rezultat, căci acolo n-a vrut să plătească sotpel, nici să plătească pentru scris, zicând că e mizeră, după aceea îndreptând-o către Prea Onorat Frăția Sa Stoianu spunându-i ce-i trebuiește se întoarse și de acolo ca și de la Amos”. În această situație, Ioan Sicoe apreciază că Rafila Sicoe Zah „nu-și va putea dobândi lucrătorii”⁵³.

După ce toate actele sunt definitive, cauza de divorț este înaintată Sinodului protopopesc, care analizează motivele invocate de cele două părți, audiază martori și emite o sentință definitivă.

În general costurile pentru un divorț se ridică la suma de 40 de florini. Atât achită Sofia Danciu în 1850 la Oficiul Protopopesc pentru divorțul fiicei sale, Eva Macovei⁵⁴. Pavel Ratz va achita pentru divorț, atunci când se va ține „adunarea Sinodului”, suma de 30 de florini, după cum îl informează Ioan Sicoe,

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Nicolae Bocșan, Ion Cârjă, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 116.

⁵¹ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 47.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, MDCXCIV/ 100.

⁵⁴ *Ibidem*, MDCXCIV/ 146.

preotul unit al Sohodolului pe Grigore Mihali, protopopul tractului greco-catolic al Bistrei⁵⁵.

În unele cazuri, cei doi soți pot aștepta timp îndelungat hotărârea definitivă de divorț. Cozma George, ortodox din Baia de Arieș, așteaptă de ani de zile pronunțarea divorțului de soția sa, Pascutia Horga, de religie unită, după cum îi relatează Nicolae Fodori, preotul greco-catolic al Lupșei, protopopului Simeon Balint; actele înaintate pentru divorț s-au rătăcit astfel că George Cozma se vede pus în situația de „a începe un proces nou având actele și investigațiile făcute gata”⁵⁶.

Preotul își informează constant superiorul despre tot ce se întâmplă în parohie, solicitând sfaturi pentru rezolvarea unor probleme locale, sau cerându-i ajutorul pentru medierea unor situații conflictuale.

Corespondența între paroh și arhidiaconul de care depinde oglindește o multitudine de probleme cu care biserica se confruntă pe plan local. Dintr-un astfel de document aflăm că la școala unită din Sohodol nu sunt suficiente manuale școlare⁵⁷, sau că preotul ortodox din aceeași localitate încearcă să construiască o școală aici⁵⁸. Întotdeauna în parohie se ivesc probleme a căror rezolvare depinde, într-un fel sau altul, de intervenția protopopului zonal.

În general, există o bună comunicare ierarhică preot-protopop, iar scrisorile și notele pe care aceștia și le adresează creionează o imagine autentică a satului transilvănean românesc în secolul al XIX-lea, în care locuitorii sunt părtași ai unei realități cotidiene din care nu lipsesc bucuriile, dar mai ales necazurile cauzate de lipsuri materiale, boli, scandaluri etc.

Biserica este parte intrinsecă a acestei lumi, factor spiritual ce oferă oamenilor credința și speranța, factor cultural prin implicarea în procesul educațional, factor social prin medierea conflictelor locale, factor național militând pentru recunoașterea drepturilor politice ale națiunii române.

Biserica Unită din Transilvania ne apare, așadar, la jumătatea secolului al XIX-lea, din documentele cercetate, ca o instituție cu un sistem organizatoric bine structurat ce face eforturi meritorii să corespundă multiplelor misiuni încredințate de societate.

⁵⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 104.

⁵⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 206.

⁵⁷ *Ibidem*, MDCXCIV/ 132.

⁵⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 58.

Résumé

A la fin du XVIIème siècle et début du XVIIIème, une partie de l'Église Orthodoxe de Transylvanie accepte de se soumettre au Vatican, en gardant en même temps une partie de ses rythmes orientales, afin de ne pas perdre les fidèles. Cette Union a eu comme conséquence – dans une société sans Code Civile, où les relations sociales étaient largement dans la compétence de l'Église – une compétition entre l'Église Orthodoxe et celle Gréco-Catholique pour les fidèles, des confusions et des conflits dans les familles mixtes concernant le baptême des enfants, leur éducation, les questions de succession des biens, l'enterrement. C'est le prêtre qui est le personnage le plus important dans la vie du village transylvain, celui-ci étant à la fois juge et conseiller spirituel. L'Église assume le rôle d'animatrice de la vie communautaire dans un régime politique qui ne reconnaissait pas les Roumains comme une nation avec des droits politiques.

Salvgardarea învățământului românesc din dieceza greco-ortodoxă a Caransebeșului în timpul episcopului Nicolae Popea (1889-1908)

ION PÂRVU

Învățământul românesc din Banatul istoric s-a aflat, în secolul al XIX-lea, într-o perioadă de restructurare, în funcție de noile cerințe ale societății¹. Noul „spirit reformator”² nu a fost întrerupt în anii dualismului (1867-1918), deși *legile școlare* de după 1868 au inaugurat *politica de asimilare* prin intermediul instituțiilor educative³.

Chiar de la reînființarea sa, în 1865, Episcopia greco-ortodoxă română a Caransebeșului a urmărit să-și asigure necesarul de cadre în școlile proprii – tradiția *creșterii tinerilor* și a formării noilor generații de intelectuali români, ridicate la rang de principiu, s-au perpetuat încadrându-se programatic în mișcarea culturală-națională a românilor din monarhie. Prin eforturile materiale și financiare, comunele bisericesti au susținut școlile românești din eparhie și au implicat fundațiile ale căror fonduri erau administrate de biserică: „Emanoil Gojdu”, „Alexandru Nedelcu”, „Episcop Ioan Popasu”, „Emanoil Ungureanu” ș.a.⁴.

Autoritățile de la Budapesta au folosit prevederile *Legii școlare din 1868* pentru a-și atinge scopurile „modernizării” instituțiilor școlare⁵ – la câțiva ani o dată legea era „amendată” cu noi prevederi restrictive la adresa națiunilor nemaghiare: „legile speciale” din 1872 au lovit în „școlile din granița bănățeană”, devenite *școli comunale*. Astfel, absolvenții Institutului Pedagogic Ortodox din

¹ Gr. Popiți, *Date și documente bănățene*, Timișoara, 1939, p. 41.

² Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănățene*, Cluj-Napoca, 2002, p.15-16; 30-49.

³ *A lugosi állami fögymnasium története*, Lugoj, 1895, p.21-27.

⁴ I. Georgescu, *Fundația „Emanoil Gojdu” „în sprijinul elevilor și studenților români din Austro-Ungaria”*, în „Revista de Istorie”, nr. 2, 1973, București, p. 353-365; V. Micle, Tr. Mogoș, *Testamentul lui M. Trapsa în slujba școlii românești*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 1-3, 1982, Timișoara, p. 48-49; V. Lăzărescu, *Fundații lugojene în sprijinul elevilor și studenților bănățeni*, în *loc.cit.*, nr. 11-12, 1985, Timișoara, p. 815.

⁵ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Circulara nr. 68*, Sc. din 27 martie 1869, 1 f.: *Legea XXXVIII prin paragrafele 11-13, Congresul național bisericesc din 1868 și Legea IX din 1868 recunosc dreptul Bisericii greco-ortodoxe române din Transilvania și Ungaria de a-și susține, conduce și controla școlile în sensul autonomiei „bisericii noastre”; dreptul bisericii greco-ortodoxe din monarhie „de a avea școli confesionale” în limba română.*

Caransebeș n-au mai fost acceptați în școli⁶. De asemenea, *Legea școlară* din 1879 (*Legea Tréfort*) a inaugurat politica de asimilare prin școli – începând cu 1880 la *școlile gimnaziale* au fost numiți și învățători maghiari⁷.

În acest context defavorabil *școlilor comunale* din Episcopia Caransebeșului a acționat pentru salvagardarea învățământului românesc și episcopul Nicolae Popea (1889-1908)⁸. Spirit elevat, cărturar de seamă, echilibrat în tot ce a întreprins, episcopul Nicolae Popea și-a propus dintr-un început să „reformeze învățământul confesional” greco-ortodox român din dieceza sa⁹.

Sub înțeleapta coordonare a episcopului Nicolae Popea, instituția școlară românească din Banat, principalul factor de instrucție și educație, a fost *puternic marcată de fenomene aparent contradictorii*: politica statului de subordonare continuă a școlilor („statizarea școalelor”), pe de o parte, și opoziția îndârjită a consistoriilor, sinoadelor, dascălilor și comunitățile românești („comunele bisericesti”), pe de altă parte¹⁰. De aceea, *lupta pentru limba română* în școli a dobândit tot mai mult *conotații naționale*. Dezideratele Bisericii greco-ortodoxe române erau, de fapt, și ale societății civile. În mod deosebit, opoziția societății românești aflată în plin proces de modernizare s-a întemeiat pe acțiunea concertată a factorilor eclesiali decizionali. Eforturile Episcopiei greco-ortodoxe române a Caransebeșului au făcut parte din programul național-cultural al românilor din monarhie, ca strategie înscrisă în *Programul P.N.R.* din 1881¹¹.

Aparent, intențiile statului de a mări „lefile dascălilor” se însciau în programul de creștere a interesului acestora pentru „problemele școalelor” – în realitate, societatea civilă românească a înțeles intențiile Budapestei de a folosi școala ca instrument fundamental de maghiarizare. Ca atare, „comunele bisericesti”, prin comitetele parohiale, au răspuns prompt apelurilor Episcopiei

⁶ Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 187: *în zadar au revendicat ortodocșii români „școalele populare” din fostul confiniu militar.*

⁷ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Circulara* nr. 183, Sc. din 28 mai 1881, 1 f.

⁸ D.J.A.N. Caraș-Severin, fond *Documente bisericesti. Colecția Nicolae Cornean*, dosar C₁₂, f. 1-4; Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara, fond *Documente de valoare pe ani diferiți*, dosar *Nicolae Popea și Andrei Șaguna*, act. nr. 612 B din 14 septembrie 1889, 2 f; preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 2002, p. 373-374.

⁹ „Foaia Diecezană”, an XV, nr. 12/14 martie, 1900, Caransebeș, p. 1-2.

¹⁰ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Timișoara, 1994, p. 85; V. Țarcovnicu, *Mărturia privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918)*, Arad, 1986, p. 361; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op.cit.*, p. 49-94; Ion Pârveu, Valentin Sandu, *Cultură și comunitate pe Valea Bistrei. 1862-1918*, Timișoara, 2005, p. 72.

¹¹ I. D. Suci, *Din istoria modernă a Banatului* (manuscris dactilografiat), 1980, p.199-200.

Caransebeșului de „a jertfi” din fondurile proprii pentru sporirea salariilor dascălilor la nivelul solicitat de legile statului¹².

Reforma școlară susținută de episcopul Nicolae Popea a urmărit înlăturarea „lipsurilor școlare” (financiare, materiale și în domeniul programelor școlare)¹³. Astfel, în 1892, episcopul Nicolae Popea a prezidat *Sinodul eparhial* la Caransebeș, în care (ședința a V-a, din 14 aprilie) a fost combătut *Proiectul de lege parlamentară* „pentru regularea salariilor învățătoresți”. Proiectul, introdus în Parlamentul din Budapesta încă din 1891, viza asigurarea de către comune a unui salariu minim de 200 cor. (dascălii netitulari) și de 300 cor. (dascălii titulari). Dacă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice *întreaga salariul învățătoresc* cu cel puțin 60 cor., respectiva instituție școlară devenea *de stat*, cu dascăl maghiar¹⁴.

Măsura guvernamentală s-a înscris în rândul așa-numitelor legi *politico-bisericești* (1891-1893), care au urmărit să scoată de sub jurisdicția bisericii educația preșcolară („grădinițele de copii”), căsătoriile credincioșilor greco-ortodocși români (căsătoria religioasă, *după canoane*, fiind recunoscută din 1869 prin *Statutul Organic al bisericii greco-ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*) și, nu în ultimul rând, trecerea dascălilor români în rândul slujbașilor statului maghiar¹⁵.

Primind *mandat* din partea sinodului episcopal (1892), Nicolae Popea a apărât în Parlamentul de la Budapesta dreptul Bisericii greco-ortodoxe române de a-și educa preșcolarii *după tradiție*, „în limba poporului”, adică în limba română¹⁶. Același demers l-a avut Episcopul și în privința *căsătoriilor civile* preconizate de guvernanți, deoarece numeroși preoți își pierdeau „banii matrimoniali” și influența eclesial-morală asupra comunităților românești.

¹² V. Țârcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970, p. 166 și 197.

¹³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op. cit.*, p. 90-94; 418-419: *direcțiile reformei învățământului însemnând asigurarea unei salarizări acceptabile pentru învățători prin implicarea mai mare a comunităților românești, a fondurilor și fundațiilor aflate sub conducerea Episcopiei, perfecționarea continuă a dascălilor în cadrul „Reuniunilor învățătoresți” (restructurate în 1895), ridicarea unor școli prin contribuția comunelor bisericești, un „Fond de pensionare” creat în 1891, participarea dascălilor la „Conferințele învățătoresți”, reuniunile de cântări și muzică, reprezentațiile teatrale, ASTRA ș.a.*

¹⁴ „Foaia Diecezană”, an VII, nr. 12, 10/22 mai 1892, Caransebeș, p. 3.

¹⁵ „Luminătorul”, an XIII, nr. 50, miercuri în 20(8) iulie 1892, Timișoara, p. 1-2, articolul *Despre cestiunea română* (fără autor).

¹⁶ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, vol. III, Sibiu, 1915, p. 617; Eugen Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 219-236.

Desigur, legea deschidea autorităților politice maghiare calea spre „controlarea bisericii greco-ortodoxe”¹⁷.

Cu aprobarea Episcopiei Caransebeșului și din însărcinarea instituțiilor de conducere ale acesteia, o „reprezentatiune” în frunte cu protopopul local Andrei Ghidiu a înaintat Congresului național-bisericesc de la Sibiu un *Memoriu* de protest împotriva „legilor politico-bisericești” (1893)¹⁸. În *Casa Magnaților* (Camera superioară a Parlamentului de la Budapesta), episcopul Nicolae Popea nu și-a susținut discursul din motive strategice. Punctul său de vedere era împotriva acestui ansamblu de legi care dăunau autonomiei bisericii greco-ortodoxe din episcopie și duceau nu la progres ci la o îndepărtare a poporului de problemele esențiale ale societății¹⁹.

Legile politico-bisericești au reprezentat un răspuns dur al autorităților de la Budapesta față de implicarea întregii societăți românești din monarhie împotriva tendințelor de maghiarizare forțată și mai ales față de ecoul *Memorandum*-ului în rândul tuturor românilor²⁰. Acțiunea episcopului Nicolae Popea s-a dovedit cuprinzătoare, interconfesională și de susținere politică indirectă a promemorandiștilor din dieceza sa. El a respins sistematic cererile Ministerului de Interne de a-i destitui pe preoții, învățătorii confesionali și pe protopopii Mihail Popovici al Orșovei și Trifon Miclea al Panciovei, care au condus „adunările populare” promemorandiste sau au combătut cu energie proiectele de legi politico-bisericești²¹. Găsind răgaz pentru lămurirea credincioșilor greco-ortodocși din dieceză, episcopul sublinia că „guvernul poate rezolva, prin legile limbei române în școală și biserică, autonomia bisericii și a școlii, lărgirea dreptului electoral”²². Cu alte cuvinte, el făcea referire directă la *Programul P.N.R.* din 1881, program pe care l-a îndeplinit cu consecvență în eparhia sa²³.

Același determinism de sorginte „șagunistă” rezultă din corespondența episcopului cu *corpul profesoral* de la Institutul Teologic și Pedagogic din Caransebeș, prin participarea sa la examenele de sfârșit de an școlar, susținerea

¹⁷ T. V. Păcățian, *op.cit.*

¹⁸ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 148.

¹⁹ T. V. Păcățian, *op.cit.*, p. 616; Cf. Arhivei Episcopiei Caransebeș, dosar C₆, f. 1.

²⁰ Eugen Brote, *op.cit.*, p. 237-240.

²¹ Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara, fond *Acte de valoare...*, dosar *N. Popea...*, 1892-1894, act. nr. 481; *Ibidem*, act. nr. 38/1894; *Ibidem*, act. nr. 311/1894.

²² „Luminătorul”, an XIII, nr. 50, 20(8), iulie 1892, Timișoara, p. 1-2.

²³ Arhiva Episcopiei Caransebeș, *Protocolul sinodului eparhial al bisericii greco-ortodoxe române din dieceza Caransebeș – aprilie 1899, Ședința a II-a*, f. 1-3: *singura școală confesională greco-ortodoxă română se mai afla în comuna Pătaș, învățător fiind Vasile Popovici*. Cf. Arhivei Muzeului de Istorie a Banatului, Timișoara, fond *N. Ilieșiu. Răspuns la Chestionarul istorico-archeologic al Muzeului Bănățean. Comuna Pătaș*.

reuniunilor cultural-naționale din Institut și din întreaga dieceză. Sinteza acestor acțiuni scoate în evidență interesul episcopului de a susține, încuraja și întări gruparea profesorilor de la Institut, membrii de frunte ai P.N.R.: dr. Iosif Bălan, dr. Petru Barbu, dr. N. Ionescu, împotriva progubernamentalilor înclinați să colaboreze cu Budapesta: Ioan Stoian, dr. Iosif Olariu ș.a.²⁴

„Agițațiile politice” de la Institut (1893-1894), lăsate fără sancțiuni din partea Consistoriului diecezan, ridicarea acestui for școlar la rang de gimnaziu prin înființarea clasei a IV-a, perfecționarea *planurilor de învățământ* pentru dascălii acestuia mai ales după 1900 arată intenția episcopului de a se opune programului gubernamental destinat să crească numărul de ore în limba maghiară. Totodată, episcopul a promovat „ca profesori definitivi” la Institut pe aderenții P.N.R. din *Cercul electoral Caransebeș*²⁵.

La începutul secolului XX, tot mai multe școli românești suportau inspecțiile și sancțiunile din partea funcționarilor statului maghiar – Consistoriul eparhial înregistra *atenționările inspectorilor regești* privind mai ales „necunoașterea limbii maghiare” de către dascăli și elevi²⁶. Suspectat de *tergiversarea programului gubernamental în privința școlii*, episcopul Nicolae Popea și-a raliat factorii de decizie ai acesteia într-o *Ligă Patriotică Românească*, aceasta fiind formată din profesorii „naționaliști” de la Institut (dr. Petru Barbu, dr. Iosif Bălan, Patriciu Drăgălina) și unii membri ai Consistoriului eparhial²⁷.

Academia Română din București, în Ședința solemnă din 8 aprilie 1899, l-a ales „membru deplin” pe episcopul Nicolae Popea, ca o confirmare științifică și politică a activității episcopului - cărturar, o apreciere și o încurajare a acțiunii sale cultural-naționale²⁸. Discuțiile episcopului cu membrii de frunte ai Academiei Române, cu regele Carol I al României și mai ales cu președintele *Ligii Pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor*, Nicolae Iorga, la București (1900)²⁹, au vizat, desigur, și apărarea școlilor românești din eparhia Caransebeșului în fața *ofensivei maghiarizării* dezlănțuite de Budapesta³⁰.

²⁴ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Circulara* nr. 175. Sc./1890, 1f; *Ibidem*, act. nr. 417/1891, 1f.

²⁵ Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara, fond *Caransebeș*, act. nr. 126/Sc.1904, 3f.; *Ibidem*, act. nr. 4742 Sc. ex. 1906, 1f.

²⁶ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Plan de învățământ pentru școlile greco-ortodoxe române din dieceza Caransebeșului*, f. 1-4: *planul prevedea 8,5 ore săptămânal pentru limba maghiară*.

²⁷ D.J.A.N. Timiș, fond *Ilieșiu*, dosar 15, f. 71; „Foaia Diecezană”, an XIV, nr. 13, 12 februarie 1900, Caransebeș, p. 4; *din considerente politice-strategice, Nicolae Popea a dezmințit public participarea sa la această acțiune „antistatală”*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ „Analele Academiei Române”, seria II, tom II, secțiunea I, București, 1891, p. 470; preot. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 374; Cf. „Foaia Diecezană”, an

Adaptabilitatea la condițiile vitrege impuse de guvernării maghiari era necesară și salvatoare în perspectiva timpului istoric – între 1901-1908 episcopul Nicolae Popea a reușit să realizeze un program, aparent progubernamental – dar în esență dispus să limiteze pătrunderea dascălilor maghiari în școlile românești din dieceză. Analiza arhivelor scoate în evidență efortul Consistoriului diecezan și al Oficiilor protoprezbiterale de a-i determina pe dascălii români să învețe limba maghiară, prin cursuri organizate de stat³¹, astfel, *cursurile intensive de limba maghiară* ofereau Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice iluzia că dascălii români vor aplica în școli *politica culturală a Budapestei* (de asimilare forțată a tinerilor români din școlile respective). Rezultatele n-au fost pe măsura așteptării guvernanților.

Începând cu 1904, consistoriile și sinoadele eparhiale au acționat *sistematic*, bine organizat, pentru contracararea proiectelor de legi școlare care se dovedeau antiromânești. Astfel, *Proiectul de Lege Școlară* din 1904 („Proiectul Berzeviczky”, după numele ministrului care l-a inițiat) a fost combătut, ca și cel din 1893, de reprezentanții tuturor cultelor din rândul naționalităților nemaghiare ale statului³². Sinodul eparhiei Caransebeșului și consistoriile din 1904 au inițiat *comisii* pentru analizarea consecințelor acestui proiect. *Comisia* condusă de deputații sinodali Filaret Musta și Andrei Ghidiu a fost însărcinată de sinod să redacteze „concluziile” pe baza cărora o delegație a Episcopiei a prezentat Mitropoliei greco-ortodoxe de la Sibiu *Memoriul* privind drepturile românilor la instruire în limba maternă. Corespondența episcopului Nicolae Popea cu Ioan Papp, episcopul Aradului, și Ioan Mețianu, mitropolitul din Sibiu, scoate în prim-plan intenția ierarhilor de a acționa împreună, prin „reprezentanțe” la guvern³³. În 1905 „Proiectul Berzeviczky” a fost scos de pe agenda parlamentară din considerente politice, iar Consistoriul din Caransebeș a mulțumit episcopului pentru modul în care a apărât „cauza școlară” în Parlament și la Guvern³⁴.

Noile măsuri guvernamentale pentru *statizarea școlilor românești din eparhie* s-au înăsprit după 1905. Un ziar *moderat* precum „Renașterea” din Caransebeș a atras atenția „celor interesați” că, începând cu anul școlar 1905/1906,

XV, nr. 12/10 februarie, 1900, Caransebeș, p. 1-2; *Ibidem*, seria II, tom XXII, 1899-1900, *Partea Administrativă și Dezbaterile*, București, 1900, p. 566; „Foaia Diecezană”, an XV, nr. 21, 12 martie 1901, Caransebeș; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*. Partea a II-a, București, 1986, p. 115-116; *Biserica Ortodoxă Română*, București, 1900, XXIV, p. 84-89.

³⁰ Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie, Lugoj, fond *Protopopiatul greco-ortodox român al Lugojului*, pachet 1902, act din 26 octombrie 1902.

³¹ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Circulara* din 12 februarie 1901, 1 f.

³² Ioan Munteanu, *op.cit.*, p. 146.

³³ Arhiva Protopopiatului Caransebeș, *Exibitul de protocol al Cancelariei Protoprezbiteratului Caransebeș. 1900-1905*, poziția 227/1904.

³⁴ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, act nr. 226/1905, 1 f.

„au apărut tot mai multe școli de stat”, mai ales în protopopiatul Caransebeșului³⁵. Ziarul, foarte critic la adresa „echipei popeiste” de la Oficiul episcopal și partizan al grupării moderate conduse de dr. Iosif Olariu, a găsit prilejul să laude pe protopopii Mihail Popovici al Orșovei și dr. George Popovici al Lugojului pentru modul în care au reușit să apere „școlile confesionale românești”³⁶.

Episcopul Nicolae Popea cunoștea situația financiară grea a *Cassei diecezane* – banii erau puțini și se dovedeau insuficienți pentru „cauza culturală și școlară”. De aceea, s-a pornit reforma de descentralizare financiară a comunelor bisericești: comitetele parohiale decideau *măsurile financiare pentru susținerea școlilor proprii*, în limita legilor statului și, bineînțeles, respectând „Statutul Organic”. Măsura a dus la transformarea școlilor confesionale greco-ortodoxe române în *școli poporale sau comunale*³⁷.

Necesara colaborare a Episcopiei Caransebeșului cu cea a Aradului și cu Mitropolia sibiană s-a structurat într-un *program comun*, național-cultural. Anchetele, statisticile școlare, comisiile, memoriile și reprezentanțele comune au avut acest rol. Deputații mireni și eclesiali ai Episcopiei Caransebeșului participau la Congresele național-bisericești cu propriile propuneri. În același timp, consistoriile eparhiale aprobau deciziile congresuale, adaptându-le nevoilor episcopiei. Astfel, Senatul școlar din 29 decembrie 1906, în Ședința consistorială a decis să informeze protopopiatele că „Măritul Congres național-bisericesc, în ședința din 9/22 octombrie 1906, a decis ridicarea salariului pentru învățătorii din întreaga mitropolie la 800 cor./an”³⁸. Măsura a venit în întâmpinarea Episcopiei Caransebeșului și s-a aplicat în resorturile sale legale, sub directa supraveghere a instituțiilor sale și prin interesul permanent manifestat de episcop pentru respectarea „legilor bisericii noastre și ale statului”³⁹.

Apelurile episcopului către oficiile protopopiatelor pentru înființarea de școli noi, întemeierea Internatului Institutului Teologic din Caransebeș (1901) și „listele de contribuire” pentru susținerea acestora de către particulari, fundații și comunele bisericești – toate acestea au salvat și au apărut școala românească a eparhiei atunci

³⁵ „Renașterea”, Caransebeș, an II, nr. 31, 3 aprilie 1906, p. 1, articolul *Afaceri școlare* (fără autor).

³⁶ *Ibidem*, *Scotea în evidență numărul mare al școlilor greco-ortodoxe române din cele două protopopiate, în comparație cu protopopiatul Caransebeșului*.

³⁷ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op.cit.*, p. 470-489: *evitându-se astfel transformarea școlilor greco-ortodoxe române în școli de stat, în limba maghiară*.

³⁸ Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, act. nr. 4742 Sc ex. 1906, 1f.: *era un răspuns al Mitropoliei greco-ortodoxe române din monarhie la „Proiectul de legi școlare” inițiat de ministrul Albert Appónyi*.

³⁹ *Ibidem*.

când *proguvernamentalii făceau episcopului o opoziție fățișă și chemau pe guvernanți să întemeieze școli de stat chiar în orașul-reședință episcopală*⁴⁰.

Așa se face că, încă din 1905, un *Comitet de inițiativă* din Caransebeș, dirijat de Constantin Burdia, președintele „Comunității de Avere”, a solicitat guvernului aprobarea pentru înființarea unui *Gimnaziu de stat* în localitate. O parte a fondurilor necesare proiectului au provenit de la fosta *Asociație a învățătorilor* din Caransebeș (creată în 1861), iar cealaltă parte din banii strânși de la comune (1872-1883) pentru un gimnaziu românesc⁴¹. În 1906, Adunarea Comunității de Avere discuta destinația „fondului cel vechi, lăsat de președintele ei, Traian Doda”. De aceea, episcopul Nicolae Popea și-a trimis reprezentanții de încredere pentru a se opune proiectului inițiat de „oamenii lui Burdia”, împotriva *gimnaziului de stat*. S-au pronunțat atunci împotriva proiectului burdist dr. Traian Bădescu, dr. Nicolae Ionescu, dr. Petru Barbu și preoții-învățători Iuliu Musta, Nicolae Ivănescu, Ștefan Vernichescu ș.a. Totuși, majoritatea celor prezenți au votat folosirea banilor Comunității de Avere pentru ridicarea unei clădiri destinate clasei I-a, pentru anul școlar 1907⁴².

În numele „înfrățirii culturale cu națiunea maghiară”, *Proiectele de Legi Școlare* din 1907 (inițiate încă din 1906) prevedeau introducerea unui număr sporit de ore în limba maghiară în școli, iar acolo unde comuna nu asigura 800 cor. pentru dascăl, intervenea „ajutorul financiar” al statului și, ca atare, *statizarea* (maghiarizarea) acesteia. Totodată, fiecare școală și învățător aveau datoria să dezvolte și să întărească la elevi spiritul de atașament față „de patria ungară”⁴³. Încă o dată, simțind pericolul subordonării majore a școlilor românești față de stat, episcopul Nicolae Popea a luat măsuri indirecte precum *tolerarea mitingurilor, a „adunărilor populare” din dieceză* împotriva drasticelor măsuri preconizate de Budapesta. Sinoadele, consistoriile, cuvântările dascălilor, preoților și ierarhilor la Lugoj, Bocșa, Orșova și Caransebeș au cerut păstrarea autonomiei bisericii greco-ortodoxe române asupra școlilor proprii⁴⁴. Trimiși de episcop, au cuvântat celor peste 4000 de români adunați în curtea Institutului din

⁴⁰ Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie, Lugoj, fond *Protopopiatul greco-ortodox român al Lugojuului, pachet 1902, act din 16 octombrie 1902*; Arhiva Protopopiatului Caransebeș, *Exibitul de protocol al Cancelariei Protoprezbiteratului Caransebeș, 1900-1905, poziția 227/1904*.

⁴¹ *Ibidem*, f. 4; Cf. Arhiva Muzeului Județean Etnografic și al Regimentului de Graniță, Caransebeș, fond *Biblioteca Muzeului*; Pavel Jumanca, *Caransebeșul de altădată*, vol. II (manuscris), f. 42-48; Idem, *Liceul „Traian Doda” din Caransebeș*, f. 28-29.

⁴² „Drapelul”, Lugoj, an VII, nr. 38, 31 martie/13 aprilie 1907, p. 2.

⁴³ „Telegraful Român”, Sibiu, nr. 77-78, 1907, p. 1: *se referă la articolul 17 din „Legea Appónyi”*; Cf. „Drapelul”, Lugoj, an VII, nr. 30, 14/27 martie 1907, p. 2, articolul *Adevăruri crude*, de preot Ioan Orzescu.

⁴⁴ „Drapelul”, Lugoj, an VII, nr. 36, 27 martie/9 aprilie 1907, p. 2.

Caransebeș: dr. Traian Bădescu (secretarul eparhial), dr. Dimitrie Cioloca (asesor consistorial pe probleme școlare), dr. Petru Barbu, dr. Iosif Bălan, preoții-învățători Sinesie Bistriean, Iuliu Musta ș.a., adică membrii proeminenți ai P.N.R. din Cercul electoral local⁴⁵. *Rezoluția* adunării de la Caransebeș era în spiritul mișcării cultural-naționale, cel mai energic *protest deschis* al românilor din fostul Confiniu militar bănățean față de „politica de asimilare forțată” a Budapestei⁴⁶.

„Agitațiile publice” de la Institut și *atitudinea consecvent românească* a profesorilor de aici, *aderenți ai programului P.N.R.*, au determinat întârzierea deschiderii cursurilor pentru anul școlar 1907/1908 – ca atare, ministrul Albert Appónyi a solicitat episcopului Nicolae Popea „suspendarea mai multor cadre din învățământ”, iar drept măsură imediată a întrerupt „plata subvențiilor de stat acordate eparhiei greco-ortodoxe române din Caransebeș, până la noi dispoziții”⁴⁷. Profesorii vinovați de aceste *agitații politice* n-au fost destituiți de episcop; mai mult, sub oblăduirea ierarhului, *corpul profesoral* din Institut a respins „comisiile speciale” maghiare de supraveghere a examenului anual, ca formă inedită de rezistență⁴⁸.

Măsurile de salvare a cadrelor școlare (urmărite de autorități pentru implicarea lor în agitațiile politice din 1907-1908) sunt detectabile în deciziile consistoriale de „muștrare” și mai ales în *tergiversarea sancțiunilor* – tactici specifice episcopului. Cele mai „aspre” sancțiuni erau *declarațiile de adeziune ale „vinovaților”* față de politica statului – gest formal, desigur⁴⁹. Astfel, episcopul a menținut în posturi ierarhi, preoți, învățători și profesori români care făceau o educație „patriotică” (românească) viitoarelor cadre ale mișcării cultural-naționale. În acest sens, au fost menținuți în activitate, printre alții, protopopii: Andrei Ghidiu (Caransebeș), Maxim Popovici (Bocșa), dr. George Popovici (Lugoj), Mihail Popovici (Orșova); profesorii dr. Petru Barbu, dr. Iosif Bălan, dr. Dimitrie Cioloca și învățătorii Emilian Novacovici din Răcășdia, Iuliu Musta din Glimboca ș.a.⁵⁰

⁴⁵ Cf. Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, *Protocolul sinodului bisericii greco-ortodoxe române din dieceza Caransebeș*, f. 9-21.

⁴⁶ Arhiva Episcopiei Arad, fond N. Popea, act 307 din 23 februarie 1908: *măsura se referă și la campaniile pentru votul universal inițiate de profesorii și studenții Institutului caransebeșan în rândul sătenilor de pe Valea Bistrei*.

⁴⁷ Arhiva Episcopiei Caransebeș, V, 18, act nr. 3632/1908, 2 f.

⁴⁸ Vasile Popovici, *Ortodoxismul și biserica națională românească din Timișoara*, Timișoara, 1933, p. 40.

⁴⁹ Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara, fond *Caransebeș*, dosar IV-68; D.J.A.N. Caraș-Severin, *Colecția de documente Romulus Novacovici*, dosar 1/1907, f. 35-36.

⁵⁰ D.J.A.N. Caraș-Severin, fond personal *Pavel Jumanca, Memorii*, vol. XII, f. 1175.

Adresele episcopului către oficiile protopopiatelor Caransebeș și Lugoj cereau *pe un ton blând* anchetarea unor preoți și învățători „antistatali”; înțelegând sensul celor scrise, protopopii Andrei Ghidiu și dr. George Popovici *atenționau* pe cei „vinovați” să-și tempereze discursul politic⁵¹.

La moartea episcopului Nicolae Popea (1908), dieceza Caransebeșului moștenește *un program școlar românesc* în perfectă concordanță cu Programul P.N.R. Eforturile „episcopului cărturar”, susținute de românii bănățeni, au încetinit în mare măsură programul politic al Budapestei de asimilare prin școală. Acestui *program statal* i s-a opus *acțiunea reformatoare a episcopului*.

Ca un corolar al eforturilor întregii societăți românești și a episcopului Nicolae Popea în mod deosebit, biserica greco-ortodoxă română din eparhia Caransebeșului și-a îndeplinit cu succes menirea sa înscrisă în *planul național politic și cultural*, aceea de a crește noi generații care să susțină plenar unirea Banatului cu patria-mamă, România.

Résumé

Les lois de l'enseignement adoptées par l'État autrichien-hongrois entre 1868-1907 encourageaient une politique d'assimilation des nationalités, en établissant un taux du salaire assez élevé pour les enseignants. Si la communauté ne pouvait pas payer, l'école était transformée en école étatisée, avec des professeurs hongrois.

L'enseignement en langue roumaine dans la région du Banat été fortement promu par l'Évêché gréco-orthodoxe en concordance avec le programme politique du Parti National Roumain.

L'évêque Nicolae Popea (1889-1908) de Caransebeș est parmi les clercs qui se sont impliqués dans la lutte pour la reconnaissance des droits politiques et culturelles des Roumains à la fois dans les Assemblées religieuses qu'au Parlement de Budapest. Son aide aux écoles des communautés se manifestait aussi par le refus de punir les clercs, les enseignants et les professeurs qui participaient aux débats publiques ou dans les assemblées organisées par le Parti National Roumain.

⁵¹ Arhiva Protopopiatului Caransebeș, *Exibitul de protocol al Cancelariei Prototprezbiteratului Caransebeș. 1906-1911*, poziția 110, act din 11/13 martie 1906; *Ibidem*, poziția 151, act nr. 156, Sc. din 20-22 aprilie 1906; Arhiva Episcopiei Caransebeș, IV, 225-1908, act nr. 5042, Sc. ex. 1910.

Considerații privind evoluția învățământului în limba națională a meglenoromânilor la începutul secolului al XX-lea

VIRGIL COMAN

La începutul secolului al XX-lea, nucleul politic al meglenoromânilor din arealul Turciei europene, care manifestau sentimentul apartenenței la poporul român, gravita, în principal, în jurul comunităților din localitățile: Berislav, Cupa, Huma, Liumnița, Lugunța, Oșani și Țarnăreca¹. Păstrând în mod consecvent linia obiectivelor urmărite încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, ei au continuat să lupte pentru recunoașterea drepturilor cetățenești egale cu ale celorlalte etnii cu care conviețuiau, în mod special autonomia culturală și religioasă în cuprinsul statului otoman, pe care nu-l contestau în esență².

Ca și în cazul aromânilor, învățământul în limba română al meglenoromânilor de aici la începutul secolului al XX-lea³ s-a dezvoltat pe o traiectorie strâns legată de cea a evenimentelor politice, aceasta fiind, de altfel, o caracteristică specifică tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică⁴. În contextul

¹ Pentru lămuriri suplimentare, vezi, pe larg, Virgil Coman, *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași” (serie nouă), tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 149-160.

² Idem, *ЦРКВАТА ОДРЕУВАЧКИ ФАКТОР ВО АФИРМИРАЊЕТО НА НАЦИОНАЛНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МЕГЛЕНИТИТЕ НА ПОЧЕТОКОТ НА XX – ТИ ВЕК*, în „ДОКУМЕНТИ”, II, 3 (7), 2005, Skopje, p. 13-20.

³ Pentru o mai bună înțelegere asupra evoluției învățământului românesc din Meglenia vezi, Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, București, Cultura Națională, 1925, pp. 9-12. Aceleași informații sunt republicate de autor sub titlul: *Începutul învățării românești la Meglenoromâni*, în „Peninsula Balcanică”, IV, nr. 2-4, februarie-aprilie 1928, p. 43-46.

⁴ Aromânii și meglenoromânii au avut aceleași aspirații politice luptând împreună pentru obținerea drepturilor legitime. De altfel, statul român nu a tratat diferit cele două grupuri dialectale românești, în momentul în care s-a implicat în susținerea programului național al acestora și de aceea, de cele mai multe ori, în documente, în presă ori lucrări de specialitate din acea perioadă apar menționați generic, aromânii/românii balcanici, între care se regăsesc, firește, și meglenoromânii. Acesta este și motivul pentru care, atunci când situația o impune, vom folosi, în cele ce urmează, denumirea de *români balcanici*, înțelegând aici că este vorba, implicit, și de *meglenoromâni*.

amplificării mișcării de redeșteptare națională, lupta pentru educația tinerilor ce aparțineau aceleiași etniei în limba națională a ocupat un loc central.

Evenimentelor politice majore desfășurate în arealul balcanic, la începutul secolului al XX-lea, care au modificat întreaga ordine politică, le-a fost suprapusă activitatea de deznaționalizare susținută de statele din zonă, dornice de a-și mări aici teritoriul și influența. Prin urmare, în instituțiile de învățământ grecești și bulgărești elevii, indiferent de originea lor etnică, erau înmatriculați cu nume grecizate sau bulgarizate, astfel încât românii balcanici erau considerați greci la Atena și bulgari la Sofia⁵. Mai mult, dacă școlile românești din Balcani își căutau elevii numai printre conaționali, eventual printre cei parțial grecizați sau slavizați, cele ale bulgarilor, sârbilor și, în special, cele ale grecilor au încercat, și reușit, într-o oarecare măsură, să îi atragă în școlile lor pe elevii aromâni și meglenoromâni și să îi supună mai bine procesului de deznaționalizare⁶. În ciuda acestor piedici, învățământul românesc a cunoscut o perioadă de dezvoltare⁷.

În primul an al secolului al XX-lea, din punct de vedere administrativ, Inspectoratul școlilor și bisericilor românești din Turcia europeană coordona patru circumscripții revizorale: vilaetul Salonic – revizor Dimitrie Dan, vilaetul Monastir (Bitolia) – revizor Xenofon Capsali, vilaetul Epir – revizor Nuși Tului, vilaetul Albania – revizor Elie G. Papahagi. Demisia acestuia din urmă a dus la reorganizarea circumscripțiilor revizorale, astfel încât Dimitrie Dan răspundea de revizoratul Salonic cu 20 de școli, Nuși Tului de Albania și Epir cu 39 de școli, iar Xenofon Capsali de Monastir (Bitolia) cu 20 de școli⁸.

Potrivit unei statistici, în anul școlar 1899-1900 funcționau școli primare cu predare în limba română în localitățile meglenoromâne: Berislav, Cupa, Liumnița, Lugunța și Oșani, arondate circumscripției revizorale din vilaetul Salonic și susținute financiar de statul român⁹.

⁵ Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*. Cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 151.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Despre evoluția învățământului românesc din Turcia europeană a se vedea, în principal, Mihail-Virgiliu Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1906; Simion Țovaru, *Problema școalei românești din Balcani*, București, Tipografia „Cultura”, 1934; Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*. A colaborat: Petru Dănilă, București, Editura Globus, 1996; Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, București, Editura Universității din București, 2004.

⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 88.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

După depășirea crizei financiare, generată de neînțelegerile dintre politicienii de la putere și cei din opoziție în privința bugetului de cheltuieli pentru susținerea școlilor românești din Balcani, ministrul român al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, se va implica activ în vederea dezvoltării învățământului în limba națională¹⁰. Un moment important în acest sens s-a derulat în anul 1902, o dată cu pensionarea inspectorului general al școlilor românești din Turcia europeană, Apostol Mărgărit, și numirea lui C. G. Ionescu în locul lui. Imediat a fost inițiat de către noul ministru proiectul de reorganizare a învățământului românesc din acest areal. Prin urmare, în iulie 1902, Inspectoratul a fost înlocuit cu Administrația școlilor și bisericilor românești din Turcia, cu sediul la Bitolia, în fruntea căreia a fost numit tot C. G. Ionescu¹¹.

Încă de la început, noul director și-a propus să revigoreze sistemul de învățământ în limba națională. Pentru realizarea unui obiectiv atât de îndrăzneț el a organizat mai multe inspecții astfel încât să poată cunoaște situația reală din zonă, iar la finalul acestora a întocmit o serie de rapoarte necesare punerii în aplicare a cadrului de organizare conceput de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice¹². Firește, documentele reflectă și situația învățământului românesc din Meglenia. Spre exemplificare, prezentăm în continuare un extras din *Tabloul statistic al școlilor și elevilor din circumscripția Salonic pe anul școlar 1902-1903*, privitor la învățământul primar¹³:

- Berislav, 420 locuitori, școală de băieți, 30 elevi, 1 institutor;
- Cupa, 430 locuitori, școală mixtă, 30 elevi, 1 institutor;
- Ghevgheli, 100 locuitori, școală mixtă, 8 elevi, 7 eleve, 1 institutor;
- Huma, 1000 locuitori, școală mixtă, 40 elevi, 16 eleve, 1 institutor, 1 institutoare;
- Lugunța, 530 locuitori, școală mixtă, 42 elevi, 1 institutor;
- Oșani, 1850 locuitori, școală de băieți, 80 elevi, 2 institutori.

În ceea ce privește învățământul secundar, dintr-un raport pe anul școlar 1902-1903 elaborat de același C. G. Ionescu reiese că la Liceul Românesc din Bitolia s-au înscris 123 de elevi, dintre care cinci proveneau din Meglenia¹⁴.

¹⁰ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București din (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 79; Gh. Carageani, *op. cit.*, p. 151.

¹¹ Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 43.

¹² *Ibidem*.

¹³ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 250. Probabil, dintr-o eroare de tehnoredactare, rubricile „institutori”, respectiv, „institutoare” au fost inversate, situația corectă fiind cea prezentată de noi.

¹⁴ *Ibidem*, p. 150.

Potrivit aceluiași document, Școala Comercială din Salonic era frecventată și ea de meglenoromâni, însă nu se preciza numărul lor¹⁵.

Impulsionarea învățământului sub patronajul noii Administrații a școlilor și bisericilor românești din Turcia europeană, printr-o mai bună activitate organizatorică și prin instituirea unei discipline riguroase în rândul membrilor corpului didactic, au întărit convingerea în seriozitatea și temeinicia școlilor românești, atât în rândul familiilor dornice de a-și instrui copiii aici, cât și în rândul autorităților de la București¹⁶. Rezultatele nu au întârziat să apară, în ciuda acțiunilor de intimidare susținute, în special, de autoritățile grecești.

Pentru a evidenția în mod cât mai clar situația învățământului în limba națională, prezentăm în continuare dinamica școlilor primare românești din Meglenia, în perioada cuprinsă între ultimii ani ai secolului al XIX-lea și până la emiterea iradei din 9/22 mai 1905, după cum urmează:

– Școala primară Berislav (vilaetul Salonic), înființată în anul 1894, prin grija institutorului Riza Pena, care a funcționat aici timp de nouă ani, după care s-a retras, succedându-i-se, câte un an fiecare, institutorii Noe Demetru, Tașcu Linga și Stoe Pampor, iar din anul 1905, Hristu Noe¹⁷.

– Școala primară Cupa (vilaetul Salonic), înființată în anul 1899, prin grija institutorului Stoe Pampor, a funcționat fără întrerupere timp de cinci ani, atrăgând invidia grecilor și grecomanilor care au intentat meglenoromânilor o serie de procese, fără vreun temei real, ci numai pentru motivul că doreau să își instruiască urmașii în limba națională, de pe urma cărora o parte dintre ei s-au ales cu câțiva ani de temniță. În anul școlar 1903-1904 funcționa ca institutor același Stoe Pampor, tot aici mai desfășurându-și activitatea Hristu Noe, iar din 1905 N. Dumitru¹⁸.

– Școala primară Ghevgheli (vilaetul Salonic), înființată în anul 1900, prin grija lui Gheorghe T. Ciohagi, a funcționat fără întrerupere, din perioada de care ne ocupăm, având ca institutor, până în anul 1903, pe Mihail Păpușanu, urmat apoi de Petru Iufu, tânăr absolvent al Seminarului Central din București¹⁹.

– Școala primară Huma (vilaetul Salonic), înființată în anul 1890, prin grija preotului Papa Tănase Traian, a funcționat aproape fără întrerupere, cu excepția anului 1896, când a fost închisă o perioadă. Institutorii care au călăuzit destinele acestor școli au fost: Gușu Gaga (1880-1894), Mina Papa Ion (1891-

¹⁵ *Ibidem*, p. 158.

¹⁶ Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 44.

¹⁷ Mihail-Virgiliu Cordescu, *op. cit.*, p. 45-46.

¹⁸ *Ibidem*, p. 66.

¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

1892; 1901-1906), Riza Pena (1892-1896), Grigorie Tale (1896-1901) și Doța Anastasia (1901-1906)²⁰.

– Școala primară Liumnița (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1891, prin grija lui Ștefan Hristu și a lui Proșiu Cuta, funcționând cu o întrerupere între 1901-1903. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Hagi Nicu (1891-1895), Nicolae Cianta (1895-1896), Dumitru Sufleri (1896-1897), Dumitru Cionga (1897-1898), Nicolae Marcu (1897-1898), Gloria Meghea (1899-1901), Constantin Noe (1903-1906), Nicolae Teohăreanu (1903-1904), Constantin Economu (1904-1905), Liuga Tașcu (1905-1906), Domnica Papazisi (1905-1906)²¹.

– Școala primară Lugunța (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1893, prin grija lui Hristu Gheorghe și Gușu Gaga, funcționând până în 1900 fără autorizația autorităților otomane. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Gușu Gaga (1893-1894), Hristu Noe (1894-1904), D-ra Cionga (1902-1903), Tașcu Liuga (1904-1905), Victoria Bobescu (1904-1906)²².

– Școala primară Oșani (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1895, prin grija lui Gușu Gaga, Papa G. Argintaru, Stamo Buciu, Stoe Argintaru și Stoe Pampor, funcționând cu unele întreruperi, între 1898-1900 și 1904-1905. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Sterie Caragiani și Gh. Popa Mihali (1897-1898), Gheorghe Zugraf, Tachi Bitaracu, Nicolae Marcu, Dumitru Joga, St. Hristu, Stoe Pampor și Vreta Fotino între 1900-1904²³.

– Școala primară Țârnăreca (vilaetul Salonic), înființată în anul 1904, a avut o serie de instructori care nu au funcționat împreună decât trei-patru luni, cunoscuți fiind Nicolae Marcu și Veneral Buracu²⁴.

O analiză atentă a acestor informații ne relevă faptul că, în primul an al secolului al XX-lea, existau școli primare românești în majoritatea localităților meglenoromâne – excepție făcând Țârnăreca, unde școala va fi înființată patru ani mai târziu – ceea ce demonstrează, încă o dată, interesul crescând al românilor de aici pentru educația în limba națională. Frecventarea acestora de către elevii dornici de a se instrui în limba națională este o altă realitate incontestabilă. În același timp, atitudinea lor este cu atât mai laudabilă, cu cât nu s-au lăsat intimidăți de acțiunile antiromânești susținute de greci, cu acordul tacit al administrației otomane din zonă.

Statul român, care urmărea cu atenție situația comunităților românești din Peninsula Balcanică, nu putea să rămână indiferent față de atitudinea autorităților

²⁰ *Ibidem*, p. 87.

²¹ *Ibidem*, p. 92-93.

²² *Ibidem*, p. 93.

²³ *Ibidem*, p. 132.

²⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 138.

elene, astfel încât, răcirea relațiilor greco-române nu mai constituia o surpriză. În aceste condiții, acțiunile diplomatice ale autorităților române se intensifică, în vederea recunoașterii în mod oficial a drepturilor legitime ale comunităților românești din Turcia europeană²⁵. După ample dezbateri, atât cu reprezentanții diplomați otomani, cât și cu cei ai Marilor Puteri, se întrevădea o oază de speranță în vederea soluționării, într-un mod favorabil, a doleanțelor acestora. Prin urmare, la data de 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid al II-lea a emis o irade prin care li se recunoșteau, în mod oficial, românilor balcanici drepturile unui „millet” în cadrul statului otoman²⁶. În ziua următoare, ministrul otoman al Justiției și Cultelor, Abdurrahman, înainta Patriarhului Ecumenic Ioachim al III-lea o teskerea imperială prin care îl înștiința că, în mod oficial, românii balcanici au libertatea de a folosi propria limbă în școli și biserici și de a participa la alegerile pentru consiliile administrative²⁷.

Realitățile impuse prin iradeaua din 9/22 mai 1905 au atras după sine o nouă reorganizare a învățământului românesc de aici. În aceste condiții, conducerea guvernului român a dispus ca în anul școlar 1905-1906, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice să elaboreze un nou regulament pentru școlile, bisericile și comunitățile românești, care să fie distribuit de Ambasada română din Constantinopol.

²⁵ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 87-88; vezi și *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coordonator: Gheorghe Platon), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 382-383.

²⁶ Iată care era textul numitei irade: „Maiestatea sa imperială, sultanul, care, în sentimentele sale de înaltă justiție și îngrijire părintească pentru popoarele sale, își întinde binefacerile și favorurile sale asupra tuturor supușilor săi credincioși, fără deosebire de rasă, nici religione, luând în considerație suplicele supuse, în timpul din urmă, la picioarele tronului imperial de către supușii săi valahi, a binevoit să ordoneze ca, în virtutea drepturilor civile, de care dânsii se bucură cu același titlu ca și ceilalți supuși nemusulmani, comunitățile lor să desemneze muhtari conform cu regulamentele în vigoare; ca, după cum se practică pentru celelalte comunități, membrii valahi să fie deopotrivă admiși, după regulă, în consiliile administrative și ca înlesniri să fie acordate de către autoritățile imperiale pentru profesorii numiți de către zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și îndeplinirea formalităților dictate de legile Imperiului pentru deschiderea noilor stabilimente școlare” (*Cartea Verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, Ministerul Afacerilor Străine, București, 1905, p. XXXI). Despre percepția unor aromâni din zilele noastre asupra semnificației zilei de 9/22 mai 1905, vezi și V. Coman, *Români minoritari în România*, în „Tomis. Revistă de cultură”, iunie 2005, p. 87-88.

²⁷ Gheorghe Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică, secolele XVIII-XX*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, p. 72.

La data de 1 aprilie 1906, G. C. Ionescu a fost demis, iar Administrația școlilor și bisericilor românești din Turcia transformată în inspectorat, sub conducerea lui Nicolae Tacit. În același timp s-au creat cinci circumscripții școlare coordonate fiecare de câte un revizor: circumscripția Bitolia – revizor școlar Xenofon Capsali; circumscripția Salonic - Uscub, căreia îi erau arondate și școlile din Meglenia, – revizor școlar Dimitrie Dan; circumscripția Albania – revizor școlar A. Balamaci; circumscripția Epir – revizor școlar N. Tacit, circumscripția Salonic - Kaferia – revizor școlar G. Cionga²⁸.

Punerea în aplicare a noului regulament și distribuirea lui prin Ambasada română de la Constantinopol au dus la tensionarea relațiilor dintre autoritățile de la București și cele otomane, modul de acțiune fiind considerat, în opinia acestora din urmă, drept un atentat la propria suveranitate. S-a ajuns, astfel, la solicitarea de lămuriri suplimentare, argumentul părții române fiind acela că numai astfel se putea urmări cât mai corect administrarea subvențiilor²⁹. Din păcate, noul program de măsuri a nemulțumit și autoritățile locale otomane, ale căror acțiuni de intimidare la adresa românilor nu s-au lăsat așteptate³⁰.

Sub titlul *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, corespondentul publicației „Românul de la Pind” [Trefu] din Ghevgheli scria, la data de 6 martie 1906, următoarele: „Autoritățile turcești din Ghevgheli au jurat exterminarea cu orice chip a românilor. Ele profită de cea mai mică întâmplare, de cel mai neînsemnat pretext, ca să tortureze, să schingiuiască, să închidă, să nimicească. Când ai noștri sunt omorâți și măcelăriți de greci, autoritățile turcești nu se mișcă, ba chiar se bucură de nenorocirile ce cad pe capul bieților români. Când ai noștri putrezesc cu lunile și cu anii în închisori, când mulți din dânșii își lasă acolo viața, autoritățile turcești păstrează aceeași liniște senină și nepăsătoare. Însă, dacă e vorba să găsească un pretext ca să dea în români, turcii devin deodată de o energie și cruzime fără seamăn”³¹.

Nu peste multă vreme, la data de 21 iunie 1906, are loc masacrul de la Huma căruia i-au căzut victimă 12 meglenoromâni. În urma acestui eveniment, Nicolae Tacit întreprinde o inspecție în Meglenia, între 14-21 iulie 1906, ocazie

²⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 88- 89.

²⁹ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 103.

³⁰ V. Coman, *Unele aspecte privind urmările iradei din 9/22 mai 1905 asupra meglenoromânilor*, în *Congresele spiritualității românești. Ediția a LX-a* (coordonator: Gh. Zbucăea), [București], Editura Semne, [2006], p. 289-295.

³¹ [Hristu Iufu], *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IV, nr.11 (153), 12 martie 1906, p. 2.

cu care întocmește un raport edificator în opinia noastră și pentru întregirea imaginii învățământului românesc de aici, după cum urmează³²:

- Berislav, școală primară mixtă, 40 elevi, 1 institutor;
- Cupa, școală primară mixtă, 20 elevi, 1 institutor, n-a funcționat în mod regulat; localul destinat școlii comunale este transformat în cazarmă;
- Ghevgheli, școală primară mixtă, 60 de elevi, toți „cantinari”, 1 institutor, 1 institutoare;
- Huma, școală primară mixtă, 50 elevi, 1 institutor;
- Liumnița, școală primară mixtă, 150 elevi, 2 institutori, 1 institutoare, actualmente închisă din ordinul autorităților otomane;
- Lugunța, școală primară mixtă, 100 de elevi, 2 institutori, actualmente închisă din ordinul autorităților turcești;
- Oșani, școală primară mixtă, 2 institutori, 1 institutoare, 120 elevi; din 1905, grecii, sprijiniți de autoritățile civile și militare turcești, au ocupat localul școlii comunale și l-au transformat în cazarmă, obligându-i pe români să închirieze un alt spațiu cu destinația de școală;
- Țarnăreca, școală primară mixtă, 90 elevi, 2 institutori, 1 institutoare.

Contrar așteptărilor, deși se credea că prin adoptarea noilor reforme învățământul românesc va cunoaște un real avânt, realitatea a fost cu totul alta. Comploturilor puse la cale de greci, cu acordul tacit al autorităților locale otomane, le-au căzut victimă, în anul 1907, următorii institutori ai școlilor românești din Meglenia: Tașcu Papatanas, Stoe Pampor, Hristu Noe, Nicolae Dumitru și Vreta Fotino care, sub pretextul că folosesc cărți neaprobată de Direcția Generală a Învățământului din vilaetul Salonic, au fost arestați și condamnați la patru luni de închisoare³³. Pedepsa era cu atât mai aspră cu cât, în urma condamnării, potrivit legilor otomane, după ispășirea ei, aceștia nu mai puteau să-și desfășoare activitatea la catedră. Meglenoromânii rămâneau astfel fără cinci cadre didactice de referință care contribuiseră activ la dezvoltarea învățământului în limba națională.

Într-un nou raport, datat 2 martie 1908, Nicolae Tacit avea să precizeze că metodele de intimidare puse în practică de greci dăduseră roade astfel încât aproape două treimi din populația românească începuseră a frecventa școlile grecești³⁴.

³² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond *Societatea de Cultură Macedo-Română* (în continuare S.C.M.R.), dosar 13/1906, f. 96-104.

³³ *Percheziții pe la școlile române din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, V, nr. 25 (218), 8 iulie 1907, p. 1.

³⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 79.

Sursele grecești menționează, pentru anul școlar 1908-1909, existența în kazaua Ghevgheli a 24 școli grecești (exceptându-le pe cele din localitatea cu același nume), cu 44 institutori și 1054 elevi, între care și școlile din localitățile denumite de greci „vlahofone”: Berislav, Cupa, Huma, Liumnița, Lugunța și Oșani³⁵.

După victoria Junilor turci din 1908, membrii corpului didactic românesc au nutrit speranța că învățământul în limba română se va bucura de sprijinul noilor autorități otomane. Astfel, într-un memoriu din 8 martie 1909 adresat valiului din Salonic, revizorul școlar Gh. Cionga preciza, între altele, că la Oșani „e o singură școală comunală în care înainte citeau băieții partidului român. Din cauza împrejurărilor din urmă, ea s-a pus la dispoziția armatei în comuna Oșani, spre a locui într-însa, fără să se poată obține vreun rezultat favorabil la plângerile comunității române. Aceasta fiind o purtare arbitrară și absolută, cred că sub regimul actual constituțional se va ține seama de dreptatea românilor și se vor lua măsurile necesare”³⁶. Totodată, Gh. Cionga mai solicita și redeschiderea școlilor românești din Berislav, Lugunța și Liumnița, care se aflau în aceeași situație cu cea din Oșani, deoarece, de drept, ele aparțineau românilor³⁷.

De altfel, și după instalarea Junilor turci la conducerea statului otoman, în cadrul luptei pentru afirmarea identității naționale a românilor balcanici, problema dezvoltării învățământului în limba română a ocupat, în continuare, un loc central. Cum bine se știe, conjunctura nou creată a oferit posibilitatea organizării unor congrese, din inițiativa și cu participarea corpului didactic – partea cea mai activă și conștientă a românismului balcanic. Dacă în timpul celor două congrese desfășurate în anul 1909 nu s-au înregistrat rezultate notabile, totuși, în timpul celui din 9-11 iulie 1910 aveau să se dezbată o serie de probleme principiale privind sistemul de învățământ³⁸.

Cea mai importantă hotărâre a fost desființarea Inspectoratului și crearea Eforiei școlilor și bisericilor române din Turcia, cu sediul la Bitolia, pentru a coordona „toate afacerile școlare și bisericești și de altă natură care ar privi interesele culturale ale românilor otomani”³⁹.

Potrivit statutului acesteia, conducerea aparținea unui Consiliu General, ce desemna un organism executiv format din cinci membri: doi ai corpului

³⁵ St. Papadopoulos, *Écoles et associations grecques dans la Macédonie du nord durant le dernier siècle de la domination turque, în Macedonia past and present*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1992, p. 102.

³⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 59, f. 66.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Despre desfășurarea Congresului de la Bitolia din 9-11 iulie 1910 vezi, Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 90-95; Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

³⁹ D.A.N.I.C., fond S.C.M.R., dosar 51/1910, f. 30.

didactic, doi „din popor” și un preot, aleși pe doi ani de către Congresul comunităților. În vederea rezolvării problemelor mai importante și de interes general, acest organism trebuia completat cu câte un reprezentant al cercurilor culturale din Bitolia, Salonic - Veria, Scopia, Meglenia, Corița, Grebena, Ianina, Berat - Elbasan, Giurmaia de Sus și cu câte un reprezentant al școlilor secundare, această adunare fiind denumită Consiliul general al comunităților⁴⁰.

Pentru o mai bună administrare a școlilor, Eforia Centrală avea obligația de a numi, după consultarea Consiliilor regionale, câte un însărcinat al comunităților cu rolul de a supraveghea activitatea școlară. Totodată, pentru adoptarea unor măsuri optime necesare soluționării problemelor de natură școlară, acest organism trebuia să țină seama de avizul acordat de însărcinații școlari și de cel al Consiliilor regionale⁴¹.

În opinia lui M. D. Peyfuss, definitivă desființare a Inspectoratului școlar, aprobată de autoritățile de la București, prezenta avantajul de a le elibera, într-o oarecare măsură, de răspunderile privind susținerea mișcării culturale în general și, în special, a învățământului românesc din Turcia europeană⁴².

Hotărârile Congresului de la Bitolia din 9-11 iulie 1910 i-au nemulțumit pe meglenoromâni. Prin urmare, la data de 20 iulie 1910, reprezentanții acestora, întruniți la Mănăstirea Sf. Arhangheli din Oșan, au redactat *Protestul comunităților în contra dezideratelor Congresului de la Bitolia* și l-au trimis spre publicare directorului publicației „Românul de la Pind”⁴³: „Domnule Director, subsemnații, reprezentanți ai comunităților române din Meglenia, vă rugăm să binevoiti a da ospitalitatea, în coloanele ziarului «Românul de la Pind», următoarele rânduri:

«Am aflat că în Congresul comunităților, ținut în ziua de 10 iulie la Bitolia, pe care noi îl știam pur bisericesc, s-a discutat și chestiunea reorganizării administrative a școlilor române din Imperiul otoman și că s-a ales chiar o Eforie centrală compusă din cinci membri, care să conducă pe viitor chestiunea noastră naționalo-culturală.

Deoarece chestiunea aceasta a fost discutată anul trecut într-un congres mareț de membrii corpului didactic (fără a se ajunge la vreun rezultat – n.n.), care sunt singurii în drept de a da o bună îndrumare școlilor noastre și deoarece interesele noastre locale dictează ca centrul de acțiune al ținutului Megleniei să fie Ghevgheli sau în cazul extrem Salonicul, iar nicidecum Bitolia, de aceea, în numele a 15 mii de

⁴⁰ *Ibidem*, f. 29.

⁴¹ *Ibidem*, f. 30.

⁴² Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

⁴³ În opinia lui Simion Țovaru, după înființarea Eforiei Centrale, publicația „Românul de la Pind” a devenit apărătoarea vechii instituții a Inspectoratului școlar (Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 48).

români, toți naționaliști – fără nici un grecoman – facem cunoscut celor în drept, că nu putem aproba statutul acestei Eforii Centrale, cât timp ea nu se bucură de încrederea tuturor comunităților românești din Imperiul otoman.

Ca o Eforie Centrală să fie expresia întregii populații românești, ar trebui să fie compusă din câte un membru din toate centrele principale – ales prin vot secret – iar nu formată numai din cei din Bitolia și împrejurimi, ale căror năzuințe întotdeauna au fost să-și dea aerul de patronii românismului și deci singuri în drept ca să administreze bugetul școlilor noastre»⁴⁴.

În momentul în care a fost ridicată problema aplicării prevederilor Congresului de la Bitolia din iulie 1910, Consiliul General a ținut cont, se pare, și de solicitările meglenoromânilor, astfel încât, o dată cu reorganizarea învățământului, petrecută în același an, așezările românești din Meglenia au fost arondate Circumscripției Ghevgheli-Uscub (Scopia), cu reședința la Ghevgheli⁴⁵.

Congresul de la Bitolia din iulie 1910, cu toate realizările și neajunsurile, a desemnat o reprezentanță națională ale cărei decizii au avut întru totul aprobarea autorităților otomane. În același timp, prin semnarea de către aceleași autorități a actelor congresului, Eforia școlilor și bisericilor românești din Turcia a fost recunoscută drept unica reprezentanță legală și autorizată instituție a populației românești de aici.

Pentru a asigura controlul politic asupra evoluției problemei românilor balcanici, a fost creată, în 1911, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, o comisie permanentă formată din Iuliu Valaori și George Murnu, români balcanici de o înaltă ținută științifică⁴⁶.

În ciuda adoptării noilor măsuri menite, cel puțin în opinia participanților de la Bitolia, a rezolva chestiunile de natură școlară, în noul context politic oferit de victoria Junilor turci, învățământul românesc a evoluat, însă nu pe măsura așteptărilor. Tensiunile politice acumulate de către forțele naționaliste din zonă în preajma războaielor balcanice, lipsa unei elite numeroase și reprezentative de intelectuali români balcanici, neimplicarea, pe măsura așteptărilor, a factorilor politici de la București, cât și neînțelegerile și disputele dintre reprezentanții Eforiei și cadrele didactice din teritoriu sunt factori care au contribuit, în mod decisiv, în opinia noastră, la insuficienta dezvoltare a învățământului românesc din Turcia europeană, în această perioadă.

Nici reprezentanții școlilor românești din Meglenia nu au fost întru totul de acord cu măsurile adoptate de reprezentanții Eforiei, tensiunile apărute între cele două tabere soldându-se cu efecte negative pentru bunul mers al educației

⁴⁴ Vezi, în acest sens, *Protestul comunităților în contra dezideratelor congresului de la Bitolia*, în „Românul de la Pind”, VIII, nr. 26 (359), 1 august 1910, p. 1.

⁴⁵ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁶ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

școlare. Un astfel de moment tensionat s-a creat o dată cu destituirea revizorului școlar Petru Iufu, cunoscut luptător pentru afirmarea identității naționale din Meglenia, susținător fidel al vechii instituții a Inspectoratului. Iată care era atitudinea lui Mina Popa Ioan, comerciant și fost învățător, față de noua situație creată prin demiterea acestuia: „De un cârd de vreme se petrec în ținutul nostru acte care amenință să dezorganizeze cu desăvârșire mișcarea națională, susținută cu atâtea jertfe și pornită atât de frumos. Pe când persoanele a căror incorectitudine a ieșit cu mult peste cercul cunoscuților aromâni ajungând cu faima lor să compromită prestigiul întregii mișcări aromâne (este vorba de întreaga mișcare națională în care erau circumscrise, implicit, și meglenoromânii – n.n.), rămân nemișcate de la locul lor, la noi cel mai bun revizor, omul la care o întreagă regiune și-a pus speranțele, este destituit, numai pentru motivul că a știut să vorbească verde când interesele naționale o cereau. De ce a fost destituit d-l Petre Iufu? Această întrebare ne-o punem de o lună și nu vedem alt răspuns decât samavolnicia și dorința oarbă de a se izbi în caractere”⁴⁷. Aceeași atitudine critică la adresa autorităților Eforiei și, în special, la cea a lui Gh. Cionga, față de noile directive transmise învățătorilor români din Meglenia, o avea Mina Ioan Popa care afirma, în acest sens, că: „Acum suntem surprinși cu o altă lovitură și mai curioasă. Se știe că învățătorii absolvenți din întreaga Turcie s-au plâns de situația ce li s-a creat prin noile dispoziții. Prin aceste măsuri nu se ține seama de loc, de titlu și studii, precum s-a făcut cu profesorii de la liceu și de la școlile comerciale. Învățătorii din Meglenia au făcut un memoriu în care s-au plâns cerând schimbarea acestor măsuri, care lovesc fără noimă în situația celor mai mulți dintre ei. Ei bine, cei în drept, în loc a-i chema să le spună un cuvânt de încurajare, să stea de vorbă, să-i lumineze asupra scopului de interes național care a putut determina aceste măsuri, le trimit o circulară prin care le spun că dacă le este imposibil a continua n-au decât să-și înainteze demisiile mai repede ca să ia măsuri din vreme spre a-i înlocui. Această adresă trece orice măsură. Un demon rău îi sfătuiește pe superiorii noștri. În dorința de a nimici rezistențele legitime la capriciile lor, sunt gata să secere tot ce este om de muncă și de cinste, să rămâie în școli cu agenții și antartii de ieri, pe care i-au recrutat numai spre a-i ține lipiți de noi prin interese bugetare. Aceștia sunt «învățătorii» docili ce i-ar dori dâșii. Dar dacă cred că prin asemenea măsuri vor scăpa de iubiții noștri învățători se înșeală. Acești învățători, domnule Cionga, care nu știu cum îți permiți a semna o asemenea adresă, când cred că n-ai uitat activitatea ta din trecut în dedesupturile ei nesfârșite și cu nesfârșitele ei afaceri, acești învățători și-au ruinat viața lor aici. Școlile, bisericile, românismul întreg de aici e legat de viața și tinerețea lor care s-a topit aici, în aceste văi ale Megleniei de care voi vă bateți joc. Pe când d-

⁴⁷ Mina Popa Ioan, *Strigătul de alarmă al unui fruntaș din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IX, nr. 13 (389), 7 august 1911, p. 3.

ta făceau gluma aceia cu d-l Zugrafu și cu autorizația din Oșani, învățătorii aceștia, d-le Cionga, înfruntau viforul iernii, glonțul dușmanilor și grozăvia pușcării care-i pândeau la fiecare minut. Fiecare parte a sângelui lor, fiecare fibră a inimii lor e legată de aceste școli, de care tu nu te-ai interesat decât când credeai că poți face o afacere. Prin urmare află, domnule Cionga, că dacă învățătorii noștri sunt nemulțumiți de măsura jignitoare ce li se face, asta totuși nu înseamnă că vor pleca de la școlile lor. Vor demisiona, da. Asta chiar îi sfătuiesc să facă pentru că e nedemn pentru ei să primească adrese de asemenea nerușinare, semnate de un nume ca al d-tale. Dar ca să lase școlile «să sufere», asta nu. Ați vrea voi. Dar nu se poate. Nu se poate. Nu vor lăsa ei pe alții să-și bată joc de opera lor. Ei vor sta la postul lor, refuzând bătaia de joc, dar nu povara sarcinii. Și dacă dintele mizeriei se va abate prea greu asupra lor, apoi vom începe noi să le aducem fiecare cu rândul pâinea de toate zilele. Vom reînvia astfel timpurile de acum 20 de ani, când părinții îi întrețineau pe învățătorii copiilor lor. Va fi mai puțin modern, dar va fi mai multă curățenie. În nici un caz, noi, care avem copii de educat, nu-i vom lăsa pe mâna agreaților d-tale, căci știm ce au să valoreze⁴⁸.

Virulenta reacție a lui Mina Popa Ioan exprimă, în opinia noastră, dimensiunile alarmante ale neînțelegerilor dintre conducătorii Eforiei și dascălii din Meglenia – cei mai mulți cunoscuți luptători ai cauzei naționale în acest areal – care nu făceau altceva decât să împiedice evoluția, în sens pozitiv, a învățământului românesc de aici.

În ciuda acestor disensiuni, putem aprecia că, după victoria Junilor turci, situația școlilor românești din Meglenia a cunoscut o perioadă de dezvoltare, în special în ceea ce privește mai buna funcționare și, nu în ultimul rând, creșterea numărului de elevi și institutori, comparativ cu perioadele anterioare supuse analizei noastre. Drept argument, prezentăm, în continuare, un extras din situația școlară și bisericească a aromânilor (în care sunt cuprinși și meglenoromânii – n.n.) din anul 1912 privind Circumscripția Ghevgheli⁴⁹:

I. Învățământ primar

– Berislav, școală primară mixtă, 36 elevi din care 27 băieți și 9 fete, 2 învățători;

– Cupa, școală primară mixtă, 62 elevi din care 47 băieți și 15 fete, 1 învățător;

– Ghevgheli, școală primară mixtă, 28 elevi din care 11 băieți și 17 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (coordonatori: Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucăea), București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 243.

- Huma, școală primară mixtă, 68 elevi din care 49 băieți și 19 fete, 1 învățător și 1 învățătoare;
- Liumnița, școală primară mixtă, 152 elevi din care 118 băieți și 34 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;
- Lugunța, școală primară mixtă, 77 elevi din care 50 băieți și 27 fete, 1 învățător, 1 învățătoare;
- Oșani, școală primară mixtă, 159 elevi din care 110 băieți și 49 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;
- Țârnăreca, școală primară mixtă, 122 elevi din care 89 elevi și 33 eleve, 2 învățători, 1 învățătoare.

II. Învățământ secundar⁵⁰

- Bitolia, liceu de băieți de 7 clase, 161 elevi, 16 profesori, 1 revizor;
- Bitolia, școală normală profesională de fete, 101 eleve, 3 profesori, 14 profesoare, 1 contabil, 2 secretare, 2 angajați, 2 intendenți, 1 infirmieră;
- Ghevgheli, 1 revizor școlar;
- Ianina, școală comercială de 4 clase, 42 elevi, 8 profesori, 1 revizor școlar, 1 secretară;
- Salonic, școală comercială de 7 clase, 86 elevi, 18, 1 revizor școlar, 1 secretară.

Evoluția complexă a evenimentelor politico-militare din Peninsula Balcanică a influențat în mod negativ acțiunea românilor din Turcia europeană, ei fiind „marii perdanți” în urma desfășurării Războaielor Balcanice (1912-1913)⁵¹. De altfel, toate statele balcanice au admis după 1913 existența școlilor românești, cu excepția Serbiei, care a considerat caduc Tratatul de la București, nerecunoscând astfel autonomia școlilor și bisericilor românești⁵².

Izbucnirea Primului Război Mondial în vara anului 1914 și desfășurarea operațiunilor militare din arealul balcanic nu au permis funcționarea școlilor românești din Meglenia astfel încât, o dată cu acest moment se încheia o nouă etapă din cadrul luptei pentru afirmarea învățământului românesc din Peninsula Balcanică.

⁵⁰ Situația nu menționează locul de proveniență a elevilor, motiv pentru care nu putem preciza cu exactitate numărul meglenoromânilor care frecventau cursurile acestor școli.

⁵¹ Gh. Zbucnea, *România și Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, București, Editura Albatros, 1999, p. 96; vezi și Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 116.

⁵² Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 50.

Résumé

Parmi les populations qui vivaient sur le territoire de la Turquie européenne au début du XXème siècle et qui luttaient pour l'autonomie culturelle et religieuse, pour la reconnaissance des droits citoyens égaux avec les autres nations, les Mégléno-roumains et les Aroumains parlaient une langue latine, très proche du roumain. Ces populations roumaines du sud du Danube fréquentaient les écoles grecques ou bulgares, ayant des noms grécisés ou bulgarisés.

L'État roumain a essayé de leur accorder le support culturel par la fondation d'une Administration des Écoles et des Églises roumaines de la Turquie européenne. Cet étude suit la distribution territoriale des écoles roumaines, le nombre d'élèves et d'enseignants, la contribution des plus importants pédagogues mégléno-roumains au développement de l'enseignement.

Malgré l'adoption du décret du 9 mai 1905 par le sultan Abdul Hamid le Second, qui réglementait les droits des populations vlaques, les autorités turques ont encouragé la rivalité entre les nations non-musulmanes, surtout entre les Grèques et les Mégléno-roumains. Cinq enseignants roumains furent jetés en prison pour avoir utilisé des livres qui n'étaient pas officiellement approuvés par les autorités régionales de Salonic. Même après avoir purgé la peine, on leur interdisait de jamais enseigner. La laicisation de l'État après la victoire des Jeunes Turcs a représenté un moment propice pour le développement de l'enseignement des minorités, mais les turbulences dans les Balkans et l'éclatement de la Grande Guerre ont déterminé la clôture des écoles roumaines au sud du Danube.

Impresii despre un colocviu și o aniversare

Desfășurat în sala de ședință a Senatului Universității „Petru Maior” din Târgu-Mureș, colocviul cu tema *Arhivele Naționale și Comunitatea Arhivistică Europeană*, organizat de Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, în colaborare cu Universitatea „Petru Maior”, a reunit arhiviști din județele Alba, Argeș, Brașov, Bacău, Bistrița-Năsăud, Cluj, Covasna, Harghita, Hunedoara, Sibiu și Mureș, cadre didactice universitare, cercetători, muzeografi, bibliotecari, profesori și studenți.

Discuțiile au vizat locul și rolul Arhivelor Naționale ale României, în contextul aderării la Uniunea Europeană, și diversitatea culturală în cadrul căreia instituția amintită își va desfășura activitatea pe plan internațional, prin colaborările cu celelalte state membre ale Uniunii.

În calitate de moderator, prof. dr. Liviu Boar, directorul Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, a dat cuvântul, în debutul reuniunii, directorului general al Arhivelor Naționale ale României, prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu, care, salutând asistența prezentă la discuții, și-a exprimat interesul deosebit față de tema abordată.

Conferențiar universitar dr. Simion Costea, în calitatea sa de specialist în problema conceptului de „unitate europeană”, a adus în atenție importanța cunoașterii legislației comunitare și armonizarea legislației românești, astfel încât procesul de integrare să urmeze un traseu normal, pe deplin conștient și asumat, cu întreaga responsabilitate și maturitate, de către factorii de decizie politici. Necunoașterea legislației existente la nivelul Uniunii Europene poate conduce la o administrare deficitară a diferitelor sectoare din viața economică și socială a României și, ținând cont de tema colocviului, vorbitorul a subliniat importanța cercetării fondului arhivistic al României.

Dr. Dan Ovidiu Pintilie, directorul Direcției Județene Argeș a Arhivelor Naționale, a intervenit cu o prezentare a recomandărilor Comitetului Oficial al Arhiviștilor – un grup de experți, reprezentanți ai Arhivelor Naționale din statele membre UE, care a propus, pentru următorii ani, o serie de măsuri pentru conservarea și prevenirea distrugerilor de arhive, întărirea cooperării interdisciplinare europene în domeniul înregistrărilor și arhivelor electronice, crearea și menținerea unei căi de acces Internet la documentele și arhivele din Europa, prevenirea furturilor de documente de arhivă etc.

Domnul dr. Valeriu Cavruc, directorul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu-Gheorghe – Covasna, a atras atenția asupra tendințelor de manipulare a istoriei, subiect la care au avut loc documentate luări de cuvânt, precum și schimburi de opinii, antrenând în discuții întreaga asistență; prof. univ.

dr. Cornel Sigmirean, cancelarul general al Universității gazdă, și dr. Ioan Lăcătușu, directorul Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale, au completat cele expuse cu o serie de informații culese pe parcursul activității domniilor lor, în calitate de cercetători ai documentului de arhivă.

Profitând de prezența cercetătorilor și a arhiviștilor, prof. univ. dr. Lucian Giura, decanul Facultății de Istorie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, a lansat o chemare pentru publicarea, în colaborare, a unor surse documentare care să reflecte activitatea ASTREI, cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la înființarea asociației.

Toate aceste referiri la cercetarea izvoarelor vechi și a documentelor din diferite perioade istorice au condus discuțiile spre una dintre temele de actualitate – problema accesului la documentul de arhivă. Profesorul de istorie de la Colegiul „Alexandru Papiu Ilarian” Târgu-Mureș, Vasile Șandor, în calitate sa de cercetător care frecventează cu regularitate sala de studiu a Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, a adus în discuție accesul la documente din punctul de vedere al folosirii unor instrumente moderne de copiere cum este aparatul fotografic digital. În opinia domniei sale, lucru susținut și de alți cercetători prezenți, printre care amintim pe domnul prof. Bartos Zoltan și domnișoara muzeograf Elena Mihiu, taxa percepută de Arhivele Naționale pentru xerocopii este mult prea mare, iar cercetătorii nu își permit să plătească sume care, de multe ori, ținând cont de numărul de file copiate, devin exorbitante și sărăcesc bugetul propriu al cercetătorilor. Pentru a încuraja o mai bună colaborare între Arhivele Naționale și cercetători, domnul director general al Arhivelor Naționale, prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu, a adus în discuție posibilitatea ca, pe viitor, cercetătorii care doresc să folosească aparatul fotografic digital în cadrul sălii de studiu să aibă această alternativă, singura condiție pusă fiind aceea ca o copie a fotografiilor respective, în format electronic, să fie depusă la Arhivele Naționale. Cu atât mai mult se dorește rezolvarea acestei probleme, cu cât un precedent a fost creat prin acordarea acestei facilități membrilor Comisiei „Tismăneanu”, care au cercetat documentele create în perioada comunistă.

Un alt punct de vedere a fost exprimat de d-na Milandolina-Beatrice Dobozi, consilier superior la D.J.A.N. Mureș, care s-a referit la eșecul unor proiecte de natură publicistică, promovate de unele direcții județene ale Arhivelor Naționale, proiecte întrerupte din cauza lipsei de fonduri. În acest context a fost dat exemplul „Anuarului Arhivelor mureșene”, periodic editat de arhiviștii mureșeni, din care au apărut doar patru numere. În prezent, editarea periodicului a fost întreruptă *sine die*, tocmai pentru că lipsește baza financiară. Concluzia vorbitorului a fost aceea că instituția Arhivelor Naționale, conducerea și fiecare arhivist, până la urmă, trebuie să învețe modalitatea de a obține banii necesari unor astfel de activități, fie că este vorba de bugetul MAI, fie din alte surse.

Profitând de această „ieșire” în spațiul colocviilor tematice, Arhivele Naționale au marcat și un eveniment de suflet, aducând un omagiu domnului dr. Ioan Ranca la aniversarea vârstei de 75 de ani, pentru profesionalismul cu care și-a desfășurat întreaga activitate în calitate de arhivist.

Doamna drd. Dana Zecheru, directorul Direcției Județene Alba a Arhivelor Naționale, a prezentat informații inedite privind primii ani de activitate desfășurată de cel aniversat la Filiala Aiud a Serviciului Regional Cluj al Arhivelor Statului, iar dr. Ioan Drăgan, directorul Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale, a adus în atenție câteva detalii pline de simpatie și umor privind modul în care era caracterizat dr. Ioan Ranca de către directorul fostului Serviciu Regional Cluj a Arhivelor Statului, Ion Mărcuș, cel care avea să devină ulterior director general adjunct al Direcției Generale a Arhivelor Statului București.

Dr. Ioan Lăcătușu a transmis domnului dr. Ioan Ranca salutări și urări de bine, sănătate și putere de muncă din partea P. S. Ioan Selejan, episcopul ortodox al Harghitei și Covasnei, a dat citire unor scrisori din partea doamnei cercetător Ana Grama din Sibiu și a arhivistului Vasile Lechințan de la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale; din partea domniei sale a exprimat mulțumiri pentru colaborarea deosebită din toți acești ani.

Prof. univ. dr. Cornel Sigmirean a adus cuvinte de laudă personalității domnului dr. Ioan Ranca, acesta fiind, vreme de cinci decenii, în slujba arhivelor, remarcându-se prin dăruire profesională și muncă asiduă de cercetare istorică a bogatului tezaur de documente aflat în administrarea Arhivelor Naționale ale României. După ce, de Ziua Națională a României, dr. Ioan Ranca a fost distins cu „*Fibula de la Suseni*” și *Diploma de excelență*, acordate de Prefectura Mureș, a venit rândul colegilor de breaslă să aprecieze, în cuvinte calde și pline de simpatie, pe omul și colegul Ioan Ranca, fiind rostite *Laudatio* de către toți directorii Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale prezenți. Colaboratorii apropiați și prietenii au adus un omagiu de suflet personalității dr. Ioan Ranca, prin vocea muzeografului specialist în carte veche Elena Mișu și cea a specialistului în biblioteconomie Dimitrie Poptămaș, acesta din urmă trecând în revistă activitatea publicistică a domnului dr. Ioan Ranca.

În numele arhiviștilor mureșeni, dr. Liviu Boar, directorul Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, a înmănat domnului dr. Ioan Ranca o diplomă de onoare.

În încheiere, alături de urările domniei sale, prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naționale ale României, a înmănat distinsului sărbătorit o *Diplomă de excelență*, cărți valoroase și un pergament cu sigiliu atârnat, ca semne de grațitudine pentru profesionalismul și abnegația arhivistului dr. Ioan Ranca.

RAMONA-CARMEN PĂCURAR

O monografie a Râmnicului

Printre recente apariții editoriale semnate de istoricul Corneliu Tamaș am remarcat lucrarea *Istoria Municipiului Râmnicu Vâlcea*, apărută la Editura Conphys. Bazată pe studii și articole publicate anterior, dar și pe o cercetare intensă a documentelor de arhivă, volumul analizează evoluția urbei de la primele semne ale constituirii unor aglomerații umane pe aceste meleaguri până în zilele noastre. Accentul cade pe aportul adus de locuitorii orașului la marile evenimente care au marcat istoria națională, mai ales în epoca modernă și contemporană. Autorul nu neglijează, însă, nici acumulările cantitative și calitative ale societății românești, văzute de la nivelul unui oraș de provincie care a fost angrenat substanțial în derularea unor evenimente cruciale, precum Mișcarea de la 1821, Revoluția de la 1848, Unirea din 1859 a Principatelor, luptele din Primul Război Mondial.

Lucrarea vizează, de asemenea, dezvoltarea economică și culturală a așezării de-a lungul existenței sale istorice. Un rol important în acest proces îl are statutul său de „oraș domnesc”, subordonat direct autorității centrale. Amplasarea sa pe traseul uneia dintre principalele căi de legătură cu Transilvania, existența aici a sediului episcopal sunt doar două dintre cauzele care au dus la înscriserea urbei ca un centru comercial activ, și, în același timp, ca unul dintre cele mai importante centre de iradiere a culturii naționale. Acești factori obiectivi ai dezvoltării sale istorice au făcut ca Râmnicul să devină un oraș cosmopolit, o atracție pentru oameni întreprinzători sau de cultură de diferite naționalități (sași, armeni, bulgari,

sârbi). Activitatea unor episcopi de excepție, precum Chesarie, Filaret, Damaschin, Antim Ivireanul, a determinat ca Episcopia Râmnicului să cunoască în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o perioadă de mare strălucire culturală, cartea vâlceană fiind mesagera idealurilor de unitate care au dus la menținerea conștiinței naționale la românii aflați sub dominație străină.

Istoria orașului în epoca modernă este urmărită din perspectiva participării locuitorilor acestuia la mișcările care au marcat istoria națională în această perioadă. Deși înfrântă, Revoluția de la 1821 a făcut posibilă înlăturarea domniilor fanariote și impunerea unui regim regulamentar care a încurajat modernizări

accentuate în domeniul economic și administrativ. Noile autorități constituite în virtutea noii legiuri au depus eforturi pentru înfrumusețarea orașului. Din punct de vedere economic, Râmnicul este dominat în continuare de mica producție de mărfuri și de activitatea comercială. Eferescența economică din rândul acestor categorii sociale, implicarea lor în viața cotidiană a urbei sunt reflecții ale drumului parcurs de societate spre modernitate. Aspectele din viața economică, socială și politică a Râmnicului prezentate în lucrare ilustrează procesul de consolidare a burgheziei românești și explică implicarea activă a locuitorilor urbei în evenimentele importante ale istoriei naționale din epoca modernă, evenimente care au adus, fiecare, noi transformări în dezvoltarea istorică a orașului.

Evoluția Râmnicului în perioada contemporană este urmărită tot din perspectivă economică, socială și culturală. Autorul își îndreaptă atenția asupra activității partidelor politice pe plan local, asupra dezvoltării urbanistice a acestuia.

Prin organizarea materialului în trei mari categorii – istorie, viață economică, activitate culturală – autorul lansează întâlnirea cititorului cu tot ceea ce a definit dezvoltarea orașului Râmnicu-Vâlcea de-a lungul istoriei sale: evenimentele istorice, activitățile economice și viața culturală intensă. Datele cu caracter istoric și statistic se îmbină cu descrieri care aduc cititorului parfumul unei localități de provincie animată de spiritul întreprinzător al locuitorilor săi, readucând parcă la viață o lume de mult apusă, dar de un farmec aparte.

Sursele de documentare din cele mai diverse (documente de arhivă, studii, izvoare narative, presă) transformă *Istoria Municipiului Râmnicu Vâlcea* într-o lucrare de sinteză ce poate fi oricând un punct de plecare pentru studierea aprofundată a unor aspecte particulare din evoluția acestei urbe.

BOGDAN ALECA

Documente noi în fondurile Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale

În anul 2005, Comisia de Evaluare și Achiziții a Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale a achiziționat de la dl. profesor Tudor Teoteoi 13 documente emise între anii <1555> și 1736, care au intrat în colecțiile *Documente muntenești* și *Documente moldovenești*.

Din cele 13 documente, numai unul este copie, restul fiind originale. Cele mai multe sunt cărți domnești date de Pătrașcu cel Bun, Alexandru Mircea, Mihnea Turcitu, Radu Mihnea, Alexandru Iliăș, Vasile Lupu, Ștefăniță Lupu, Eustratie

Dabija, Gheorghe Duca, Nicolae și Constantin Mavrocordat, prin care le întăresc unor boieri sau mănăstiri stăpânirea asupra unor sate și moșii.

Aceste documente sunt scrise în slavonă și română, pe pergament sau hârtie filigran, au sigilii timbrate sau în ceară roșie, unele – semnătura domnului, altele – monograma domnească.

Satele și moșiile la care se referă sunt, între altele, Loloești, Cepturile, Bârseani, Leotești, Cricoveani, Bălești, Sărata, Mărgineni (Țara Românească) și Procealnici, Bălțeani, Fâstâci, Mogoșești, Ulmi, Vereșteni (Moldova).

Unele întărituri sunt urmarea unor procese, altele – semn de recunoștință a domnului pentru felul în care l-au slujit diverși boieri sau date la rugămințile unor săteni care și-au pierdut actele de proprietate la trecerea cazacilor prin țară.

Două documente, unul din 1716, altul din 1736, sunt liste cu oamenii mănăstirii Mărgineni, satul Cricoveani, scutiți de dări prin hrisov domnesc.

Domnul profesor Gelcu Maksutovici a donat Arhivelor Naționale un raport semnat de Victor Cădere la 15 octombrie 1921, adresat Guvernului României și trimis de asemenea „Alteței Sale Regale, Principele Carol”, referitor la soarta prizonierilor români transilvăneni, a românilor basarabeni aflați în Siberia și la acțiunile Misiunii Române în Siberia.

Foaia de titlu poartă antetul „Délégué du Gouvernement Roumain en Sibérie Orientale des V. et P.G.R.”. Raportul are 116 pagini dactilografiate și prezintă eforturile Misiunii de a repatria prizonierii români. El se află acum în Colecția *Manuscrite*.

O altă donație este cea a domnului Dan Romalo, membru al cunoscutei familii al cărei fond familial se află la D.A.N.I.C.

Din donație fac parte fotografiile din anii 1870-1880, reprezentându-i pe: Bismarck, membri ai familiei Romalo și ai familiei Bălăceanu, cu care cea dintâi s-a înrudit, doamna de companie a reginei Elisabeta, Pierre Loti, membrii conducerii „Tenis Clubului”, Dimitrie Ralet ș.a.

Documentele (testamente, foi de zestre, arbori genealogici, hotărâri judecătorești, acte de vânzare, decizii de numire, plângeri, diplome, acte de căsătorie și deces, certificate, acte de partaj, scrisori particulare) se referă unele la familia Romalo, altele la familia Bălăceanu. Acestea au fost emise între anii 1818 și 1963, în limbile română, franceză și engleză, și s-au păstrat sub formă de originale și copii.

Semnălăm, dintre cele mai importante și interesante: decizia din 1924 prin care regele Ferdinand îl numește pe Eduard Romalo medicul Curții Regale; înștiințarea din 1928 prin care i se face cunoscut aceluiași că nu mai este medic al Curții Regale; răspunsul din 1890 al Comisiei Europene a Dunării, adresat lui Eduard Romalo care rugase să fie eliberat din funcțiile pe care le deținea în comisie; decizia din 1887 de numire a acestuia ca director al Serviciului Sanitar;

regulamentul pentru asistența medicală la domiciliu, elaborat, probabil, pe la 1891; raportul din 1926 al <doctorului Eduard Romalo>, asupra stării sănătății regelui <Ferdinand>; scrisoarea lui Napoleon III către Ion Bălăceanu, datată <1867>; scrisoarea principelui Carol, din 1866, adresată lui Iancu Bălăceanu; date biografice ale lui Ion Bălăceanu; lucrarea lui Constantin V. Obedeanu, *Aga Constantin Bălăceanu în politica Țării Românești cu Împărăția Germanică (veacul al XVII-lea)*, apărută în 1904; scrisoarea reginei Elisabeta către Ion Bălăceanu, datată <1873>; două plăcuțe din lemn scrise de regina Elisabeta (reflecții), 1888-1889, și alte câteva scrisori ale aceleiași.

Toate aceste documente se găsesc în Colecția *Documente fotografice*, Colecția *Manuscrise*, fondurile *Casa Regală, Romalo și Bălăceanu*.

CRISANTA ILIE

Publicații străine intrate în Biblioteca Documentară a Arhivelor Naționale ale României în anul 2006

Volume

1. *Archives et archivistes du Tarn du Moyen Âge à 1985. Catalogue des mentions d'archives dans les archives anciennes et révolutionnaires du Tarn*, [Paris], Archives Départementales du Tarn, 2004, 230 p.

2. *Archivio di Stato di Firenze, Lo „spettacolo meraviglioso”. Il Teatro della Pergola: l'opera a Firenze*, Firenze, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 2000, 236 p.

3. *Archivio di Stato di Torino, Architettura militare. Luoghi, città, fortezze, territori in età moderna (I)*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione Generale per gli archivi, 2003, 316 p.

4. *Archivio di Stato di Torino, Securitas et tranquillitas Europae*, [Torino], Ministero per i Beni Culturali e Ambientali. Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1996, 320 p.

5. *Auswärtiges Amt. Zum Gedenken an Georg Ferdinand Duckwitz. 1904-1973*, Berlin, [2004], 42 p.

6. BUDAGOV BUDAG, *On the Events Going on in Mountainous Garabagh and Around of it*, Baku, 2005, 64 p.

7. *Célébrations Nationales/2005*, Paris, Direction des Archives de France, 2004, 295 p.
8. *Correspondance consulaire des ambassadeurs de France à Constantinople. 1668-1708. Inventaire analytique des articles A.E.B¹ 376 à 385*, Paris, Archives Nationales, 1999, 275.
9. DUCHEIN MICHEL, *Les Archives Nationales*, Paris, Archives Nationales, 1988, 48 p.
10. *Electronic Records: A Workbook for Archivists*, Paris, International Council on Archives, 2005, 80 p.
11. European Commission on Preservation and Access, *Biennial Report 2001-2002*, Amsterdam, [Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences]. 2003, 23 p.
12. GIESEKE JENS, *Die DDR – Staatssicherheit. Schild und Schwert der Partei*, Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung, 2000, 120 p.
13. Institut National du Patrimoine, *Un institut de formation au service des conservateurs et des restaurateurs du patrimoine*, [Paris], 2003, 56p.
14. KOCHARLI TOFIG, *Armenian Deception (Historical Information)*, Baku, 2004, 103 p.
15. *Les Archives et la Bibliothèque départementales des Bouches-du-Rhône*, Marseille, [Conseil Général des Bouches-du-Rhône], [2005], 16 p.
16. MACH PAVEL, MACEK OSKAR, WANNER MICHAL, *Metody a standardy pro přejímání dokumentů v danských archivech*, Praha, 2005, 48 p.
17. *Moderner Staat – Moderne Verwaltung. Richtlinie für das Bearbeiten und Verwalten von Schriftgut (Akten und Dokumenten) in Bundesministerien (RegR)*, Berlin, 2001, 32 p.
18. MOLITERNI MOSÉ BIAGIO, *Repères dans la cité. 50 photographies de Toulouse*, [Toulouse], [Archives de Toulouse], 2001, 112 p.
19. *Österreich und die Banater Schwaben. Festschrift. An der Schwelle zum 100-jährigen Jubiläum des Verbandes der Banater Schwaben Österreichs (1907-2007)*, Wien, Verlag Pollischansky, [2005], 288 p.
20. PAZDEROVÉ ALENY, *Průvodce Po Archivních Fondech A Sbírkách*, Praha, 2005, 456 p.

21. *Public Access to Information and Secrecy with Swedish Authorities*, [Stockholm], 29 p.
22. *Quellen zur Militärgeschichte 200 Jahre Kriegsarchiv*, Wien, Österreichisches Staatsarchiv, 2001, 542 p.
23. *Regards sur Toulouse: Photographies 1839/1900*, [Toulouse], Archives de Toulouse, 1999, 112 p.
24. *The Florence State Archive. Thirteen Centuries of Historical Records*, Florence, Ministero per i Beni e le Attività Culturali. Direzione Generale per gli Archivi, 2002, 224 p.
25. *The Low Countries. Arts and Society in Flanders and the Netherlands*, Bruges, 2006, 320 p.
26. *Vom Teufelswerk zum Weltkulturerbe. 150 Jahre Semmeringbohn*, Wien, Verlag Plochl, 2004, 234 p.
27. *Zbiór Przepisów Archiwalnych Wydanych Przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w Latach 1952-2000*, Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2001, 780 p.

PERIODICE

1. „Archeion”, Warszawa, vol. CV; CVI/2003
2. „Archivní Časopis”, Praha, nr. 4/2004; nr. 1, 2, 3, 4/2005
3. „Arhiven Pregled”, Sofia, nr. 2, 3-4/2004; nr. 1-2, 3-4/2005
4. „Arkistolaitos”, Helsinki, 2004
5. „Arxius”, Barcelona, nr. 42, 43, 44, 45/2005
6. „Aus Evangelischen Archiven”, Düsseldorf, nr. 44/2004
7. „Belleten”, Ankara, nr. 251, 252, 253/2004; nr. 254, 255/2005
8. „Boletín de Información Bibliográfica”, Madrid, nr. 1-2/2005
9. „Bulletin de l'UNISIST”, Paris, nr. 1, 2/2004; nr. 1/2005

10. „Der Archivar”, Leipzig, nr. 2, 3/2005; nr. 1/2006
11. „Développement culturel”, Paris, nr. 137/2001
12. „Études Balcaniques”, Sofia, nr. 1, 2/1994
13. „Flash. Quoi de neuf?”, Paris, nr. 7/2005
14. „Izvestia na Drjavnite Arhivi”, Sofia, nr. 88/2004; nr. 89, 90/2005
15. „Korea and Wold Affairs”, Seoul, nr. 2, 4/2005
16. „La Gazette des Archives”, Paris, nr. 195/2005
17. „Levélrtári Kzlemények”, Budapest, nr. 1, 2/2004; nr. 1/2005
18. „Levélrtári Szemle”, Budapest, nr. 2, 3/2003; nr. 2, 3, 4/2004; nr. 1/2005
19. „Mitteilungen aus dem Bundesarchiv”, Koblenz, nr. 2/2005
20. „Nachrichten aus den Staatlichen Archiven Bayerns”, München, nr. 49, 50/2005
21. „Newsletter”, Istanbul, nr. 66, 67/2005
22. „Otecestvennie Arhivi”, Moscova, nr. 6/2004; nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6/2005
23. „Prologue”, Washington, nr. 4/2004; nr. 3, 4/2005
24. „Sborník Archivních Praci”, Praha, nr. 2/2004; nr. 1, 2/2005
25. „Scrinium”, Wien, nr. 59/2005
26. „Slovenska Archivistika”, Bratislava, nr. 1, 2/2005
27. „Südstdeutsche Vierteljahresblätter”, München, nr. 2/2005.

CAMELIA COJOCARU

Tiparul executat la **S.C. LUMINA TIPO s.r.l**
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
tel./fax 211.32.60; tel. 212.29.27
E-mail: **office@luminatipo.com**
www.luminatipo.com

<https://biblioteca-digitala.ro>

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, email: revistaarhivelor@gmail.com, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ISSN 1453 - 1755

<https://biblioteca-digitala.ro>